

AIKA TYÖLLE, AIKA ELÄMÄLLE

Työn kulttuurisesta merkityksestä italialaisessa yhteiskunnassa yliopistonuorten näkökulmasta

”Me elämme aikakautta, jossa ihmiset ovat niin työteliäitä, että työteliäisyydessään muuttuvat tyhmiksi”

O. Wilde

Meri Virta
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/sosiologia
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2000

Meri Virta

**AIKA TYÖLLE, AIKA ELÄMÄLLE
TYÖN KULTTUURISESTA MERKITYKSESTÄ ITALIALAISESSA YHTEISKUNNASSA
YLIOPISTONUORTEN NÄKÖKULMASTA**

Pro gradu –tutkielma

Sosiologia

Kevät 2000

84 sivua ja 3 liitettä

TIIVISTELMÄ - ABSTRACT

Tutkielma tarkastelee italialaista yhteiskuntaa työhön liittyvän tematiikan kautta ja keskittyy kuvaamaan pohjois- ja keski-italialaisten yliopistonuorten työlle antamia merkityksiä ja tilaa elämässä. Työhön liittyviin kysymyksiin haetaan selitystä italialaisen yhteiskunnan eri alueilta, jotka tuovat tutkimuskohteeseen eri näkökulmia: Italian uskonnolliset ja maalliset kulttuuriperinteet, modernin työyhteiskunnan synty ja sen normalisoituminen jäsentämään ihmisen elämää ja suhdetta itseensä, italialaisten työmarkkinoiden erityispiirteet, sukupuoli biologisena ja etenkin sosiaalisena konstruktiona työelämässä sekä italialaisille ominainen suhde valtioon ja perheeseen. Tutkielma ei ole vertaileva tutkimus italialaisesta ja suomalaisesta yhteiskunnasta, mutta tutkimuksessa kuljetetaan mukana Suomea sekä muita eurooppalaisia maita koskevaa vertailevaa tietoa Italian suhteuttamiseksi kontekstiin, mikä auttaa myös korostamaan Italialle suomalaisesta yhteiskunnasta poikkeavia piirteitä.

Empiirisenä aineistona on kymmenen 20-30 -vuotiaan pohjois- ja keski-italialaisen yliopistonuoren teemahaastattelut, jotka on suoritettu vuoden 1999 loka- ja marraskuun aikana. Haastatelluista puolet on naisia ja puolet miehiä. Tutkielma on tapaustutkimus, eikä se pyri yleistämään haastatelluista rakentuvaa muotokuvaa koskemaan italialaisia nuoria yleisesti.

Tutkielman tulokset viittaavat siihen, ettei uskonnollisten traditioiden voi ainakaan suoraan nähdä selittävän työmoraalia maallistuneissa yhteiskunnissa. Katolisen kulttuurin vaikutus on enemmänkin havaittavissa epäsuorasti, yhtenä osana maallista kulttuuriperintöä. Katolisuuden ja yleisesti koko Välimeren kulttuurin traditiot heijastuvat esimerkiksi italialaisiin työmarkkinoihin ja työelämään, jotka julkisena tilana ovat perinteisesti rakentuneet miespuolisen työntekijän näkökulmasta. Työmarkkinat ovat jakautuneet paitsi sukupuolen, myös voimakkaasti sukupolven mukaan, mikä vaikeuttaa kummankin sukupuolen nuorten työelämään astumista - Italia on Euroopan nuorisotyöttömyyden kärkimaita. Haastattelemieni italialaisnuorten kertomukset vahvistivat oletusta siitä, ettei työ ole keskeinen tai ainakaan ainoa itsensä toteuttamisen näyttämö ja persoonallisuuden rakentaja yhteiskunnassa, jossa omaa alaa vastaavan työn, jos ylipäätään minkään työn, löytäminen on hidasta ja vaikeaa. Työn merkitys haastattelemillani nuorilla on suhteellinen; työllä ei ole absoluuttista itseisarvoa. Objekttiivinen työmarkkinatilanne voi näin vaikuttaa työhön asennoitumiseen kulttuuristen elementtien ohella.

Italialaisten erityinen suhde valtioon, mitä hallitsee epäluottamus, sekä perheen ja henkilökohtaisten suhteiden keskeisyys selittävät myös lopulta paljon juuri talouteen ja työhön liittyvää problematiikkaa: epäviralliset verkostot ovat korvaamattomat työn löytämisessä, niin kuin perhe on korvaamaton työttömien nuorten toimeentulon turvaajana. Harmaalla taloudella on merkittävä vaikutus koko italialaiseen yhteiskuntaan. Laittoman talouden suuri osuus italialaisessa talouselämässä ja italialaisten tapa hahmottaa elämänsä yksilön horisontista voivat osittain olla yhteydessä toisiinsa.

Asiasanat: Italia, katolisuus, protestanttisuus, nuoret ja työ, naiset ja työelämä

SISÄLLYSLUETTELO

sivu

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tavoite	1
1.2 Menetelmä ja aineisto	3
1.3 Tutkimuksen rakenne	5
2 Katolinen etelä – protestanttinen pohjoinen –kaksi eri maailmaa?	7
2.1 Protestanttisuus	9
2.2 Luterilaisuus	10
2.3 Nykypäivä uskonnollisen kulttuuriperinnön valossa	11
2.4 Kulutuksesta tuli italialaisen yhteiskunnan toinen jumala	14
3 Työ modernin ihmisen elämän ja yhteiskunnan peruspilarina	18
3.1 Vaivasta keskeiseksi kulttuuriseksi arvoksi –matka työn historiaan	18
3.2 Työ elämässä	20
3.3 Mikä tekee työstä hyvän?	25
3.4 Italialaiset nuoret aikuiset kertovat työstä elämässään ja ideaalituostään	28
3.5 Työn tulevaisuus –ajatusleikki vapaa-ajan valtakunnasta	32
4 Huomioita italialaisista työmarkkinoista	34
4.1 Italialainen talousmalli	34
4.2 Maailman seitsemänneksi rikkaimman maan väestöstä alle puolet on mukana työelämässä	36
4.3 Toimia työttömyyden vähentämiseksi	42
4.4 Epävarmuudessa joustaminen	44
4.5 Koulutus	49
4.6 Yhteenveto	53
5 Naisena miehisen valtakunnan porteilla	55
5.1 Välimeren nainen	55
5.2 Työ naisen elämässä	56
5.3 Nainen kuvissa ja kuvat mielen rakentajina italialaisissa tiedotusvälineissä	59
5.4 Naisten kohtaamat ongelmat ja vaikeudet italialaisessa työelämässä	60
5.5 Naista italialaisessa työelämässä suojelevat olennaisimmat lait	63
5.6 Italialainen perhe muutoksessa	64
6 Italialaisen yhteiskunnan erityispiirteistä	66
6.1 Sosiaalinen pääoma rikastuttaa Pohjois-Italiaa	66
6.2 Yksilö-perhe-valtio –dilemma	69

7 Johtopäätökset	74
7.1 Tutkimuksen luotettavuudesta	77
7.2 Lopuksi	79
Lähteet	80
Liitteet	

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tavoite

Tutkielma tarkastelee italialaista yhteiskuntaa työhön liittyvän tematiikan kautta ja keskittyy kuvaamaan pohjois- ja keski-italialaisten yliopistonuorten työlle antamia merkityksiä ja tilaa elämässä. Tavoitteena on luoda moniulotteinen kuva todellisuudesta, jossa haastattelemani nuoret elävät, ja sitä kautta selittää heidän asennoitumistaan työhön ja pyrkiä vastaamaan kysymyksiin: mitä työn tekeminen merkitsee nuorelle pohjoisitalialaiselle aikuiselle, mikä on hänen käsityksensä hyvästä työstä ja työstä elämässä. Tämä vie läpileikkaukseen nykyhetken italialaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista osilta, jotka läheisesti kietoutuvat työhön – uskonnolliset ja maalliset kulttuuriperinteet, perhe, sukupuoliroolit, koulutus, työelämä ja työmarkkinat.

Italialainen niin kuin suomalainenkin yhteiskunta on samalla osa laajempaa kokonaisuutta, länsimaista työhön perustuvaa yhteiskuntaa, jonka tila kuvastuu läpi tutkimuksen. Keskeinen ajatus on juuri ymmärtää tutkittavaa ilmiötä sidottuna tiettyyn aikaan ja paikkaan. Tutkimuksessa asetetaan myös kysymys kulttuurin ja taloudellisen tilanteen välisestä suhteesta. Miten paljon työlle annettujen merkitysten voidaan lopulta katsoa selittyvän kulttuurisilla tekijöillä? Onko kulttuurieroilla enää merkitystä markkinavoimien ehdoilla toimivassa yhteiskunnassa? Miten sukupuoli kulttuurisena konstruktiona kertaantuu tai purkautuu työmarkkinoilla?

Tutkielma ei ole vertailu italialais- ja suomalaisnuorista, sillä empiria keskittyy vain kuvamaan italialaisten yliopistonuorten ajatuksia työstä. Taustana on kuitenkin myös tietoa ja huomioita suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista, etenkin kohdissa, joissa sen voi selvästi nähdä eroavan italialaisesta, mikä auttaa sekä suhteuttamaan Italian suomalaiseen kontekstiin että katsomaan italialaisen yhteiskunnan erityispiirteitä suomalaisesta perspektiivistä. Koska tutkimus on tehty suomalaisen kulttuurin edustajan silmin, on se vaikuttanut taustaoletuksiin ja kysymysten asetteluun, kuten katolisen ja protestanttisen etiikan lähtökohdaksi valitseminen ja etenkin naisen aseman lähempään tarkasteluun ottaminen. Ideana on katsoa italialaista yhteiskuntaa sekä ulkoa että myös sisältä antamalla tila autenttiselle äänelle.

Motiivi aiheen valintaan on noussut sen tosiasian tiedostamisesta, että taloudellisesti yhdistyneessä Euroopassa sosiaalisella ja kulttuurisella ulottuvuudella yhdentyminen eli erojen syvällisempi ymmärtäminen tuntuu saaneen osakseen vähemmän kiinnostusta. Pohjoisessa tieto Etelä-Euroopasta vaikuttaa usein olevan peräisin vuosisadan alusta, uutisointi esimerkiksi Italiaa koskien on suomalaisessa lehdistössä pitkälti huvittavien anekdoottien tasolla tai tilastoissa mykkinä numeroina. Etelä-Euroopassa tieto pohjoisesta on yhtä lailla myyttien värittämää. Kommunikaatiovaikeudet pohjois-eteläakselilla ovat todellisia jopa eurokansanedustajilla. Yritän puolestani valottaa italialaisen yhteiskunnan todellisuutta nyt uuden vuosituhannen alkuhetkillä. Valitsemalla tarkoituksella tutkimuskohteeksi pohjois- ja keski-italialaisia nuoria aikuisia pyrin välittämään kuvaa siitä todellisuudesta, jossa nämä ihmiset elävät – todellisuudesta, jossa traditionaaliset Välimeren kulttuuriin liitetyt käsitteet ovat vain osittain selitysvomaisia. Italiassa maantieteelliset erot niin talouden kuin kulttuurin tasolla ovat huomattavat, joten keskeisenä ajatuksena on ”modernimman” Italian ja nuorten kuvaaminen, sillä kulttuurinen muutos on parhaiten havaittavissa nuorissa sukupolvissa.

Työn tarkasteluun ottaminen pisteenä, jonka kautta katsoa italialaista kulttuuria, osoittautui mielestäni hedelmälliseksi valinnaksi. Paitsi peilinä eri yhteiskunnan aspekteista, työ myös itsessään on ajankohtainen tutkimuskohde eurooppalaisissa yhteiskunnissa, joissa osittain tietoisien talouspoliittisen valinnan tuloksena työttömyys on tasolla, mikä merkitsee miljoonien ihmisten työttömyyteen sosiaalistumista. Varsinkin nuorten elämässä työhön näyttää kietoutuvan elämän pääkysymyksiä. Jokainen haastattelemanuori mainitsi kolmen tärkeimmän asian joukossa sekä omaa elämää koskettavan että yhteiskunnallisella tasolla työhön liittyvän problematiikan: joko työttömyyden, työn tärkeyden senhetkisessä elämänvaiheessaan tai muutoksen työn luonteessa. Yksi haastattelemistani italialaisista nuorista naisista totesi seuraavasti:

”Tällä hetkellä työ on tärkein asia elämässäni, tämä on minulle erityinen elämänvaihe, olen paljon jäljessä työn ja opiskelujen suhteen. Kaikki se mikä liittyy itseni toteuttamiseen, tunnen että työ on ensisijainen asia. Ihmissuhteet ovat minulle perustavan laatuisia, ne ovat aina olleet ensimmäisellä sijalla, joten tunnepuoli ystävien, tulevaisuudessa miehen ja perheen kanssa on hyvin tärkeä. Haluaisin saada jonain päivänä lapsia. On tosin katsottava ensin monia asioita, paljon riippuu esimerkiksi työstä, työ joka antaa taloudellisen mahdollisuuden lasten kasvattamiseen. Myös ollakseni itsenäinen miehestä, en halua ryhtyä suhteeseen, jossa olen

riippuvainen toisesta. Kaikki siis palautuu lopulta työhön, siihen, että minulla on oma työ. Ennen kuin voin ajatella muita asioita, tunnen tarpeen keskittyä työhön. Ennen kuin voin ajatella eläväni toisen ihmisen kanssa, minun täytyy löytää tieni työelämässä.”
Cristina (30v)

1.2 Menetelmä ja aineisto

Tutkimustapaa, jolla pyrin tekemään ymmärretyksi tutkimuskohdetta, voisin kutsua osittain etnografista tutkimusmenetelmää käyttäväksi tapaustutkimukseksi. Etnografiseksi siksi, että pyrin löytämään tutkittavia yhdistäviä tekijöitä, käsittämään tutkittavat oman kulttuurinsa edustajina, osana laajempaa ”kollektiivitajuntaa” ja hahmottamaan kulttuurin sisäistä logiikkaa. Yritän kuvata todellisuutta sellaisena kuin se tutkittaville itselleen avautuu ja kuunnella tutkittavien omia käsityksiä asioista. (Alasuutari 1989, 61-78) Tapaustutkimukseksi siksi, että tarkoitukseni on kuvata sosiaalista ympäristöä useammasta perspektiivistä, jotta haastateltavien ajatukset asettuisivat oikeaan kontekstiin ja tulisivat ymmärretyiksi. Tutkimukseni ei juonnu yhdestä tietystä teoriasta, vaan se on yhdistelmä eri elämänalueita koskevia huomioita, joiden tämän ilmiön tutkimisen kannalta tulisi muodostaa mielekäs kokonaisuus. Syrjälä et al. toteaa seuraavasti tapaustutkimuksesta:

”Tapaustutkimuksen lähtökohtana on yksilöiden kyky tulkita inhimillisen elämän tapahtumia ja muodostaa merkityksiä maailmassa, jossa he toimivat. Tapaustutkijaa kiinnostavat ne merkitykset, joita tutkittava antaa toiminnoilleen omassa ympäristössään. Tapaustutkimus on kokonaisvaltaista ja systemaattista kuvausta ilmiön laadusta. Se on konkreettista, elävää ja yksityiskohtaista todellisuuden lähikuvausta ja tulkintaa, jossa todellisuutta tarkastellaan kokonaisuutena eri näkökulmista. Osallistujan ääni ja toiminta näkyy esitettyinä suorina lainauksina puheesta...”
(Syrjälä & Ahonen & Syrjäläinen & Saari 1995, 13)

Tapaustutkimuksen yleistettävyyys rajoittuu tutkittavaan tapaukseen ja pyrkii ilmiön kokonaisvaltaiseen selittämiseen (ibid., 17). Omassa tutkimuksessani en haastattelujen perusteella pyri yleistämään yli tutkittavien joukon, vaan yritän löytää heidän yksilöllisistä kertomuksistaan jotain yleistä, jonka voi nähdä kuuluvan siihen kulttuuriympäristöön ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jota he ovat osa.

Olen kerännyt aineiston teemahaastattelun avulla haastatteleamalla kymmenen 20-30 -vuotiasta, pohjois- ja keski-italialaista (Lazio, Lombardia, Toscana, Veneto¹) yliopistossa opiskelevaa/opiskellutta nuorta aikuista. Haastatelluista puolet on naisia ja puolet miehiä. Tässä lyhyt kuvaus haastatelluista, joista käytetään pseudonyymejä haastattelujen luottamuksellisuuden säilyttämiseksi. ”Angela” (27v) opiskelee Firenzessä humanistisessa tiedekunnassa ja on opintojensa loppuvaiheessa. ”Anna” (28v) on kansainvälistä politiikkaa opiskellut roomatar ja on haastatteluhetkellä juuri saanut ensimmäisen työpaikkansa. ”Antonella” (27v) on myös roomalainen, valmistunut pääaineenaan sosiologia ja on tällä hetkellä työharjoittelussa. ”Cristina” (30v) asuu Firenzessä, jossa on opiskellut valtiotieteellisessä tiedekunnassa, mutta pro gradu-tutkielma on vielä kesken erilaisten töiden viedessä hänen aikansa. ”Rosa” (21v) on myös *fiorentina* ja opiskelee kolmatta vuotta valtiotieteellisessä tiedekunnassa Firenzen yliopistossa. Viiden naisen jälkeen seuraa miessukupuolen edustajat: ”Emiliano” (28v) on luonnontieteellisestä tiedekunnasta valmistunut milanolainen, joka suorittaa siviilipalvelusta huumepotilaiden parissa sairaalassa, ”Fulvio” (20v), nuorin haastateltavista, on Firenzen yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kolmannen vuoden opiskelija ja jazz-muusikko, ”Massimo” (28v) on milanolainen tietotekniikkaa opiskellut nuori mies ja ainoa haastatelluista, joka on jo naimisissa. Hän on työskennellyt jo useamman vuoden Internet-palveluita myyvässä yrityksessä. ”Stefano” (27v) on insinööriksi juuri valmistunut padovalainen ja on suorittamassa asepalvelusta sekä viimeisenä ”Tommaso” (28v) Roomasta, jossa hän on töissä ulkoministeriössä jo kolmatta vuotta ja on valmistunut arvostetusta Kansainvälisten opintojen yliopistosta. Haastattelukysymykset ja tarkempi kuvaus haastatelluista on liitteenä 3.

Teemahaastattelu menetelmänä on sopiva omalle tutkimukselleni, sillä eri teema-alueet ovat nousseet tutkittavan asian mielestäni tärkeistä osista, joten kohdennan keskustelun näihin teemoihin jättäen kuitenkin haastateltavalle mahdollisuuden tuoda esille itselleen tärkeitä, haastattelurunkoon ennalta sisällyttämättömiä asioita. (Hirsjärvi&Hurme 1998,38) Pidän tärkeänä, että on olemassa mahdollisuus selventää kysymyksiä, tehdä lisäkysymyksiä ja pyytää haastateltavaa selittämään ja perustelemaan vastauksiaan sekä antamaan konkreettisia esimerkkejä. Lisäksi olen käyttänyt aineistona italialaisia ja suomalaisia sanoma-, aikakausi- ja naistenlehtiä. Asuessani Italiassa minulla on myös ollut mahdollisuus tehdä suoraan havaintoja tarkastelun kohteena olevista ilmiöistä.

¹ Katso liite 1 ja 2 Italian alueista

Omalle tutkimukselleni kvalitatiivinen tutkimusote on mielestäni hedelmällisempi kuin määrällisesti suuri mielipiteiden ja asenteiden kartoitus jo siksi, että todennäköisesti paljon arvokasta tietoa jäisi saamatta, jos kysymykset olisivat strukturoituja; en minä vieraan kulttuurin edustaja voi tehdä tyhjentäviä vastausvaihtoehtoja asiasta, johon vaikuttavista tekijöistä siinä todellisuudessa elävät ihmiset ovat pätevämpiä kertomaan. Uskon, että yksilöllä itsellään on kyky tehdä tulkintoja ympäröivästä todellisuudesta, enkä tutkijana ajattele haastateltavien kertomusten takaa löytyvän ”totuuden”, joka haastateltaville itselleen pysyy näkymättömänä, vaan esitän heidän tulkintojaan todellisuudesta sellaisena kuin he itse niitä ilmaisevat. Kvalitatiivinen tutkimus antaa myös mahdollisuuden kysyä miksi syventäen ja monipuolistaen kuvaa tutkimuskohteesta. Pro gradu -laajuisen tutkielman puitteissa ei kuitenkaan olisi resursseja sen suuruiseen otokseen, joka mahdollistaisi tulosten yleistämisen italialaisiin nuoriin aikuisiin edes rajatulla maantieteellisellä alueella. Ylipäätään empiirisen osan sisällyttäminen tutkimukseeni on mielestäni välttämätöntä, jotta taustana esitetyt oletukset tulevat kosketuksiin elävän elämän kanssa.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Teksti rakentuu viidestä luvusta, jotka käsittelevät eri teema-alueita, joissa yhdessä taustaosan kanssa kulkee empiirinen puoli suorina lainauksina, havaintoina ja johtopäätöksinä kerätystä aineistosta. Luvussa kaksi lähestytään uskonnollisten perinteiden kautta Euroopan kulttuurista jakautumista katoliseen ja protestanttiseen maailmaan. Lähtökohtana on oletus uskonnollisten sisältöjen vaikutuksesta kulttuuriin, mikä toimisi avaimena selittämään italialaisen ja suomalaisen kulttuurin suhdetta työhön. Samassa luvussa siirrytään edelleen italialaisen yhteiskunnan maalliseen puoleen, mikä kyseenalaistaa käsityksen siitä, että maallistuneen yhteiskunnan ilmiöitä, kuten työhön liittyviä kysymyksiä, olisi suoraan tai kokonaan palautettavissa uskonnollisiin perinteisiin.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan työn ja työyhteiskunnan käsitettä historiallisesta perspektiivistä. Työ on ollut teollisesta vallankumouksesta lähtien länsimaisen yhteiskunnan peruspilari, mikä on merkinnyt myös yksittäisen ihmisen elämän rakentumista työn ympärille, niin lujasti, että työstä on tullut keskeinen osa elämää

ulottuen taloudellisen toimeentulon ansaitsemisen yli, osaksi yksilön maailmankuvaa ja käsitystä itsestään. Italialaiset nuoret kertovat ajatuksiaan työn osasta elämässä ja siitä, mitä työn olisi tarjottava ollakseen ”hyvä työ”. Lopulta päädytään kysymykseen työhön perustuvan länsimaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta; työyhteiskunnan käsitteen historiallisuudesta.

Neljäs luku keskittyy katsaukseen italialaisista työmarkkinoista, joiden erityispiirteet kertovat sekä italialaisesta talousmallista että kulttuurisista taustavoimista. Piiryy kuva heikoista ja vahvoista toimijoista duaalisilla työmarkkinoilla, sillä maantieteellisellä sijainnilla, sukupuolella, iällä ja vakituisella työsuhteella on merkitystä. Katsotaan, mitä Italiassa yritetään tehdä työllisyyden parantamiseksi, mitä joustavuus italialaisessa työelämässä merkitsee ja mikä on korkean koulutuksen saaneiden asema työmarkkinoilla.

Viides luku on omistettu naisille. Italialaisen yhteiskunnan voi sanoa olevan sukupuoliroolien uudelleen määrittymisvaiheessa, jossa traditionaaliset kulttuuriset mallit eivät enää vastaa todellisuutta mutta läpäisevät silti joko näkyvästi tai huomaamattomasti eri elämänalueita, kuten työelämää. Nuorten naisten sosiaalinen identiteetti ei rakennu enää ainoastaan ja pääasiallisesti yksityisen sfäärin tilassa, vaan työllä katsotaan olevan sekä taloudellisen itsenäisyyden että henkilökohtaisen toteutuksen funktiot. Naisten työssäkäynti on voimakkaasti lisääntynyt Italiassa 1980-luvulta lähtien naisten työllisyysasteen ollessa silti Euroopan toiseksi alhaisin Espanjan jälkeen. Miehisestä näkökulmasta rakennetussa työelämässä perheellisen ja perheettömänkin naisen ura on edistyksellisestä lainsäädännöstä huolimatta aina vain ohdakkeinen.

Kuudennessa luvussa etsitään selityksiä ”Italiaksi kutsutun niemimaan” alueellisille eroavuuksille kulkemalla ajassa kauas taaksepäin. Samalla hahmotetaan myös italialaista yhteiskuntaa syvältä läpäisevää individualismin, familismin ja epäluottamuksen värittämän valtiosuhteen yhteenkietoutumaa, joka on omalaatuisen historiallisen kehityksen tulos. Nämä italialaista yhteiskuntaa karakterisoivat käsitteet selittävät lopulta paljon myös talouteen ja työhön liittyviä kysymyksiä, sitä miten yksityistason käyttäytyminen vaikuttaa koko maan talouteen, miten ihmiset näkevät asemansa työmarkkinoilla ja yleensä sosiaalisessa kanssakäymisessä.

2 Katolinen etelä – protestanttinen pohjoinen – kaksi eri maailmaa?

Kristillinen maailma jatkoi jakautumistaan 1500-luvulla. Hengellisessä elämässä rajaviivojen piirtäminen aloitettiin myös läntisen Euroopan sisällä, itä oli mennyt omaa tietään jo puoli vuosituhatta sitten. Katolisen kirkon juurilta irtautui uusia uskonnollisia liikkeitä protestina kirkkoinstituution äärimmäiselle korruptiolle ja rappiolle. Euroopassa elettiin uskonpuhdistuksen aikaa, jonka seurauksena katolisen kirkon valtakuntaa nousi jakamaan uusia protestanttisia kirkkoja uusine oppeineen. Uskonpuhdistus on yksi historiallinen tapahtuma Euroopan menneisyydessä, mihin on tosin kiinnitetty hengellisen elämän ylittäviä ylihistoriallisiksi muuttuneita merkityksiä. Eurooppalaisuuden katsotaan uskonpuhdistuksesta alkaen jakaantuneen kahteen toisistaan eroavaan maailmaan; katolisuuteen ja protestanttisuuteen, minkä on nähty olevan jopa koko modernin kulttuuri- ja talouskehityksen taustalla (Hietaniemi 1991,162). Juuri talouden piirissä tapahtuneeseen muutokseen on haettu selitystä syntyneistä uusista uskonnollisista opeista. Niiden on tulkittu sisältävän jotain aivan uutta ja ainutlaatuista siihenastisessa maailmanhistoriassa ja antavan niin valoa länsimaiseksi mullistukseksi luetun uuden talousjärjestelmän synnyn selittämisessä. Ajatukset kapitalismin, yrittäjyyden ja protestanttisuuden yhteen kietoutumisesta olivat erityisesti muodissa 1800-luvulla; syntyi kulttuuriprotestanttinen ajatusmalli, josta tuli sen vuosisadan latteus. Lukuisat runoilijat, historioitsijat kuin myös protestantit itse korostivat kapitalismin ja protestanttisuuden suhdetta niin, että se tuntui jo itsestäänselvyydeltä senaikaisissa keskusteluissa. (ibid. 161-162)

Kulttuuriprotestanttiseen ajatusmalliin (WASP –mentality)² on kohdistunut alusta saakka kritiikkiä; yleisen käsityksen vastaisesti Weberkään ei jakanut kyseistä ajatusmallia saati antanut luterilaisuudelle erityistä kapitalistisen työetiikan edistäjän leimaa (Hietaniemi 1991,162). Suurempi kysymys onkin se, onko hedelmällistä etsiä nyky-yhteiskunnan ilmiöiden lähteitä niin kaukaa historiasta; valaisevatko ne miltään osin vuosituhannen vaihteen aikaa. Uskonnon merkitystä kulttuurisisältöjen selittämisessä ei nähdäkseni voida kuitenkaan väheksyä saati ohittaa, olkoonkin, että sen selitysvoima on rajallinen, varsinkin tämän ajan ilmiöissä.

Durkheimin mukaan länsimaiden historiaa ja kehitystä ei voida ymmärtää ilman kristillisyyttä. Kristinusko on Euroopassa hallitsevaksi muodostuneen kulttuurin perusta, jolta moderni eurooppalainen yhteiskunta kehittyi. Katolisella uskonnolla on kokonaisvaltainen vaikutus yhteiskuntaan ja sosiaaliseen elämään, ei ainoastaan perhe-elämään. Katolinen kirkko harjoittaa jäseniinsä enemmän kontrollia kuin protestanttinen uskonto, minkä Durkheim katsoo selittävän itsemurhien vähyden katolisissa maissa. (Pickering,1984,425-429) Euroopan kehityksen ulottuvuuksia voi kuvata kulttuurin ja talouden avulla, jolloin kulttuurien erikoistumisen voi nähdä tapahtuneen pohjois-etelä-suunnassa ja taloudellisen erikoistumisen taas itä-länsisuunnassa (Rekola 1997,64 Rokkonia ja Urwinia mukaillen). Ajatus jaosta protestanttiseen pohjoiseen ja katoliseen etelään on maallisilla elämäalueilla hyvin käsin kosketeltavissa tänäänkin, se tulee esiin monissa yhteyksissä joko suoraan tai huomaamattomasti, eikä vähiten työetiikkaan liitettynä. Lyhyt viittaus Välimeren alueen antropologiseen tutkimustraditioon valaisee osuvasti kulttuuriprotestanttisen ajatusmallin logiikkaa: anglosaksisessa antropologisessa tutkimuksessa 1950-luvulta lähtien Etelä-Euroopan maat etäännytettiin toiseksi Euroopaksi, länsimaisuudesta poikkeavaksi kulttuurialueeksi. Tutkijoiden oma kalsea protestanttinen ja moderni kulttuuritausta innoitti etsimään erilaista, lämmintä etelää johtaen kyvyttömyyteen ymmärtää alueen kulttuurin moninaisuutta. Keskustelu pohjoisen ja etelän välillä on rakentunut etelän luonnehtimiseen emotionaaliseksi, paheelliseksi, genitaaliksi ja spontaaniksi pohjoisen kognitiivisuutta, älyllisyyttä ja hallintoa koskevia piirteitä vastaan. (Tapaninen 1996,112-114) ”Etelä-Italiasta kirjoittajaa vaanii helposti protestanttinen ja pohjoiseurooppalainen ylimielisyys”, kuten Ilkka Saari huomauttaa (Saari 1994,16)

Tässä muutamia lähtökohtia tarkasteluni aloittamiselle protestanttisesta ja katolisesta etiikasta, kun lähdän etsimään lankaa, joka johdattaisi ymmärtämään italialaisen kulttuurin (oletetusti) erilaista suhdetta työhön.

² WASP-mentality (White Anglo-Saxon Protestant) viittaa ajatusmalliin, joka erottaa anglosaksisen, protestanttisen Euroopan latinalaisesta, katolisesta Euroopasta liittäen edelliseen ylemmyyden sävyn.

2.1 Protestanttisuus

Minkä pohjalta on kasvanut oman edun kannalta irrationaalinen omistautuminen työlle, kutsumustyön ajatus, joka ilmenee protestanttisuudessa? (Weber 1980,56) Tämä on kysymys, jonka Max Weber asetti kuuluisassa kapitalismin syntyä ja kehitystä pohtivassa teoksessaan ”Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki” (1904-05). Kapitalismin olemassaoloa ennen uskonpuhdistuksen aikaa ei Weber kyseenalaista, päinvastoin hän puhuu mm. Firenzen kaskiajan kapitalismista (Weber teki väitöskirjansa keskiajan italialaisten kaupunkien yritysoikeudesta) (Hietaniemi 1991,163). Mutta milloin ihminen alkoi olla olemassa liikkeensä vuoksi eikä liike ihmisen vuoksi, eli milloin ihmisten yleismaailmallinen ominaisuus, pelkkä ansaitsemisen himo, muuttui ammatiksi, kutsumukseksi, jota kohtaan hän tunsii velvollisuutta? (ibid.,41,51,54) Uskonpuhdistuksella on Weberin mukaan vaikutuksensa siihen, että maallisen työn merkitys protestanteille saa uskonnollista sisältöä ja sitä kautta sen palkitsevuus lisääntyy vastakohtana katoliselle käsitykselle (ibid.,60). Protestanttinen uskonto synnytti uuden yhteyden uskonnollisen ja maallisen elämän välille. Maallisesta elämästä tuli uskonnollisen hurskauden näyttämö, jossa alituisen itsetarkkailun ja -kontrollin keinoin pyrittiin varmistumaan pelastuksesta. Maailmansisäinen askeesi astui vastustamaan aateliston joutilaisuutta ja nautintoon perustuvaa elämäntyyliä. Ihmisen tuli elää työ eikä rikkaus ainoana päämääränään, säästää eikä kuluttaa, käyttää aikansa rationaalisesti eikä tuhata sitä turhuuksiin. Uupumaton ja antaumuksellinen työnteko olisi Weberin mukaan se uskonnollinen voima, joka antoi kontribuutionsa kapitalismin syntyyn. (ibid. 117-138)

Weber ehdottaa tarkasteltavaksi yksinkertaisesti eri kieliä ja niissä ammattityölle annettuja erilaisia sisältöjä. *Beruf* ja *calling* ovat esimerkkejä protestanttisten maiden kielistä, joihin sisältyy mielikuva kutsumustyöstä. Katolisille kansoille maalliseen työhön viittaavat sanat eivät sisällä samaa uskonnollista ajatusta. Tämä on peräisin protestantisista raamatunkäännöksistä, joiden tuloksena alkutekstistä puuttuva kutsumustyön ajatus nimenomaan maalliseen työhön viitatessa on siirtynyt niin saksan, englannin, hollannin, ruotsin ja tanskan kieliin, joissa se ei aikaisemmin esiintynyt. Uusi ammattityöhön liittyvä ajatus, jonka uusi sanamerkitys ilmaisee, on siis uskonpuhdistuksen seurausta (ibid.,57-58,161). Uskonpuhdistuksen jälkeen kieli jäikin merkitsemään maantieteellistä rajaa protestanttisuuden ja katolisuuden välille. Germaaniset kansat olivat reformaatiolle vastaanottavaisempia kuin romaaniset, jotka jäivät katolisiksi. Muutamia poikkeuksia ovat

katoliset Itävalta ja Baijeri sekä kalvinismin menestys ranskankielisillä alueilla. (Carrol 1996,196-197)

2.2 Luterilaisuus

Katolisen ja protestanttisen opin eroavuudet suhteessa aktiiviseen maanpäälliseen toimintaan avaavat keskeisen näkökulman työn erilaisiin käsittämistapoihin. Lutherin ajatus ammattityöstä kehittyi vähitellen erkaantuen keskiaikaisesta katolisesta näkemyksestä, joka piti korkeimpana siveellisenä elämisen muotona askeesiin vetäytymistä, mikä puhtaimmillaan toteutui munkkien elämässä. Katolinen kristillinen siveellisyyskäsitys perustuu erotteluun *preceptian* ja *consilian* välillä, joista edellinen viittaa ankariin sääntöihin, täydellisen siveellisyuden saavuttamisen oppiin, mikä oli katolisen käsityksen mukaan mahdollista ainoastaan munkkimaisessa askeesissa. Niille, jotka eivät kyenneet ankaraan askeettiseen elämäntapaan, oli tarjolla helpompi pelastuksen tie, johon viittaa jälkimmäinen *consilia*. Sen kautta oli turha odottaa täydellisen siveellisyuden saavuttamista. (Weber 1980,58; Heininen et al. 1990,759)

Maallinen työ ei siis katolisen siveellisyyskäsityksen mukaan ollut avain autuuteen. Toisin oli luterilaisuudessa. Luther hylkäsi edellä mainitun erottelun ja näki munkkimaisen elämäntavan egoistisena, maailmallisten velvollisuuksien karttelemisena, siis täysin arvottomana. Keinona täyttää Jumalan siveelliselle elämälle asettamat velvollisuudet ei voinut olla mietiskely arkisesta maailmasta eristäytyneenä vaan nimenomaan maallisten velvollisuuksien täyttäminen sellaisina kuin ne kunkin yksilön elämässä ovat. Niistä tulee ihmisen ”ammatti” ja ”kutsumus”; maallisten velvollisuuksien täyttäminen on ainut tapa elää Jumalalle otollisella tavalla, mikä ilmenee lähimmäisen rakkautena. (Weber 1980,58)

Työn arvostaminen, ahkeruus ja yritteliäisyys saavat tukea myös suomalaiselta luterilaiselta kirkolta. Työ välttämättömyytensä ohella nähdään myös siunauksena. Suomalainen virallinen kristinoppi vuodelta 1948 toteaa: ”Työllä hankimme elatuksemme ja tarpeemme. Työ varjelee meitä joutilaisuuden vaaroilta. Työ kasvattaa meissä velvollisuuden ja yhteyden tuntoa. Tunnollinen työn tekeminen antaa meille työniloa.” (Heino 1990,64-65)

2.3 Nykypäivä uskonnollisen kulttuuriperinnön valossa

Voidaanko puhua työmoraalin ”uskonnollisesta” kulttuuriperinnöstä? Asiaan on suhtauduttava suurella varauksella. Hietaniemi ehdottaa Weberin protestanttista etiikkaa koskevia väitteitä ymmärrettäväksi ainoastaan vuosisatojen 1550-1750 väliseen aikaan sidottuina. Protestanttisen etiikan olemassaolo tai ainakin sen relevanttius sosiaalisten ilmiöiden selittämisessä rajoittuu hänen mukaansa tiettyyn historialliseen aikaan, jonka ulkopuolella siitä ei tulisi puhua. 1700-luvulla eri uskontunnustusten väliset erot mm. vastauskonpuhdistuksen tuloksena kaventuivat, ja Weberin mukaan niin katoliset kuin protestantit joutuivat sopeutumaan kapitalistiseen yhteiskuntaan. (Hietaniemi 1991,161-175) Ajatus protestanttisesta työetiikasta on tainnut elää omaa elämäänsä ilman kytköstä alkuperäiseen yhteyteen jo muutaman vuosisadan; protestanttiseen eetokseen kun viitataan edelleen eri yhteyksissä puhuttaessa suomalaisuudesta.

Suomalaisen kulttuurin työkeskeisyyttä tuskin on palautettavissa kokonaisuudessaan luterilaiseen työetiikkaan. Maamme ankarat luonnonolosuhteet ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, ettei ”työtä pelkäämätön” täällä olisi selvinnyt. Oppivelvollisuuskoulu on osallistunut myös työn ideologian välittämiseen Suomessa. Peruskoulun työkasvatusohjelmassa (1978) todetaan, että lapset tulisi kasvattaa asennoitumaan työhön välttämättömyytenä ja ihmisen kehittymisen yhtenä edellytyksenä (Tuohinen 1990,25-26). Protestanttisuus ei myöskään ole ollut ainut oppi ahkeraan työntekoon kannustamisessa, se on sisällytetty niin liberalistiseen kuin sosialistiseen ideologiaan. Silti työ suomalaisessa kulttuurissa vaikuttaa olevan edelleen pitkälti ihmisarvon mitta. Suomalainen tuntee kertovansa itsestään oleellisen ilmoittaessaan nimensä ja ammattinsa. ”Suomalaiset työhullu kansa” on sanonta, joka kuulostaa suomalaisesta kohteliaisuudelta, vaikka sitä ei sellaiseksi olisi tarkoitettukaan. Työn suuri merkitys suomalaisen identiteetille on korostunut viime vuosina työn puutteen myötä, mikä on monen kohdalla johtanut syvään persoonallisuuden kriisiin. Työtön kokee olevansa arvoton, vaikka taloudellinen toimeentulo olisikin turvattu. (Heino 1990,63-64) Herää myös kysymys, osaako suomalainen nauttia elämästään ilman työtä, onko ”vieron olemassaolon nautinto” vaikeammin saavutettavissa protestanttisen paatoksen sisäistäneelle suomalaiselle kuin esimerkiksi siltä välttyneelle italialaiselle? Ja voiko työtön ihminen olla hyvä ihminen; tyhjeneekö ihmisyyttä ammattiin ja lakkaako ihminen olemasta ihminen ilman sitä?

Luonnonolosuhteet Välimerellä tarjoavat lempeämmän ilmaston, joka mahdollistaa vähemmän ankaran ja suunnittelua vaativan elämän hengissä pysymiseksi kuin pohjoisilla leveysasteilla. Mutta palauttamalla työmoraali pohjautuvaksi vain fyysiseen ympäristöön päädytään liian helppoon selitysmalliin maapallon eteläisen ja pohjoisen puoliskon kehityseroille.

Italialaisen työmoraalia tuskin voidaan ymmärtää myöskään suoraan katolisuuden kautta. Tosin usean italialaisen yhteiskunta- ja taloustieteilijän mielestä katolisella doktriinilla, jonka mukaan rikkauden tavoittelu, kunnianhimo ja ponnistelut taloudellisen toimeentulon ansaitsemiseksi ovat moraalisesti tuomittavia, on ollut syvä vaikutus italialaiseen yhteiskuntaan (da Empoli 2000, 143). Katolisuuden ja protestanttisuuden erilaisilla käsityksillä yhteisöllisestä ja yhteiskunnallisesta toiminnasta, mitä voidaan kutsua ”poliittiseksi teologiaksi”, on ollut merkitystä hyvinvointivaltioiden erilaiselle kehitykselle Italiassa ja Suomessa. Virallinen katolinen teologia ei ole koskaan hyväksynyt pohjoiseurooppalaista hyvinvointivaltion mallia, sillä sen mukaan valtio ei saa ottaa ihmisten luonnolliseen yhteisöllisyyteen kuuluvia tehtäviä itselleen. Perhe, suku ja erilaiset järjestöt ovat konteksti, jossa ihmisen on ensisijaisesti toteutettava yhteisöllistä ja yksilöllistä olemustaan. (Raunio 1997,28-41) Tällä ideologialla on ollut merkittävä vaikutus ainakin ”toisen sukupuolen” työntekoon italialaisessa yhteiskunnassa, perheen ja naisen välille kun voidaan pitkälti vetää yhtäläisyysmerkki katolisissa maissa.

Koska tarkasteluni koskee maan pohjoisia osia, täytyy mainita eräs yksityiskohta: Uskonpuhdistusaatteiden levitessä kauppiaiden mukana pitkin Italian rannikkokaupunkeja, Etelä-Italia säilyi reformaatiolle immuunina pohjoisen suhtautuessa myönteisemmin uusiin ajatuksiin. Selitys tälle on ainakin osittain uskossa pyhäinjäännösten ja kuvien sisältämään yliluonnolliseen ainekseen, mikä oli eteläitalialaisessa katolisuudessa huomattavasti vahvempaa kuin pohjoisessa. Kuvien palvontaa kiivaasti vastustava protestanttisuus törmäsi etelässä ylitsepääsemättömään vastustukseen. (Carroll1996,195-196) Protestanttisuutta ei koskaan varsinaisesti omaksuttu Italiassa, vaikka sitä kohtaan tunnettiin kiinnostusta ylimystön keskuudessa. Ainoa uskonnollinen liike, joka on saanut kannatusta katolisen kirkon ulkopuolella, on Italian pohjoisosiin (*Piemonte*) keskittynyt valdolaisuus. Uskonpuhdistuksen aikana valdolaiset liittyivät protestantteihin. (Laaksonen 1994,46)

Weber toteaa seuraavasti tarkastellessaan eri protestanttisten liikkeiden ja ammattietiikan välistä mahdollista yhteyttä:

”Sillä onhan yritettävä vain hiukan selventää sitä osuutta, jonka uskonnolliset motiivit ovat tuoneet nykyaikaiseen, erityisesti ”tämänpuoleisesti” suuntautuneen kulttuurimme kudelmaan. Tämä kudelma on kasvanut lukemattomista historiallisista yksittäismotiiveista. Kysytään siis, mitkä tämän kulttuurin sisällöt voitaisiin lukea uskonpuhdistuksen tiliin, minkä tekijöiden historiallisena syynä uskonpuhdistus voisi olla.” (Weber 1980,66)

Lainaus tuo mieleen yritykseni etsiä haastattelemini italialaisten nuorten työhön suhtautumisessa katolisuuteen palautettavia sisältöjä. Katolinen kulttuuri on kuitenkin vain osa lukuisten erillisten asioiden muodostamaa yhteenkietoutumaa, jos sen vaikutusta italialaisen suhteessa työhön ylipäättään on löydettävissä. Kudelman yhtenä lankana on uskonnon todennäköisesti silti oltava. Muita säikeitä voisivat olla Italian omalaatuinen historia, sen vaikutus maalliseen kulttuuriin, perhe, naisen asema, koulutus ja työmarkkinat.

Monet seikat kertovat uskonnon sekä katolisen ja protestanttisen etiikan kaukaisuudesta tämän päivän elämässä. Yrittäjyyden ja protestanttisuuden kuviteltu yhteenkietoutuminen sopii huonosti siihen tosiasiaan, että italialaisten työmarkkinoiden erityispiirteenä on kauan ollut eurooppalaisen keskiarvon ylittävä, jatkuvasti kasvava itsenäinen yrittäjyys (European Commission 1996,157). Työttömien tekemät itsemurhat kuuluvat italialaisten sanomalehtien kronikoihin. Italialaiset naiset valitsevat yhä useammin uran kuin perheen. Paljon on muuttunut, minkä ymmärtämiseksi on laskeuduttava hengellisestä maailmasta maalliseen.

Yhteiskunnan maallistuminen on ollut tosiasia jo usean vuosikymmenen ajan katolisessa Italiassa. Italialainen feminismi mullisti elämää 1960- ja 1970-luvuilla, kun naisten asema parantui ratkaisevasti mm. avioeron (1970) ja abortin (1975) laillistamisen myötä (Luciano 1991,318). 1980-luvulla perinteiset katoliset arvot murtuivat lopullisesti, ja Italiasta tuli ennemminkin kulutuksen kuin uskonnon yhdistämä kansakunta (Saari 1994,183). Kirkko ja valtio erotettiin Italiassa vasta vuonna 1985. Katolinen kirkko pyrki yhä vaikuttamaan aktiivisesti maallisiin asioihin. Katolisen teologian mukaan kirkolla on tieto yhteiskunnallisen elämän varsinaisesta päämäärästä, ja se on moraaliopetuksen ylin auktoriteetti (Raunio 1997,32). Nykyinen paavi Johannes Paavali II onkin todella

omaksunut aktiivisen roolin yhteiskunnallisiin asioihin puuttumisessa, mutta ei paavikaan voi muuta kuin esittää paheksuntansa ”hedonistisia” italialaisia kohtaan, jotka ovat jo kauan johtaneet maailman hedelmättömyystilastoja. Maallinen elämä menee omaa tietään.

2.4 Kulutuksesta tuli italialaisen yhteiskunnan toinen jumala

1900 -luvun viimeisiä vuosikymmeniä on kuvattu aatteettomiksi. Modernien yhteiskuntien ainoaksi ideologiaksi on kutsuttu yksilöllistymistä. Yksilöllisyyden ideologia on vastakkainen traditionaaliselle maailmantulkinnalle, jota hallitsevat perinteiden ja uskonnon legitimoimat arvot, eikä auktoriteettien valtaa hyvän ja pahan tulkinnassa kyseenalaisteta. Traditionaaliset sosiaaliset ja uskonnolliset instituutiot eivät enää ohjaa modernin yksilön käyttäytymistä yhtä paljon kuin aikaisemmin; ihmisellä on valinnan mahdollisuus, ja hän voi perustaa päätöksensä omien henkilökohtaisten intressiensä toteuttamiselle. Individualisoitunut ihminen on kiinnostunut itsensä ilmaisusta ja itsensä toteutuksesta, henkilökohtaisesta onnestaan ja itsenäisyydestään sekä priorisoi omia tarpeitaan osittain traditionaalisten elämänalueiden kustannuksella (perhe, yhteiselämä, kirkko). Modernisoituminen heijastuu kaikilla elämänalueilla: uskonnollisessa ja poliittisessa käyttäytymisessä, läheisissä ihmissuhteissa sekä työelämässä. (Halman 1996,8-14,196-197) Yksilöllistymisen eetos ihmisten käyttäytymisen perusorientaationa ei kuitenkaan saa selvää tukea empiirisiltä tutkimuksilta, vaan individualisoituminen vaihtelee eri elämänalueilla; jossain asiassa voidaan olla yksilöllisempiä kuin toisessa. Yhdeksäsatoista länsieurooppalaisessa maassa ja Pohjois-Amerikassa tehty vertaileva arvotutkimus³ (1993) osoittaa eroja sekä maiden välillä että niiden sisällä. Esimerkiksi ruotsalaiset arvostavat enemmän kuin muut mahdollisuutta toteuttaa itseään työssä, kun he taas suhtautuvat kielteisesti ajatukseen, että ihminen on itse vastuussa siitä, jos tarvitsee muiden taloudellista apua. Yhdysvalloissa yksilön vapaus tasa-arvoon verrattuna on tärkeämpää kuin missään muussa vertailtavassa maassa, mutta amerikkalaiset ovat samalla kaikista vakuuttuneimpia siitä, että on olemassa absoluuttisia suuntaviivoja sille, mikä on hyvää ja mikä paha. Yksilöllistyminen siis vaihtelee asiasta riippuen. Jotain yleisiä suuntaviivoja kuitenkin hahmottuu. Individualisoituminen ja maallistuminen ovat edenneet eri tavoin länsieurooppalaisissa yhteiskunnissa. Koska Euroopan maat eroavat toisistaan uskonnollisten traditioiden suhteen, myös yksilöllistymisessä on odotettavissa sen

mukaisia eroja. Protestanttien odotetaan olevan itsenäisempiä, yksilöllisempiä ja vastuullisempia itsestään kuin katolisten, jotka korostavat yhteisvastuuta ja yhteisöön suuntautumista. Edellä mainittu arvotutkimus todentaa pääpiirteittäin empiirisesti nämä oletukset: Pohjois-Euroopan protestanttiset maat ovat maallistuneempia ja yksilöllistyneempiä kuin eteläiset katoliset maat, poikkeuksena maallistunut Ranska. (ibid.,201-202,206-208)

Kulutus on yksi individualisoitumiseen liitettävistä ilmiöistä. Kulutus, itsekeskeisyys, hedonismi ja narsismi on nähty yksilöllistymisen kielteisinä puolina. Traditionaaliset arvot ovat vaihtuneet mm. kulutukseen, joka on välitön mielihyvän lähde. (Ester et al. 1993,7) Italiassa konsumismi (*consumismo*⁴) on ollut koko maata yhdistävä trendi 1980-luvulla, samat kulutusihanteet ovat koskeneet niin köyhempiä kuin vauraita alueita (Assmuth 1993,109). Eräs milanolainen taloustieteilijä ja tutkija, Jardena Tedeschi, kuvasi 1980-luvun lopulla Milanossa ajan vallitseviksi teemoiksi kiirettä, menestystä ja kulutusta. Lapset oppivat jo koulussa, että Armanin kynä ja Trussardin vihko ovat eri asia kuin kirjoitusvälineet ilman merkkiä. Rahaa on tienattava mahdollisimman paljon ja kuluttamaan on kyettävä vaikka työttömänä. Yksi kaupungin uusista palveluammateista 1980-luvulla oli pikalähettiläpalvelu, jota nuoret suosivat. Se mahdollistaa rahan ansaitsemisen nuorena, nopeasti ja jännittävästi, mikä on Tedeschin mielestä kiihkeää elämänrytmiä elävien kaupunkilaisten periaate. Hän näkee nuorten konsumismin ihannoinnin taustalla tarpeettomuuden pelon. Lapsien pitäisi oppia koulussa taitoja, jotta voisi olla hyödyllinen yhteiskunnalle. Mutta jos valmistuttuaan onnistuu löytämään työtä, on siitä oltava kiitollinen. Yhteiskunnan viesti nuorille on, ettei sinua oikeastaan tarvita. Tai ainakin toisia tarvitaan, toisia ei. Kun 1970-luvulla oli muotia ansaita vähän, 1980-luvulla ensimmäiseksi kysymykseksi nousi ”paljonko ansaitset”. Ihmisiä luokitellaan raa’asti palkan perusteella, oppineisuuden ja ammatin arvostus on pudonnut. (HS 11.11 1987) 1990-lukuakaan ei Italiassa voi kuvailla postmateriaalisten arvojen voimakkaalla esiinnousulla; kulutuskeskeisyys on edelleen yksi italialaisen yhteiskunnan perusulottuvuus. Haastattelemieni nuorten sukupolvea on Italiassa kuvailtu ”huumatuksi sukupolveksi”; sukupolveksi ilman päämääriä ja kiinnekohtia elämässä, haluttomaksi ottaa

³ Suomi ei ollut mukana tässä tutkimuksessa, mutta Suomen voi ajatella sijoittuvan Ruotsin kanssa samalle ulottuvuudelle.

⁴ Konsumismi= ei-välttämätön hyödykkeiden jatkuvasti lisääntyvä kulutustendenssi. Konsumismi on tyyppillistä korkean hyvinvoinnin maille (talouksille), joissa mainonta sekä vahvistaa että hyödyntää sitä. Kulutushyödykkeet esitetään ja käytetään yhteiskunnallisen arvostuksen symboleina. (Il nuovo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana 1986.)

vastuuta ja riskejä rakentaakseen oman autonomisen elämänsä. Yksi haastattelemistani nuorista miehistä, Emiliano, kuvaili omaa sukupolveaan hyvin kriittisesti:

”Nuorilta puuttuu kannustin tehdä työtä, koska perhe tukee kaikessa. Nuoret, jotka pitkittävät opiskelua, ovat toisin sanoen työttömiä. Vanhemmat maksavat opiskelut joten sinun ei kannatta mennä töihin, etkä tunne tarvetta protestoida korkeaa työttömyyttä ja korkeita vuokria kohtaan. Jos sen sijaan näet elämässäsi tavoitteena olla riippumaton, rakentaa oman elämäsi, raivostut. Italiassa minun sukupolveni on tottunut liian helppoihin olosuhteisiin, ei ole päämäärää, ei tarvetta lähteä pois kotoa, kun on koti jossa äiti laittaa ruoan, pesee vaatteet ja antaa rahaa lauantai-illaksi. Nuoret valitsevat ennemmin auton, merkkivaatteet, matkan Brasiliaan kuin kotoa pois muuttamisen. Siinä kaikki. Tämä on hyvin surullista. Nuoret Italiassa eivät ole innovatiivisia, nuoret eivät halua kokeilla uusia asioita, muuttua.”

Kulutuksen keskeisyyttä italialaisessa yhteiskunnassa voi yrittää selittää historiallisesta perspektiivistä. Italialainen yhteiskunta on hierarkkisempi, heterogeenisempi ja eriarvoisempi kuin suomalainen. Jo se historiallinen tosiasia, että Italia on elänyt vuosisatoja hyvin hierarkkinen organisaatio eli katolinen kirkko maaperällään, on tuskin voinut olla vaikuttamatta yhteiskuntaan. Durkheim, joka suhtautui monessa suhteessa myönteisesti katolisuuteen, kammoksui byrokraattisuutta, jonka hän yhdisti hierarkiaan ja hierarkian Roomalaiskatoliseen kirkkoon (Pickering 1984,431). Suomalainen yhteiskunta on historiallisesta näkökulmasta tarkasteltuna ollut tasapäinen sekä kieleltään ja kulttuuriltaan homogeeninen. Suomen luokkahistorian erityispiirre on feodaaliaateliston ja myöhemmin keisarillisen aateliston sekä suurporvariston puuttuminen. Työväestöstä tuli Suomessa valtiota muodostava luokka, ja maataloudellisen ja teollisen murroksen päällekkäisyys aiheutti sen, että teollisuus- ja maatalousproletariaatti kasvoivat yhtä aikaa. Luokkarakenne eikä yhteiskunnallinen tilanne olleet otollisia hierarkkisen kulttuurin kehitykselle. Meillä ei koskaan syntynyt yhtä jyrkkää eroa korkea- ja työväenkulttuurin välille kuin esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa. (Mäkelä 1985,254-256) Myös Italiassa luokkaerot ovat näkyviä ja ilmenevät kielessä, pukeutumisessa, käytöksessä ja kulttuurisessa pääomassa. Erot etenkin ylemmän ja alemman porvariston välillä ovat korostuneita, sillä ne kertovat osaltaan Italiassa tapahtuneesta äkillisestä rikastumisesta, muutoksesta maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta teolliseksi. Vasta 1800-luvun lopussa kunnolla alkanut teollistuminen ja toisen maailmansodan jälkeinen 1960- ja 1970-luvuilla tapahtunut dramaattinen taloudellinen muutos nostivat Italian liian lyhyessä ajassa maailman teollistuneimpien maiden kerhoon Englannin, Ranskan ja Saksan rinnalle.

Näiden maiden historiassa yhteiskunnan teollistuminen ja modernisoituminen olivat edenneet huomattavasti pidemmän ajanjakson kuluessa, 1700-luvulta lähtien. Vuonna 1951 maataloudessa toimivien henkilöiden osuus koko työvoimasta oli Italiassa 47,6 prosenttia ja vuonna 1981, kaupungistumisen seurauksena, osuus oli enää 13 prosenttia. Muutos merkitsi talonpoikaiskulttuurin arvojen murtumista kaupungissa, äkkirikastumista ilman kulttuurista pohjaa ja kulutusta arvotyhjiön täyttäjäksi. (Ferrarotti 1990,121-205) Pohjois- ja Koillis-Italian varakkaiden pienyrittäjien taloudellinen elintaso ei useinkaan vastaa koulutuksellista ja kulttuurista tasoa.

Italialaisen yhteiskunnan eriarvoisuutta suomalaisen verrattuna lisää hyvinvointivaltio, joka on marginaalisempi kuin suomalainen tasa-arvolle ja solidaarisuudelle rakennettu hyvinvointivaltio ja joka jättää kansalaiset epätasa-arvoisempaan asemaan tulojen suhteen kuin Suomessa (ks. esim. Rekola 1997; Ferrara 1996). Raha on Italiassa kiinteämmin yhteydessä koulutukseen ja ylipäättään elämiseen hintatasoltaan huikeissa historiallisissa kaupungeissa. Palkka on paitsi välttämättömyys elämiseen, myös mitta jolla hierarkisoida ihmisiä. Siis statussymboli. Sellainen statussymboli, jolla voidaan ostaa ja kuluttaa muita statussymboleita, esimerkiksi kulttuuria tai merkkituotteita. Italialaisessa kulttuurissa voi nähdä piirteitä, jotka korostavat statussymbolien tärkeyttä, kuten esteettisyyden korostuneisuus. Italialaisissa elää esteettisyyden ihannointi, *culto della bellezza* (kauneuden kultti) eikä vähiten maan loisteliaan menneisyyden vuoksi. 1400-luvun alun varhaisrenessanssin Firenzessä syntyi esteettinen ajattelutapa, kun alettiin kiinnittää huomiota kaupungin siluetin ja ympäröivän maiseman harmoniaan. Kauneus ei kuitenkaan rajoitu koskemaan vain taiteita, se on myös ihmisissä etsitty ja ihailtu ominaisuus. Italialainen on tietoinen ulkoisesta olemuksestaan ja näin ollen on tärkeää olla edustava, *bella figura*. ”Ulkomuodolla tavoitellaan uskottavuutta, pukeutumisen nähdään viestivän menestyksestä”, toteaa myös Jarden Tedeschi ja lisää: ”Töihin ei mennä tukka kampaamatta, pelin säännöt tunnetaan ja niitä kunnioitetaan” (HS 11.11.1987). Autot, merkkivaatteet ja muut merkkituotteet ovat statussymboleita, joiden kautta omaa itseään esitellään. Ilman rahaa tämä ei onnistu, ja hyvä palkka voi antaa siihen mahdollisuuden.

3 Työ modernin ihmisen elämän ja yhteiskunnan peruspilarina

3.1 Vaivasta keskeiseksi kulttuuriseksi arvoksi – matka työn historiaan

Työ laajassa merkityksessä sulkee sisäänsä lähes kaiken inhimillisen toiminnan. Jos sillä tarkoitetaan elämänaktiiviteettia ja luovuutta, on työ olennainen osa ihmisenä olemista. Raja työn käsitteen oman ”työni” kannalta koskemaan *ansiotyötä*, joka sijoittuu tiettyyn yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, työyhteiskuntaan. Kasvio tarkoittaa työyhteiskunnalla ”sellaisia yhteiskuntia, joissa työ ei ole vain pelkkä inhimillisen olemassaolon välttämätön edellytys, vaan jossa työ itsessään (...) kohoo myös keskeiseksi kulttuuriseksi arvoksi ja ihmisten persoonallista identiteettiä ratkaisevalla tavalla muovaavaksi tekijäksi” (Kasvio 1994,60). Aina työ ei sitä kuitenkaan ole ollut.

Esimoderni eurooppalainen talonpoika tuskin musertui, jos aamulla kukonlaulu ei herättänyt kyntötöihin – kunhan leipää oli kaapissa. Tehtaaseen komennettu köyhälistö ei todennäköisesti ymmärtänyt menettävänsä muuta kuin päivän palkan, jos jätti väliin pitkät tunnit pölyisessä vaatetehtaassa. Työ itsessään ei ole historiaton universaali arvo, joka siirtyy veressä sukupolvesta toiseen; työlläkin on kulttuurihistoriansa. ”Rakkaus työhön” ei ollut rakkautta ensi silmäyksellä (Nätti 1981,117 Lafargueta mukailleen). Työllä on ollut tie kuljettavanaan ennen kuin siitä tuli länsimaisessa yhteiskunnassa keskeinen kulttuurinen arvo; arvo, joka ehkä vähitellen on murroksessa vuosisadan viimeisten vuosikymmenten todellisuuden edessä.

Luomiskertomusta tulkiten työ on Jumalan ihmiselle langettama kirous tottelemattomuudesta. Paratiisista häädöstä alkaen miehen oli nähtävä vaivaa elantonsa hankkimisessa ja naisen synnyttävä kivulla. (Aho,1988,23) Kreikkalaisessa mytologiassakin työn vaivan ilmestyminen maailmaan luetaan naisen syyksi: Pandora, Zeuksen luoma ensimmäinen nainen, päästi tottelemattomuudessaan karkuun ponoksen (kreik. *ponos*), vaivan, muiden vitsausten ohella (Tuohinen 1990,24). Työ-sanana etymologia eurooppalaisissa kielissä pohjautuu kreikan *ponein-* ja latinan *laborare-* verbeihin, jotka tarkoittivat vaivaa, tuskaa ja taakkaa (Nätti 1981,15-16). Euroopan kulttuurikielistä löytyy kustakin kaksi verbiä työnteolle, joista toinen viittaa juuri vaivaan, piinaan, taakkaan ja hätään, kuten ranskan *travailler*, englannin *labour* ja saksan *arbeiten*.

Labour, Arbeit ja *travail* ovat merkinneet myös synnyttämisen vaivaa. Sen sijaan *ergazehai* (kreik.), *fabricare* (lat.), *ouvrier* (ra.), *work* (eng.) ja *werken* (sa.) viittaavat työhön aikaansaannoksena, teoksena joka alun perin liittyi käsityöhön. Latinan *operare* -verbillä viitattiin vapaiden miesten arvostamaan toimintaan. Jälkimmäisistä termeistä germaanista alkuperää olevat *work* ja *werken* ovat lähimpänä työn nykyaikaista merkitystä (saada aikaan, vaikuttaa). Suomen kielessä työllä voidaan yleisesti tarkoittaa mitä tahansa tehtävää, toimea, askareta tai tekemisen kohdetta, tulosta tai tuotetta. Edellä kuvattuja eurooppalaisten kielten merkityksiä sillä ei ole, lukuun ottamatta adjektiivia *työläs*. (Nätti 1981,7; Aho 1988,16,23)

Työ ei siis aina ole näyttäytynyt kovin positiivisessa valossa, ainakaan yksinomaan sellaisessa. Joutilaisuus sen sijaan oli hyveellistä. Platonille se oli olennainen ehto viisauteen pääsemiseksi. Antiikin vapaa mies ei alentunut työntekoon vaan kehitti itseään muilla elämänalueilla. Roomalaisille työ oli yhteiskunnallinen välttämättömyys, mutta sen tekijät halveksittavia, ja keskiaikaiselle munkille työ kelpasi syntisen lihan kurittamiseen. Kauppiaiden ja käsityöläisten ammatteja pidettiin pitkään lähes syntisinä, eikä työteko ollut soveliasta yläluokalle (Nätti 1981,10-11; Aho 1988,41)

Työn synty, jos sellaisesta voidaan puhua erotuksena välttämättömyyksien hankinnasta luonnosta, ilmaantuu jäsentämään yhteiskuntaa työnjaon kehittyessä vaiheeseen, jossa muodostuu käytännöllisestä vaivannäöstä vapaiden luokka, jonka kääntöpuolena on orjien kasti. Vaivannäkö erotetaan muusta toiminnasta. Työ palkkatyön merkityksessä taas yhdistyy kapitalismin kehitykseen, jonka tuloksena elatuksen hankinta eriytyi erilliselle työelämän alueelle kotitalouden piiristä. Puute työvoimasta ja omavaraistalouden väistyminen tavaravaihdannan tieltä olivat taustalla, kun ihmisten työhön sosiaalistaminen aloitettiin 1300-luvulla. 1500-luvulla aiemmin kunnioitettu ammatti, kerjääminen, kiellettiin ja ihmisiä alettiin sitoa paikoilleen työlaitoksiin. Protestanttinen uskonpuhdistus antoi lisämausteensa kehitykselle, joka edelsi modernia työn ideologiaa. Valistusfilosofia ja klassinen taloustiede astuivat kuvaan 1700-luvulla osana yleistä maailmankuvan rationalisoitumista ja sekularisoitumista. Näistä aineksista rakentui moderni työn ideologia, jolta työväenliike sai vankan tuen. Työn ideologian mukaan työ on kulttuurin ja arvon lähde, inhimillisen elämän mieli ja tarkoitus, missä ihmisen olemus toteutuu. Kehitys, edistys, luonnon hallinta ja vauraus ovat saavutettavissa työn

välityksellä. Näin antiikin käsitys joutilaisuuden jalostavasta vaikutuksesta kääntyi pääläelleen: työ kehitti ihmistä, joutilaisuus turmeli. (Aho 1988,18,41,44-45)

3.2 Työ elämässä

Vuosisatojen työhön sosiaalistamana ihminen harvoin kääntyy kysymään itseltään, olisiko muunlainenkin elämä mahdollista. Maailmantulkintamme on työn ideologian läpäisemä, niin myös tulkinta itsestämme (Aho 1988,12). Joukkotyöttömyyden vakiintuessa 1970-luvulla pysyväksi ilmiöksi ongelman vakavuudesta ei ollut epäilystä. Sosiologit katsoivat yhteyden yhteiskuntaan ja ihmisen sosiaalisen olemisen vaarantuvan. Psykologit korostivat vahvoihin argumentteihin työn merkitystä identiteetille ja persoonallisuuden rakentumiselle; kaikelle ”normaalille” elämälle. Kuvaavaa on 1970 -luvulla tehdyn tutkimuksen nimi: ”Yhtä hyvin voisin olla kuollut -tutkimus työttömyyden sosiaalisista ja psykologisista vaikutuksista.” Deskriptiivinen ja preskriptiivinen työn käsitteen määrittäminen on välillä sekoittunut. ”Työ luo ihmisen” oli tiivistäen neuvostoliittolaisen kulttuurihistoriallisen koulukunnan (1920-30) sanoma, jonka tradition mukaisia käsitteitä sovellettiin suomalaisessakin keskustelussa. Ihmisen lajikehitys ja yksilönkehitys samaistettiin, jolloin käsitys antropologisesta *homo faberista* siirtyi yksilötasolle. Työstä tuli yksilönkin olemassaolon ehdoton edellytys. (Tuohinen 1990,15-16,29-31) Ansiotyö ja sen yhteiskunta ovat normalisoituneet niin, että kun työtä ei ollut tarjota kaikille ja kun työkeskeiset arvot näyttivät tekevän tilaa ”minäkeskeisille” arvoille, keskustelut työyhteiskunnan kriisistä kiihtyivät 1980 -luvulla. Tutkijat ainakin olivat kriisissä käsitteidensä kanssa – miten hahmottaa uutta yhteiskunnallista tilannetta (Kasvio 1994,114-115).

”Muutokset työelämässä ja työttömyyden pysyvyys voivat kuvastua muutoksina siinä, miten ihmiset näkevät tulevaisuudessa työn ja sen tekemisen kulttuuriset merkitykset”, toteaa Kasvio kirjassaan Uusi työn yhteiskunta (Kasvio 1994,111). Elämänorientaatio, niin kuin työorientaatio, vaihtelee yhteiskunnan kehityksen myötä. 1970- ja 1980 -lukuja voi kuvailla aineellisiin tavoitteisiin painottuneen kulttuurin vuosikymmeniksi. 1990-luvulla keskustelut elämänlaadusta eivät enää niin selkeästi painotu ainoastaan materiaaliseen elämäntasoon. Huoli edistyksen ja tehokkuuden ideaalin yhteydestä ympäristön haavoittuvuuteen ovat esimerkkejä inhimillisten, ”syvällisten” arvojen ilmauksista, jotka yhdistetään tämän vuosikymmenen tuotteiksi. Postmateriaalisten arvojen lisääntyminen ei silti merkitse materiaalistien ja sosiaalisten seikkojen (esim. työn kautta saavutettu status)

arvostusten vähenemistä. Niiden tärkeys on säilynyt ennallaan viimeisen vuosikymmenen ajan. (Juuti,1995,170-171) Mikä on työn arvostus elämässä?

Työn arvostus suhteessa muiden elämänaalueiden arvostukseen on Suomessa vähentynyt pitkin 1970- ja 1980 -lukuja. Vuosien 1979 - 1984 välisenä aikana työn arvostus oli pudonnut 51 prosentista 35 prosenttiin perhe-elämän hyväksi. Sen arvostus oli noussut 40 prosentista 53 prosenttiin. Samalla naisten ja miesten erot työn arvostuksen suhteen olivat kaventuneet lähes olemattomiin. (Ylöstalo 1986,100-101) Vapaa-ajan arvostus on jatkuvasti lisääntynyt viimeisten vuosikymmenten aikana, ja perhe-elämä on imenyt työn merkityksen vähenemisen melkein kokonaan itselleen. Klassisen kysymyksen lottovoiton tai muuten taloudellisesti turvatuun elämään vaikutuksesta työnteon jatkamishaluihin voidaan tulkita kuvastavan työkeskeisyyden intensiteettiä (Juuti 1995,172). Näin tulkiten vuonna 1990 suomalaisista 19 prosenttia lopettaisi työnteon, osa vaihtaisi työtä (24%) ja enemmistö jatkaisi senhetkisessä työssään (54%). Syitä työnteon jatkamiseen entisessä työpaikassa olivat työstä pitäminen, tottumus työntekoon, kontaktit muihin ihmisiin ja työn kokeminen hyödyllisenä ja tärkeänä. Syyt lopettamiseen koskivat terveyttä ja ikää, kotitöiden runsautta ja seitsemän prosenttia vastanneista ilmoitti yksinkertaisesti selviävänsä ilman työtä. On huomioitava, etteivät tämänkaltaiset tutkimustulokset itsestään selvästi merkitse objektiivista muutosta työn arvostuksessa; se on voinut säilyä ennallaan perheen subjektiivisen arvostuksen kohotessa (Ylöstalo 1986,106; Aho 1988,139-140). Vastaukset eivät myöskään indikoineet sitä, mitä ihmiset todellisuudessa tekisivät, sillä niin kaukaiseen tilanteeseen ei ole helppo itseään kuvitella (Alkula 1990,75).

Kiinnostavaa omalta kannaltani onkin kulttuuri-ilmasto, joka saa ihmisen ennemminkin vastaamaan mitä työn *pitäisi* merkitä kulttuurissa, jossa elää. Suomessa olisi siis aikaisempaa (1970-luku) hyväksytympää ilmaista elämän koostuvan muustakin kuin työstä, mutta toisaalta, vain jos se merkitsee perheen arvostuksen lisääntymistä. Vapaa-aikako ajanhukkaa? Edellä mainitussa tutkimuksessa vain seitsemän prosenttia vastanneista selviäisi ilman töitä, todellisuudessa ei ole mahdoton ajatus että useampikin pärjäisi... Ehkä vielä ei ole tullut aika irrottautua suomalaisesta ”Suuresta Kertomuksesta”; työn tärkeyden kulttuurinen ymmärrys on yhtenäinen suomalaisilla aikuissukupolvilla (Tuohinen 1990,66). Jos suomalaisen kulttuuri-ilmaston rinnalle tuo italialaisen kulttuurin, voisi sen olettaa poikkeavan juuri tässä suhteessa omastamme. Italialaisessa kulttuurissa perheen arvostus on perinteinen normi, kun se Suomessa on työ (katolilaisuus vs.

protestanttisuus), ja niin työn preferoimisen perheeseen nähden, etenkin italialaisten naisten kohdalla, voisi ajatella kertovan tradition vastaisuudesta. Työn arvostus Pohjois- ja Keski-Italiassa, niin kuin ainakin 1980-luvulta alkaen myös eteläisissä Italiassa, on kuitenkin sosiaalisesti hyväksyttyä, eikä sen tarvitse vastaavasti merkitä perheen arvostuksen heikkenemistä (Assmuth 1993).

Suomessa työn keskeiseksi elämänsisällöksi valinneiden osuuden väheneminen on tulkittu suomalaisten työasenteiden ”eurooppalaistumiseksi” (Kasvio 1994,118). Länsimaista vuonna 1990 tehty tutkimus mittasi työn keskeisyyttä elämässä verrattuna muihin elämäntiloihin, joita olivat perhe, ystävät, vapaa-aika, uskonto ja politiikka. Poikkeuksetta kaikissa maissa perhe oli arvojärjestyksessä ensimmäinen. Puolesta tarkasteltavista maista työ sijoitettiin toiselle sijalle, kuten Italiassa. Hollannissa, Tanskassa, Britanniassa ja Saksassa työ asetui vasta neljännelle sijalle. Työnteon motiiveja selvitettyä esitettiin viidenlaisia väitteitä, joista vastaajat valitsivat omia motiivejaan läheisimmän. Ensimmäinen ja toinen kertovat työhön suhtautumisesta itseisarvona, mikä vastaa klassista työetiikkaa; työ on kutsumus ja tärkein elämän sisältö. Kolmas väite osoittaa moraalista suhtautumista työhön, se nähdään velvollisuutena ja siinä yhdistyy sekä yhteisöllinen että yksilöllinen elementti. Neljäs väite kuvastaa laskelmoivaa ja instrumentaalista suhtautumistapaa ja viides jo työlle vastenmielistä suhtautumista tai vapaa-ajan etiikkaa. Suurimmassa osassa maita, kuten Italiassa, hallitseva motiivi oli väitteen kolme kuvaama asennoituminen: ”teen aina parhaani riippumatta palkasta”. Astetta tärkeämmäksi työ sijoittui Skandinavian maissa ja Saksassa sekä Pohjois-Irlannissa: ”nautin työstä mutta en anna sen häiritä yksityiselämäni”. Espanja ja Tanska edustivat maita, joissa työn välttämättömänä pahana pitäminen oli yleisintä: ”en tekisi työtä, jos se ei olisi välttämättömyys elämiseen”. (Ester et al. 1993,132-135)

Erityisesti nuoret kohtaavat akuuttina elämässään kysymyksen, miten rakentaa työn ja muun elämän suhde; miten paljon antaa tilaa työlle elämänsisältönä. Tuohisen 1980-luvun puolivälissä tekemässä tutkimuksessa suomalaisnuorissa ilmenee joitain oleellisia eroavuuksia suhteessa työhön aikaisempiin sukupolviin nähden. Ensinnäkään Tuohisen mukaan ei ole hyödyllistä puhua suhtautumisesta työhön yleensä, vaan on eroteltava työn eri funktiot kulloisessakin tilanteessa. Nuoret eivät arvosta työtä sinänsä yhtä korkealle kuin edelliset sukupolvet, vaan sen on tarjottava sisältöä, laatua ja mieltä ollakseen arvostettu osa elämäkokonaisuudessa. Mikä tahansa työ ei tähän riitä. Jos työ on väline

muiden asioiden toteutukselle, on myös suhtautuminen siihen toisenlaista (Kasvio 1994,122). Jos työ ei ole lainkaan tyydyttävää sisällöllisesti eikä vastaa omaa koulutusta, on täysin ymmärrettävää, että suhde työhön muuttuu: hulluuttahan olisi kytkeä identiteettinsä ainoastaan työhön, jos se on pihvin kääntämistä kahdeksan tuntia päivässä. Nuoret arvioivat työtä yksilöllisistä lähtökohdista tilanteen mukaan, protestanttinen velvollisuusetiikka, joka nosti jalustalle työn kuin työn, ei ole enää yleisenä arviointipohjana. Työn merkitykset ovat pluralisoituneet, mikä ei itsestään selvästi merkitse samaa kuin työn arvostuksen väheneminen. Työn arvostusten mittaaminen erillisenä ilmiönä gallup-tyyppisellä kyselyllä ei siksi ole hedelmällistä nuorten työasenteiden ymmärtämisessä. Sosiaalisen ja yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksen erittely on olennaista, jos asia halutaan nähdä nuoren itsensä perspektiivistä. On otettava huomioon nuoren elämä kokonaisvaltaisesti. (Tuohinen 1990,iii,6)

Edellä mainittu koskee siis suomalaisnuorisoa, mutta siinä voisi nähdä aineksia jäsentää yleisemminkin pysyvän työttömyyden yhteiskuntia. Näiden nuorten suhtautumisessa työhön on samoja elementtejä kuin esim. italialaisilla nuorilla, joilla on suuria vaikeuksia löytää omaa alaansa vastaava työtä jos ylipäättään minkäänlaista työtä. He eivät yleisesti ajattele työn olevan elämänsä tai identiteettinsä perustekijöitä. Ja mikä pätee maailman ymmärtämiseen nuorten näkökulmasta, heidän ehdoillaan, on myös muiden kulttuurien ymmärtämisen ehto. On puhuttava kieltä, joka nousee tietyn yhteiskunnan todellisuudesta, eikä katsottava sitä ainoastaan omista lähtökohdista. Eikä pidä ainakaan mitata yksittäisiä asenteita, vaan on nähtävä niiden paikka kokonaisuudessa. Tämä on oman tutkimukseni tavoite.

Suomalaisten psyykkisestä hyvinvoinnista työttömyyden aikana on tehty valtavasti tutkimuksia, oletuksena enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti pitkäaikaistyöttömyyden aiheuttavan eri asteisia ongelmia. Työyhteiskuntamme normaalius ei tee sopeutumista työttömyyteen helpoksi. Suomalaisen kulttuurin protestanttisen työetiikan sävyttämät asenteet vaativat kunnon kansalaisen aina kärsivän vähän työttömydestään. Italialaisessa tutkimuksessa todettiin, ettei pitkäaikaistyöttömyys aiheuttanut nuorille sen suurempia ongelmia kuin stressaava työ metalliteollisuudessa. Nuorten pitkäaikaistyöttömyys on Italiassa normaali ilmiö, eikä nuori koe itseään poikkeavaksi. (Laurila 1995,46-47,75) Haastattelemilleni italialaisille nuorille aikuisille oli vaikea kuvitella työttömyyden vaikuttavan ihmisen statukseen, arvostukseen muiden silmissä, paitsi huonon taloudellisen

tilanteen kautta, mikä vähentää mahdollisuuksia osallistua sosiaaliseen elämään ja johtaa marginalisoitumiseen. ”Työtön korkeintaan herättää sääliä; ehkä hän on opiskellut alaa, jolla työnsaantimahdollisuudet ovat heikot, tai ehkä hänellä ei ole ollut ollenkaan mahdollisuutta opiskella”, kuten Stefano huomauttaa. Työttömyyden yhteys persoonallisuuteen on siis melko vieras ajatus näille italialaisille nuorille, lukuun ottamatta kaikkien muiden paitsi juuri Stefanon jakamaa käsitystä siitä, että ”etsivä löytää” – olkoonkin ettei heti ensimmäiseksi unelmatyötään – joten työtön on ihminen, joka ei yksinkertaisesti halua tehdä mitään tai on liian valikoiva.

Kun suomalainen nuori ilmoitti tv-ohjelmassa (Mustalaatikko 10.3.1998) selkeästi, että hänestä on täysin älytöntä ajatella, että ihmiselle tulee psyykkisiä ongelmia jos ei pääse toimistoon joka päivä klo 8-16, on hän ajatustensa kanssa vähemmistönä ainakin vielä tämän hetken suomalaisnuorissa. Vaikka nuorten työn arvostus olisi lähtöisin eri pohjalta kuin vanhempien sukupolvien, ei se merkitse sitä, että se olisi vähäisempää. Suomalaiset ovat pitkään erottuneet muista Pohjoismaista sekä muista teollisuusmaista työkeskeisellä elämäntavallaan (Kavio 1994,117), ja Suomessa on pelätty poikkeuksellisen paljon työn arvostuksen laskua (Ylöstalo 1986,100). Ei siis ole yllättävää, jos edellisen kaltaiset mielipiteet hätkähdyttävät suomalaisten enemmistöä. Nuorten yksi vahva argumentti työelämästä poisjättäytymiselle on ympäristön ja jatkuvan talouskasvun välinen tuhoava suhde, minkä tukemiseen he osallistuisivat työtä tekemällä. Myös työpaikan luovuttaminen jollekin toiselle sitä haluavalle, ja työelämän kasvava stressaavuus olisivat oikeutettuja syitä ”sosiaalipummina” elämiselle.

Onko tämä vain protestia työelämän instituutioita kohtaan? (Kavio 1994,124) Todennäköisesti perinteinen työn eetos säilyy vahvana nuorissakin suomalaisissa sukupolvissa (Laurila 1995,54), ja nuoret sosiaalistuvat ansiotyön yhteiskuntaan. Eikö nuorten suuret tavoitteet työlleen kerro osaltaan siitä, että työstä halutaan edelleen keskeinen elämänsisältö? Työhön ollaan edelleen hyvin sitoutuneita, sitoutuminen palkkatyöhön ei ole heikentynyt muiden elämänaalueiden noustessa työn rinnalle Ylöstalon tutkimuksessa (Ylöstalo 1986,104-105). Kuinka se lopulta voisikaan heikentyä, elämme yhteiskunnassa, joka perustuu markkinoilla tehtävään työhön. Voisi silti kuvitella, ettei työ olisi yhä useamman ihmisen elämässä enää ainoa päämäärä, vaan elämä itsessään ja sen mielekkyys.

3.3 Mikä tekee työstä hyvän?

”Moraalin hajoaminen koskee sitä, mitä pidämme hyvänä: millaista rakkautta, millaista nautintoa, millaista työtä, millaista elämää ylipäättänsä”, kiteyttää Pekka Sulkunen aikamme tuulia. (HS 17.11.1997) Yksilöön instituutioiden sijasta pohjautuvat määritelmät johtavat suurempaan hajontaan arvojen ja niiden tulkinnan välillä. Silti tyylien, kulttuurien ja arvostusten pluralismissa on järkevä hahmottaa yhteisiä kehityssuuntia, jotka länsimaisissa yhteiskunnissa kuvastuvat työarvoihin.

Koulutus- ja elintaso ovat yleisesti korkeat. Suunta on kohti jälkiteollisia osaamiseen perustuvia yhteiskuntia. Taidot, motivaatio ja sitoutuminen sekä itsensä kehittäminen ja itsensä toteuttaminen ovat käsitteitä, jotka ovat lisääntyvästi esillä työelämästä keskusteltaessa. Pyrkimys itsensä toteuttamiseen voidaan käsittää ilmaisuksi ekspressiivisestä yksilöllisyydestä, joka Yankelovichin jaottelun mukaan on hyvinvointiyhteiskunnalle ominainen arvo (Ester et al. 1993,12). Ekspressiivinen individualismi painottaa itsensä toteutusta, luovuutta, ihmisen ainutlaatuisuutta, nautintoa ja omien kiinnostustensa ilmaisua (Halman 1996,199). Mahdollisuus itsensä toteutukseen on tietysti erilainen eri töissä (vrt. nuoret), mutta työodotukset kahden viimeisen vuosikymmenen aikana ylittävät länsimaisissa yhteiskunnissa yleisesti pelkän rahan ansaitsemisen tai velvollisuudentunnosta työn tekemisen. Yksilöllisyys voi ilmetä työasenteissa myös toisella tavalla: itsensä kehittämisen sijaan saatetaan preferoida työtä, joka ei ole liian vaativa eikä paineita kasaava. Yankelovichin jaottelun vastaisesti työn materiaalinen ulottuvuus ei ole vain teollisen yhteiskunnan arvo; toimeentulon ansaitseminen on ainainen välttämättömyys. Työarvot edes hyvinvointiyhteiskunnassa eivät voi olla ainoastaan sisäisiä. (Ester et al. 1993,12) Toisaalta, juuri raha voi avata mahdollisuuden sisäisten, ekspressiivisten arvojen toteutukselle. Työasenteiden tutkiminen ei näin ole yksiselitteistä.

Työarvojen tutkiminen ja niiden kansainvälinen vertailu vuodelta 1990 näyttää kaikkien henkilökohtaisen kehittymisen ulottuvuuteen sisältyvien arvojen nousseen vuodesta 1981. Niihin lukeutuvat oma-aloitteisuus, vastuullisuus, työn kiinnostavuus ja kykyjen ja työn vastaavuus. Materiaalisen ulottuvuuden arvot, joihin sisältyy hyvä palkka, olivat nousseet vielä edellisiä enemmän, mutta kaiken kaikkiaan muutokset olivat vähäisiä. Maakohtaiset vertailut kolmen ulottuvuuden suhteen, joihin edellisten lisäksi kuuluu mukavuus (hyvät

työajat, vähän paineita, lomat), kertovat ruotsalaisten arvostavan työssä ylivoimaisesti eniten henkilökohtaisen kehittymisen mahdollisuutta. Italia on näistä arvoista kaukana kuten myös Ranska ja Pohjois-Irlanti, mutta sitäkin paljon alemmat arvot tällä faktorilla saivat Espanja ja Belgia. Mukavuus oli korkeimmalle arvostettua Ruotsissa, Italia sijoittuu keskiväliin. Materiaalisella ulottuvuudella Yhdysvallat on ehdoton ykkönen ranskalaisten, tanskalaisten ja belgialaisten arvostaessa vähiten tätä tekijää. Italia on jälleen keskivertomaa. Yhteenvetona viiden maan, joiden joukossa Italia, voi havaita arvostavan henkilökohtaista kehittymistä selvästi enemmän kuin kymmenen vuotta sitten: työodotukset olivat nousussa. Iän mukaan tarkasteltuna nuoret odottavat hieman vanhempia enemmän itsensä toteuttamisen mahdollisuutta ja odotusten vastaisesti painottavat myös materiaalisia tekijöitä vanhempia sukupolvia enemmän. Koulutuksella oli selvä yhteys henkilökohtaisen kehittymisen arvostamiseen, mutta myös vähäisen ammattitaidon omaavien työläisten odotukset olivat nousseet, ja ennen kaikkea itsensä työllistäjien. (Ester et al. 1993,136-140) Tutkimus mittaa kuitenkin 1980-luvun arvoja, olisi kiinnostava nähdä 1990-luvun lopun vastaavat tulokset.

Itsensä toteuttamisen ja itsensä kehittämisen odotukset, työhön sitoutuminen ja siitä elämän sisällön saaminen ovat yksittäisten ihmisten omia odotuksia, mutta sellaisina liiankin yhteensopivia markkinoiden tämänhetkisten vaatimusten kanssa. Kiiänmaan tutkimuksessa (1996), joka koskee suomalaista tietotekniikka-alan yritystä ("Center"), todetaan työntekijöiden tuntevan yrityksen olevan osa heitä itseään. Halutaan uhrautua yritykselle, ulottaa sen missio koskemaan omaa elämää. Kärjistyneimmin voimakas sitoutuminen yritykseen ilmenee harjoittelijoilla, jotka pienimmällä korvauksella ja yksitoikkoisimmassa työssä tuntevat yritykseen suurinta yhteenkuuluvuutta. Omistussuhteen tunteminen omaa työtä kohtaan - kuin yritys olisi oma ja sen eteen on tehtävä kaikkensa - on Kiiänmaan mukaan seurausilmiö jostakin. Tuntemukset liittyvät sosiaalisiin asioihin, ja "näyttää selvältä että ne eivät ole syntyneet aistimuksina omasta työstä vaan ne ovat yhteiskunnallisia tuntemuksia" (Kiiänmaa 1996,203). Ihminen ei ole kyseisessä organisaatiossa vain töissä, vaan menestyvän tietotekniikkayrityksen palveluksessa oleminen on kokonaisvaltainen tuntemus, rationaalisen keskiluokan uusi uskonto, jota Kiiänmaa nimittää moderniksi totemismiksi. Kyse on siis yhdestä yrityksestä 1990-luvun Suomessa, mutta ilmiö ulottuu Kiiänmaan mukaan yli kyseisen yrityksen kuvaamaan yleisesti länsimaista mentaliteettia. (ibid.1996,327-328) Vaikka sitoutuminen tiettyyn organisaatioon ei ole sama asia kuin sitoutuminen työhön yleensä, perustuu

työntekijöiden suhde Center:iin yritystasolta yhteiskunnalliselle tasolle siirrettynä mielestäni juuri samaan logiikkaan: ikään kuin meissä olisi sisäänrakennettuna tarve toimia niin, että meistä olisi irrotettavissa mahdollisimman suuri hyöty markkinoille. Siltalan sanoin yksilö on komponenttikokoelma, muunneltavissa tarpeen mukaan (Siltala 26.2.1998). Osuva nimitys nykytilanteessa, jossa ideaalikodinkin olisi oltava ”kannettava”, ettei mikään estäisi liikkumista.

Kiiänmaa kytkee modernin totemismiin selvästi protestanttiseen etiikkaan, josta on peräisin ajatus työstä elämän tarkoituksena ja kaiken irrationaalisen välttäminen: diplomi-insinöörit ovat ”rationaalisuuden aatelia”, ja työntekijät olivat Kiiänmaan tutkimuksessa sitä työkeskeisempiä, mitä vähemmän he käyttivät aikaa kaunokirjallisuuden lukemiseen; eihän siitä ole mitään hyötyä tiukasti taloudellisen tuloksen tekemiseen sitoutuneessa yrityksessä! Rationaalisuus yhdistyy ajatukseen ahkeruudesta ja ylöspäin kiipeämisestä hierarkiassa, mikä lopulta johtaa vapautukseen joka on yksilöllistyminen. Kiiänmaa esittää arvelun siitä, että katolisissa maissa ei esiinny samanlaista kulttia. (Kiiänmaa 1996,209,323-324,337) Olisikin todella mielenkiintoista nähdä samanlainen tutkimus, joka olisi tehty protestanttisen etiikan vaikutuspiirin ulkopuolella. Kun on kyse vastaavanlaisesta menestyvästä tietotekniikka-alan yrityksestä, epäilen tunteeko voimakas sitoutuminen työhön uskonnollisia rajoja.

Tekemieni haastattelujen pohjalta ei valitettavasti ole mahdollista kommentoida tätä kysymystä, sillä haastattelemistani nuorista vain kolme oli jo todella siirtynyt työelämään: Tommaso on töissä ulkoministeriössä Roomassa, Massimo on Internet -palveluita ja tietokonepelejä suunnittelevassa ja myyvässä yrityksessä Milanossa ja Anna on Kansainvälisessä Siirtolaisorganisaatiossa Roomassa. Sitoutuminen työhön näillä nuorilla aikuisilla, jos indikaattoreina siitä voi pitää työhön käytettyjen tuntien määrää, yrityksen/organisaation päämäärien omanaan käsittämistä ja muiden elämänalueiden työlle alistamista, voi todeta olevan hyvin voimakas. Massimo kertoi kaksi vuotta sitten irtisanoutuneensa yrityksestä voidakseen olla lähellä toisessa kaupungissa asuvaa tulevaa vaimoaan ja löytäneensä uuden työnkin kyseisestä kaupungista. Puolen vuoden jälkeen Massimo kuitenkin päätti palata Milanoon, sillä uusi työ ei vastannut hänen ambitiesiänsä ja hän tunsu kuuluvansa alkuperäiseen firmaan, josta häneen oli pidetty jatkuvasti kontakteja lähdön jälkeenkin. Tällä hetkellä hänen vaimonsakin on töissä samassa yrityksessä. Tommaso puolestaan kertoi tekevänsä poikkeuksetta 14 -tuntisia työpäiviä ja poistuvansa

toimistostaan ainoastaan työlounaille ja –illallisille. Yksityiselämää hänellä ei käytännössä ole ollut kolmeen vuoteen. Anna oli jo harjoitteluajana tottunut tekemään 12 -tuntisia työpäiviä ja viettämään sunnuntaipäiviäkin työpaikalla. Voimakkaasta työhön sitoutumisesta huolimatta kukaan näistä kolmesta ei eliminoinut ”irrationaalisia” elementtejä elämästään: kaikki yrittivät ajan sallimissa rajoissa kehittää henkilökohtaisia intressejään, kuten kulttuuri- ja urheiluharrastuksiaan. Tommaso valitti, ettei ole löytänyt vielä yhtään valokuvauskurssia, joka pidettäisiin keskiyöstä kahteen aamulla...Taiteen, kirjallisuuden ym. kulttuurin tuntemusta pidetään tärkeänä, se kuuluu alasta riippumatta korkeakoulutuksen saaneiden ihmisten kulttuuriseen pääomaan. Voidakseen ottaa kantaa Kiiianmaan hypoteesiin protestanttisen hyötymentaliteetin esiintymättömyydestä, olisi kuitenkin hedelmällisempää tutkia jo pitempään työelämässä olleita henkilöitä, vastaavanlaisissa organisaatioissa katolisen kulttuurin alueella.

3.4 Italialaiset nuoret aikuiset kertovat työstä elämässään ja ideaalituostään

Italialaisia nuoria vuodesta 1993 lähtien säännöllisesti tutkiva Iard-raportti on havainnut 90-luvulla työtä tärkeänä osana elämässään pitävien nuorten osuudessa hitaan, mutta jatkuvan laskun. Kehitystä on tutkittu kahden eri hypoteesin valossa: oletuksena postmaterialismin voimistumisesta nuorisokulttuurissa ja työlle annetun subjektiivisen merkityksen muuttumisesta työllisyystilanteen mukaan. Jälkimmäinen hypoteesi on tutkimuksessa osoittautunut selitysvoimaisemmaksi. Kun työllisyystilanne huonontui Italiassa vuonna 1996 oli niiden nuorten, jotka pitivät työtä tärkeänä elämässään, osuus noussut hieman ja niiden nuorten, jotka olivat jo työelämässä, työtyytyväisyys oli myös kasvanut. Iard-tutkimuksen mukaan nuorten työlle antama arvostus siis ennemminkin seuraa työmarkkinoiden tilannetta kuin on lähtöisin kulttuuriselta pohjalta. (Chiesi 1997,78)

Hypoteettiseen kysymykseen lottovoiton jälkeisestä elämästä sain haastattelemiltani kymmeneltä pohjois- ja keski-italialaiselta nuorelta samansuuntaisia vastauksia. Kukaan kymmenestä ei ”tunnustanut” haluavansa elää täysin ilman työtä. Jokainen tosin myönsi selviävänsä ilman sitä... Moni siirtyisi osa-aikatyöhön, matkustaisi, etsisi sisällöllisesti rikkaita töitä, pyhittäisi enemmän aikaa vapaa-ajan aktiviteeteille ja keskittyisi sosiaaliseen elämään. Angelan mielestä hyvä taloudellinen tilanne on jopa ehto hyvän työn löytämiselle, sillä silloin ei ole pakko hyväksyä mitä tahansa työtä ja vapautuu aikaa ”sen

oikean” etsimiselle. Keskeinen käsite, joka tuli vahvasti esille kaikkien haastattelemini nuorten aikuisten teksteissä, oli jako sisällöltään tyydyttävään ja instrumentaaliseen työhön. Työlle annettu tai suunniteltu tila elämässä riippui täysin työn laadusta - ”protestanttisesta” työn itseisarvona käsittämisestä ei odotetustikaan ollut löydettävissä jälkiäkään.

”Se, minkälainen osa työllä tulee olemaan elämässäni, riippuu täysin työstä. Jos työ antaa minulle tyydytystä, on stimuloivaa, luulen, että sillä tulee olemaan suuri osa elämässäni. Jos työ olisi sitä, ettei sillä ole mitään tekemistä koulutukseni ja intressieni kanssa, että joutuu unohtamaan olemassaolonsa työpäivän ajaksi, olisi raha ainut syy käydä töissä elääkseen ja voidakseen toteuttaa itseään vapaa-ajalla.” Fulvio.

Toinen keskeinen ajatus, josta jälkimmäinen sitaatti jo osittain kertoo, oli itsensä kehittämisen tärkeys, jonka ei missään tapauksessa ajateltu rajautuvan työn piiriin. Päinvastoin työ nähtiin jopa esteenä itsensä ilmaisulle, jos se vie liian suuren osan elämästä. Stefano, joka on kotoisin Koillis-Italian talousihmeen alueelta, toteaa seuraavasti:

Työ on minulle perustavanlaatuinen asia, se on yksi ulottuvuus itsensä toteutuksessa, tehdä jotain johon uskot ja josta pidät on tärkeä asia, siis myös persoonallisuuden tasolla. Toivon, ettei työn tarvitse kuitenkaan priorisoida elämääni, saada hallitsevaa roolia elämässäni kuten edellä mainitsin pienyrittäjien elämästä Koillis-Italiassa. Muuten käy niin kuin isälleni, että jää aukko perhe- ja tunne-elämään ja myös itsensä toteuttamiselle muilla elämän alueilla. Työ on joka tapauksessa tärkeä, mutta ei saa olla tärkein asia. Ensimmäisenä elämässä täytyy olla hauskanpito, joku aktiviteetti josta pidät, joka saa sinut kasvamaan.”

Nuoret painottivat, ettei työllä saa olla dominoivaa osaa elämässä, aikaa on jätävä muuhunkin. Kuten Antonella lisäsi kerrottuaan ensin, ettei ottaisi vastaan työtä, johon olisi sidoksissa aamu yhdeksästä ilta seitsemään: *”Haluan, että aikaa jää minulle itselleni, jos minulla on jonain päivänä perhe, en halua omistaa kaikkea vapaa-aikaani aviomiehelle ja lapsille, vaan tarvitsen tilaa omien intressieni kultivoimiselle.”* Rosan mielestä työn olisi oltava tyydyttävää jo siksikin, ettei työssä turhautuminen heijastu perhe-elämään negatiivisesti. Angela piti elämässään tärkeimpänä asiana mahdollisuutta järjestää itse omat aikataulunsa, eikä rakentaa elämäänsä työnantajan tarpeiden mukaan. Anna korosti, ettei *”..työstä, miten tärkeä se onkaan, saa tulla eräänlaista orjuutta, asiaa, joka ahdistaa. Työn täytyy olla sellainen, jossa toteutat itseäsi. Täytyy olla mahdollisuus laittaa käytäntöön niitä asioita joita on opiskellut. Se tuottaa minulle eniten tyydytystä.”*

Hyvälle työlle asetetuista vaatimuksista ja toiveista piirtyi kuva, joka vastaa täydellisesti em. ekspressiiviseen individualismiin yhdistettyjä piirteitä. Seuraavat kuvaukset ideaaliyöstä on koottu eri haastateltavien teksteistä, joissa kaikissa toistui itsensä ilmaisun tärkeys: ”Työ, jossa on mahdollisuus toteuttaa itseään, luoda jotain, tyydyttää itsensä ilmaisun tarvetta, kasvaa ammatillisesti, kasvaa kulttuurisesti, laittaa siihen jotain itsestään, oppia uutta, kehittyä, syventää tietojään...” Cristina toteaa, että jos itsensä toteuttaminen on mahdollista työssä, ...”näen työn perustavanlaatuisena ehtona elämiseen, yksilön persoonallisuuden määrittämiseen, identiteetin vahvistamiseen, siihen, että voi olla tyytyväinen itseensä... on tärkeää käyttää omia kykyjään.”

Tärkeänä aspektina työssä pidettiin myös mahdollisuutta vaikuttaa omiin aikatauluihin, järjestää työ autonomisesti. Normaali italialainen toimistotyöaika ei herättänyt ihastusta kenessäkään, vain kuusi kymmenestä olisi valmis ottamaan vastaan kello 9-19 työajan⁵. Angelan toive työstä, joka ei stressaa ja Tommason toive työstä, joka antaisi mahdollisuuden elää rennompaa ja iloisempaa elämää kollegoiden kanssa, heijastavat myös yksilöllistä suhtautumista työhön. Italialaisen työelämän erityispiirteisiin viitaten juuri Tommaso kertoi kaipaavansa Italiassa vähemmän hierarkkista suhdetta työtovereihin ja yhteistyötä samantasoisten työtovereiden kanssa. Tommason mukaan Italiassa virallisella tittelillä on enemmän painoarvoa kuin sillä, mitä ihminen todellisuudessa tekee, ja korkeamman tittelin omaava suhtautuu alentavasti yhtäkin tasoa alempana olevaan kollegaansa. Liiallinen muodollisuus työtovereiden kanssa ja jäykät byrokraattiset kaavat tekevät Tommason mielestä italialaisesta työelämästä jäykän ja tehottoman.

Edellisessä kappaleessa (2.4) esitetyn kulutuksen keskeisyyden italialaisessa kulttuurissa olisi voinut ajatella heijastuvan palkan tärkeytenä nuorten toiveissa, mutta nämä nuoret aikuiset eivät korostaneet ansaitsemisen tärkeyttä. Vain kaksi kymmenestä nuoresta sijoitti palkan ensimmäiselle sijalle, urakehitys organisaation hierarkiassa nousemisena ei ollut edes miespuolisille haastateltaville kolmen tärkeimmän asian joukossa. Rahan tärkeys mainittiin lähinnä vapaa-ajan aktiviteettien mahdollistajana ja kulttuurin kulutuksen yhteydessä. Yliopistokoulutuksella voi osittain selittää työn materiaalisen aspektin

⁵ Kokonaistyöaika Suomessa oli vuonna 1998 1672h/v, USA:ssa jossa työaika on maailman pisimpiä, vuonna 1996 se oli 1868h/v. (HS 8.8.1999). Italia sijoittuu näiden väliin. Siellä teollisuustyöntekijöiden säännöllinen vuosityöaika oli vuoden 1997 tietojen mukaan 1736h/v (Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 1999,34).

pienempää painoarvoa. On huomioitava, että Italiassa yliopistokoulutuksen saaneet muodostavat pienen vähemmistön, kymmenen prosenttia väestöstä, joten enemmistön mielipide todennäköisesti poikkeaa korkeasti koulutetuista. Iard –tutkimuksen mukaan vuonna 1996 italialaiset yliopistokoulutuksen saaneet nuoret poikkesivat keskiasteen ja peruskoulun käyneistä nuorista sijoittamalla mahdollisuuden oppia uutta tärkeimmäksi aspektiksi työssä ja vasta toiseksi työn taloudellisen kompensaation (Chiesi 1997,83). Kahdeksan kymmenestä haastattelemastani nuoresta sijoitti palkan toiselle sijalle itsensä toteuttamisen jälkeen, kaksi naista sijoittivat sen ensimmäiseksi. Juuri työn taloudelliseen puoleen liittyi kiinnostava tekijä, joka hahmottui piirtämään jaon sukupuolen mukaisesti: haastattelemani naiset mainitsivat työn mahdollistaman taloudellisen itsenäisyyden poikkeuksetta kolmen tärkeimmän asian joukossa, kun taas miehet eivät assosioineet palkkaa itsenäiseen elämään, kertoivat vain voivansa tyytyä alempaan palkkaan jos työ on ammatillisesti kehittävä. Naiset, mainitessaan palkan, käsittivät sen ensisijaisesti autonomisen elämän mahdollistajana, sitten vasta mahdollisen kulutuksen näkökulmasta. Angelan seuraava mielipide tiivistää muidenkin nuorten naisten ajatuksia:

”Mielestäni se (työ) on tärkeä monessa suhteessa. Ensinnäkin työn pitäisi taata taloudellinen itsenäisyys joka kertaantuu itsenäisyytenä...kun on taloudellisesti itsenäinen merkitsee se myös mahdollisuutta olla vapaa tekemään konkreettisia valintoja, pieniä jokapäiväisiä valintoja. Voidakseen luottaa siihen, ettet ole riippuvainen kenestäkään kun tarvitset rahaa, vaan sinä olet elämäsi herra...On hyvin tärkeää löytää rohkeus itsessä ja oma autonomia.... ”Angela

Tämän sukupolven italialaisille naisille taloudellinen riippumattomuus tuntuu olevan avain hyvään elämään, ja siksi hyvältä työltäkin vaaditaan riittävää taloudellista kompensaatiota. Taloudellisen itsenäisyyden korostaminen voi olla osoitus siitä, ettei muista riippumaton elämä ole itsestäänselvyys tämänkään sukupolven naisille, vaan se on tavoite, joka on vielä saavutettava. Suomalaisella naisella on pitempi perinne itsenäisestä elämästä, mutta myös valtio, joka takaa vähimmäistoimeentulon kaikille. Tarve kokea olevansa oman elämänsä valtiatar hinnalla millä hyvänsä, on Italiassa ajanut useat nuoret naiset tilanteeseen, jossa he ovat valmiita ottamaan vastaan minkä tahansa työn taatakseen itsenäisyytensä. Näin he ovat enemmistönä joustavassa ja heikosti palkatussa työvoimassa (Valentini 1997,125).

Ero, joka myös painottui vahvasti, oli kuvaus ideaalityön ja työn, jonka nuoret realistisesti odottavat löytävänsä, välillä. Kaikki olivat melko optimistisia tulevaisuuden suhteen riippumatta opiskelemastaan alasta, tosin ei siksi, että pitäisivät helppona tai edes

todennäköisenä omia kiinnostuksiaan vastaavan työn löytämistä, vaan siksi, että optimismi oli heidän mielestään ainoa tapa selviytyä eteenpäin ja säilyttää motivaatio ja kiinnostus opintoihin. Ne, jotka olivat jo työelämässä, osasivat pitää itseään onnekkaina, sillä he kuuluivat mielestään niihin harvoihin nuoriin, jotka tekevät opintojaan vastaavaa työtä.

Tiivistäen tulokset yhteen lauseeseen voi sanoa, että kaikista tärkeimpänä elämässä pidettiin henkilökohtaisten intressien kehittämistä. Jos työ tarjoaa tilan, jossa se on mahdollista, saa se tärkeän osa elämässä - *yhtenä* itsensä toteuttamisen kenttänä.

3.5 Työn tulevaisuus – ajatusleikki vapaa-ajan valtakunnasta

”Se, joka ei elä aikansa hengessä, saa omasta aikakaudestaan osakseen vain huonot puolet”

Voltaire

Jos moderni työn ideologia ei koskaan ole ollut osa DNA:tamme vaan historiallinen konstruktio, on sen elettävä aikakausien vaihtumisien mukana, kenties joskus kuoltava. Merkkejä työn ideologian muutoksesta voi poimia myös edellä mainittujen nuorten aikuisten teksteistä. Italialaisen työ sosiologi Domenico De Masin visio työhön perustuvien yhteiskuntien tulevaisuudesta antaa mielenkiintoisen näkymän yksilön elämän ja yhteiskunnan uudennlaisesta rakentumisesta tulevaisuudessa, jossa järjen voitto johtaa lopulta työn tappioon.

Työelämä ei aina ja kaikkialla kehittyneissä teollisuusmaissaakaan ole niin nautinnollista, että se päihittäisi vapaa-ajan. Stressi, ylityöt, rumat toimistorakennukset, suurkaupunkien ruuhkat, turhat kokoukset, epämiellyttävät kollegat, työprosessia kontrolloiva pomo, sosiaalinen paine venyttää työpäivää yli varsinaisten työtuntien, vaikka asiat voisi hoitaa vähemmässäkin ajassa ja kaiken mukavan ja kehittävän vapaa-ajan puuhastelun lykkääminen eläke aikaan ei ehkä sittenkään ole ideaali onnellisesta elämästä. Voisiko tästä kaikesta vapautua, edes osittain? De Masin mukaan kyllä. Teknologian kehitys on jo vuosia ollut tasolla, joka mahdollistaisi etätyön postindustriallisessa yhteiskunnassa. Tuomari, journalisti, mainossuunnittelija, kääntäjä ja tutkija voivat kaikki hoitaa suurimman osan työstään toimiston ulkopuolisessa tilassa ja ajassa, pitää yhteyttä kollegoihinsa ja esimiehiinsä sähköisten viestimien välityksellä ja esittää työn tuotoksen

arvioitavaksi prosessin sijaan. Älyllisen ja luovan työn tekijöiden määrä kasvaa postindustriallisessa yhteiskunnassa, siksi suhtautumisen työntekoon ja elämään ei tarvitse pysyä samana kuin teollisessa yhteiskunnassa. Ongelma De Masin mukaan onkin siinä, että ihmiset jatkavat työn ja elämän jäsentämistä edelleen viime vuosisadan teollisesta yhteiskunnasta periytyvillä välineillä, eivätkä pysty nauttimaan hedelmistä, jotka heidän omana aikakautenaan olisivat kypsiä; kiitos juuri teolliselle vallankumoukselle ja tieteen kehitykselle. Jos pystyisimme hyväksymään tosiasian ja kenties vielä nauttimaan siitä, että vain pieni osa väestöstä riittää huolehtimaan yhteiskunnan materiaalien tarpeiden tuotannosta, eikä ihmisten ole enää tehtävä yksitoikkoista ja suorittavaa työtä, käyttöömmme vapautuisi ennätysellinen määrä vapaa-aikaa, jonka voisi käyttää kehittävään ja luovaan toimintaan eli onnellisempaan elämiseen, ei turhaan raadantaan. Oikeastaan riittävä aika joutenoloon on välttämätöntä luovuutta ja älyä vaativissa töissä. Vapaa-ajan ja työn raja jälkiteollisessa yhteiskunnassa De Masin mukaan tulee hämärtyämään, ja niiden kombinaatio tulee olemaan helpompaa. Sosiologin, psykologin tai ekonomistin aivot eivät lakkaa vastaanottamasta virikkeitä heidän käydessään elokuvissa virallisen työajan jälkeen.

Ihmiset olisi sosiaalistettava runsaaseen vapaa-aikaan ja sen kehittävään käyttöön työhön sosiaalistamisen sijaan. Ei vain työssäkäyvien elämä helpottuisi, vaan työttömänkään elämä ei olisi syrjäytyneen elämää, kun arviointiperustana ei olisi ainoastaan se, mitä ihminen tekee *työkseen*. Työn puute muuttuisi vapautumiseksi työstä. Kuitenkin tämän vuosituhannen vaihteen ihmisiä tuntuu vaivaavan sama masokismiin taipuvainen luonne kuin edellisvuosisatojenkin ihmisiä; kulttuurinen puoli laahaa jäljessä, vaikka tekniset edellytykset helpompaan elämään olisivat olemassa. De Masi vertaa tilannetta antiikin Ateenan sivistykseen ja sen korkeaan tasoon ei-materiaalisessa kehityksessä – filosofia, kuvanveistotaide, kirjallisuus, runous, näytelmätaide, matematiikka, tähtitiede ja urheilu kukoistivat jokapäiväisiä töitä helpottavien teknisten keksintöjen ja niiden käytäntöön soveltamisen pysyessä olemattomina. Vasta 1700-luvulla tiede johti ihmiskuntaa mullistavaan kehitykseen, vaikka edellytykset sille olivat olleet olemassa jo vuosisatoja. Antiikin kreikkalaisilla oli omat syynsä pitäytyä vallitsevassa järjestelmässä; orjia oli riittävästi kaiken fyysisen työn tekemiseen, eikä käytännöllisiin ongelmiin ollut kiinnostusta etsiä ratkaisuja. Mikä sitten estää meitä siirtymästä työn hallitsemasta elämästä vapaa-ajan valtakuntaan? De Masin mielestä tämä *cultural gap* tulee vaivaamaan vielä jonkin aikaa länsimaisia ihmisiä, kunnes työkeskeisen kulttuurin arvot muuttuvat ja mukautuvat postindustriaaliseen maailmaan. Ja sitten helpottaa. (De Masi, 1999)

4 Huomioita italialaisista työmarkkinoista

4.1 Italialainen talousmalli

Tulevaisuudesta takaisin 1990-luvun työ- ja talouselämän todellisuuteen...

Italialainen talousmalli on sekä makrotaloudellisesti että työllisyysrakenteeltaan epäedullisempi maan lähimpiin eurooppalaisiin kilpailijoihin verrattuna. Makrotaloudellisesti yksi epäedullinen tekijä on perinteisesti korkea inflaatio, joka tosin on tasaisesti alentunut viime vuosina. Se on pysynyt nyt Maastrichtin sopimuksen asettamissa rajoissa ja oli vuonna 1997 1,9 prosenttia. Italialaisten kotitalouksien säästämisaste, joka on ylivoimaisesti Euroopan korkein, ei ole kotimarkkinoiden kysynnän kannalta edullista. Julkiset palvelut ovat Italiassa laadullisesti heikompia ja määrältään vähäisempiä kuin useimmissa Euroopan maissa, ja julkinen velka on edelleen suurempi kuin bruttokansantuote huolimatta useasta peräkkäisestä ylijäämäisestä budjetista. Italian julkinen talous on Euroopan toiseksi velkaantunein Belgian jälkeen. (European Commission 1996,XI; ISTAT 1998,198) Syväksi rakenteelliseksi ongelmaksi on luettava myös maan taloudellisen kehityksen voimakas alueellinen epätasainen jakautuminen. Työpaikkojen, BKT:n, kulutuksen ja sijoitusten suhteen tarkasteltuna maan pohjoisen ja eteläisen osan väliset erot ovat etelälle epäedullisemmat. Pohjois-Italiassa BKT asukasta kohden on yli kaksi kertaa suurempi kuin eteläisessä Italiassa, ja sijoitusten määrä pohjoisessa lähentelee jo kolminkertaista lukua etelään verrattuna. Sijoitusten vähyys selittääkin pitkälti työpaikkojen määrän, joka etelässä jää puoleen pohjoisen luvuista. Taloudellisesti edullisimmassa asemassa Italian alueista (*regioni*) ovat *Lombardia*, *Lazio* ja *Veneto*, kun taas toista päätä edustavat eteläiset alueet *Puglia* ja *Calabria* sekä saaret. (ISTAT 1998,199) Talouden dualismi on myös italialaista talouselämää selittävä erityispiirre. Talouden virallinen ja epävirallinen sektori toimii Italiassa limittäin, ja epävirallinen työ on läsnä kaikilla talouden aloilla. Harmaan talouden osuuden arvioidaan vastaavan n. 30 prosenttia koko taloudesta ja n. 4 miljoonaa kokoaikaista työpaikkaa, mikä vahingoittaa valtion taloutta sekä vääristää työmarkkinoita.⁶ On alueita, joilla ei ole tarjolla muuta kuin virallisen talouden ulkopuolista työtä (Reyneri 1997,7-12).

⁶ Harmaa talous ja epävirallinen työ vaikuttavat negatiivisesti valtion talouteen useammalla tavalla: veroja eikä sosiaalimaksuja kerry, harmaan talouden työntekijät käyttävät silti samoja ilmaisia sosiaali- ja terveystalouksia kuin muutkin kansalaiset, virallisesti työssäkäyvät joutuvat ”elättämään” pimeitä työntekijöitä verojen ja julkisten menojen muodostuessa korkeiksi (European Commission 1996,158).

Italiakin koki laman 1990-luvun alussa, tosin hieman myöhemmin kuin Euroopassa keskimäärin, sillä työllisyysrakenne pysyi edullisena pienempien ikäkohorttien astuessa työmarkkinoille ja työtä riitti siksi pitempään. Vuosien 1992-1995 aikana menetettiin lähes puolitoista miljoonaa työpaikkaa, mikä oli pahin romahdus sitten toisen maailmansodan. Laman seurauksena palvelusektori, joka oli 60-,70- ja 80-lukujen aikana kasvanut tasaisesti ja naisvaltaistunut, menetti enemmän työpaikkoja kuin koko teollisuus. (European Commission 1996,14,19) Palvelusektori työllistää Italiassa 61 prosenttia työvoimasta, teollisuus 32 prosenttia ja maatalous 7 prosenttia (ISTAT 1998,187). Suomessa palvelusektorin osuus työllisestä työvoimasta on hieman suurempi, 66 prosenttia, ja teollisuuden (sisältää rakennustuotannon) osuus hieman pienempi, 28 prosenttia, ja maatalouden osuus lähes sama, 6 prosenttia (Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 1999,24). Euroopan maissa ongelmana on palvelusektorin heikko työllistävyys verrattuna esim. Yhdysvaltoihin, missä palvelujen osuus kattaa työllisyyden kasvun lähes kokonaan. Italiassa julkisen palvelusektorin työllistämismahdollisuuksia heikentää hyvinvointivaltion varojen ohjaaminen tulonsiirtoihin (eläkkeet) eikä esim. julkisiin sosiaalipalveluihin. (Paci, 1999,100)

Laman seurauksena liira devalvoitiin samana vuonna 1992 kuin Suomen markkinakin, mikä auttoi Italian vientiteollisuutta (Kiander&Vartia 1998,128). Poliittisella kriisillä, joka sekkin osui 90-luvun alkuun, ja siitä alkaneella poliittisella epävakaisuudella pelättiin olevan epäsuotuisa vaikutus Italian talouselämän toimintakykyyn ja uskottavuuteen.

Italia on ihmeellinen maa; edellä mainituista seikoista huolimatta se kohosi 1990 -luvulla maailman viidenneksi rikkaimmaksi valtioksi ohittaen jopa Iso-Britannian. Nyt Italia on seitsemännellä sijalla maailman teollistuneiden valtioiden joukossa. Vuosi 1997 oli Italiassa kiihtyvän taloudellisen kasvun aikaa: BKT kasvoi 1,5 prosenttia, perheiden kulutus kasvoi merkittävästi edelliseen vuoteen nähden, investoinnit kasvoivat ja vienti vuoden 1996 stagnaation jälkeen on lähtenyt nousuun. Italia täytti Maastrichtin sopimuksen parametrit epäilyksistä huolimatta kaikilta osin ja siirtyi Unionin yhteiseen valuuttaan vuonna 1998. Tämä vaati Italialta suuria ponnisteluja, varsinkin julkisen velan painaminen alle 3 prosentin on aiheuttanut julkisten menojen kovaa karsimista . Verotus on entisestään koventunut, millä on ollut kohtalokkaita seurauksia pienille ja keskisuurille yrityksille, jotka ovat Italian talouden olennainen osa. Maastrichtin kriteerien täyttymistä edesauttoivat taloudellinen kasvu ja inflaatiotason alentuminen. Myönteisellä

taloudellisella kehityksellä ei kuitenkaan ole ollut vaikutusta työllisyyteen. (ISTAT 1998,7,22-26)

4.2 Maailman seitsemänneksi rikkaimman maan väestöstä alle puolet on mukana työelämässä

Moni eurooppalaisista yhteiskunnista ja (yllättäen) erityisesti Unionin yhteiseen valuuttaan siirtyneistä jäsenvaltioista on kärsinyt korkeasta rakenteellisesta työttömyydestä jo vuosia. Niin myös Italia. Italialle ominainen työmarkkinoiden perusheikkous verrattaessa sitä jälleen muihin kehittyneisiin teollisuusmaihin (G7-maat), on sen poikkeuksellisen alhainen yksityisten investointien määrä. Ongelma on keskittynyt etelään, jossa valtion julkiselle sektorille keskittämät tukitoimet ovat paisuttaneet sitä epärealistisiin mittoihin, mutta yksityisen sektorin investointien vajetta ei ole onnistuttu täyttämään. (European Commission 1996,10)

”Lannistetun työntekijän” -hypoteesi, jota on käytetty kuvaamaan italialaisia työmarkkinoita, on esimerkki tilanteesta, jossa työttömyys kasvaa noususuhdanteen aikana: sen mukaan nuoret ja naiset, jotka Italiassa edelleen kuuluvat marginaaliseen työvoimaan, lannistuvat lama-aikoina, vetäytyvät ja lopettavat työn aktiivisen etsimisen, eivätkä siten enää lukeudu työttömiin. Nousukauden aikana tämä piilotyövoima tulee esiin rohkaistuneena ja alkaa uudelleen etsiä töitä, ja näin työttömien määrä yllättäen kasvaa taloudellisen tilanteen parantuessa. (European Commission 1996,3) Rakenteellinen työttömyys eroaa suhdannetyöttömyydestä myös sitkeydellään; korkeasuhdanteenkin aikana on työttömiä, jotka eivät kohtaa ottajaansa työmarkkinoilla, työttömien reservi kun ei ainakaan kokonaisuudessa koostu alansa viimeisen koulutuksen saaneista tietotekniikka-alan insinööreistä... (Soininvaara 1999,33-35)

Työllisyysaste Italiassa⁷ on vuoden 1997 tietojen mukaan 42 prosenttia jakautuen sukupuolten kesken miesten selväksi eduksi, 55 prosenttia, naisten työllisyysasteen jäädessä 29 prosenttiin. (ISTAT 1998,188). Suomessa⁸ työllisyysaste on 65 prosenttia syksyn 1999 tietojen mukaan, eikä miesten ja naisten välillä ole kuin noin viiden

⁷ Työllisyysaste Italiassa on työssäkäyvien ihmisten ja yli 15-vuotiaiden ihmisten suhde (ISTAT 1998,209).

⁸ Työllisyysaste Suomessa on työllisten osuus 15-64-vuotiaista.

prosenttiyksikön ero (Tietoaika 6/1999,24). Työttömyysaste eurooppalaisen standardin mukaan oli alkuvuonna 1999 Italiassa 11,7 prosenttia ja Suomessa 10,6 prosenttia⁹ (Tietoaika 6/99,28-29). Italian työttömyystilanteen ymmärtämiseksi on tarkennettava kuvaa eri alueiden suhteesta koko maan keskiarvoon. Pohjois-Italiassa työttömyysaste oli 6,6 prosenttia, Keski-Italiassa 10,2 prosenttia ja vastaava luku Etelä-Italiassa oli jo 22,2 prosenttia vuonna 1997. Pohjois-Italiassa on alueita, joilla työttömyys on lähes olematonta 2 prosentin luokkaa – siis aikuisilla miehillä (Reyneri 1998,15). Sukupuolen mukaan työttömyys jakautui 9,5 prosenttiin miehillä ja 16,8 prosenttiin naisilla; naisten työttömyysluku oli siis lähes kaksinkertainen. (ISTAT 1999,188). Suomessa miesten ja naisten työttömyydessä on vain yhden prosenttiyksikön ero (syksy 1999) miesten työttömyyden ollessa 9 prosenttia ja naisten 10 prosenttia (Tietoaika 12/1999,24).

Kun tarkastellaan nuoria, työttömyysluvut kurjistuvat edelleen: italialaisista nuorista alle 30-vuotiaista miehistä 29 prosenttia oli työttömänä vuonna 1997 ja nuorista naisista 39,5 prosenttia, mistä keskiarvoksi tulee huikea 33,5 prosenttia. (ISTAT 1998,188-189) Etelä-Italiassa nuorten tilanne on jo niin dramaattinen, että voidaan puhua sosiaalisesta syrjäytymisestä. Nuorista 20-24 -vuotiaista naisista 60 prosenttia oli työttömänä vuonna 1998, nuorten miesten työttömyyden ollessa sekin vain 20 prosenttia naisia alhaisempi. Espanja on ainoa Euroopan Unionin maa, jossa nuorisotyöttömyys on korkeampi kuin Italiassa. (Reyneri 1998,12,15)

Työttömyyslukuja on helppo kauhistella ja niitä voidaan yrittää kaunistella, mutta huolestuttavampaa kuin ”toimettoman” väestön osuus on aktiiviväestön pienuus. Aktiiviväestön osuus¹⁰ oli Italiassa vuonna 1997 47,5 prosenttia, joka tulevaisuudessa suurten ikäluokkien eläkkeelle jäädessä ja yksilapsisten sukupolvien työelämään siirtyessä tulee aiheuttamaan valtavia ongelmia italialaisessa yhteiskunnassa. (ISTAT 1998,188). Vuonna 2030 eläkeläisten määrä tulee olemaan suurempi kuin työssäkäyvien, ja siitä kuuluu tule edelleen levenemään. Voikin vakavasti kysyä, kuka tulee rahoittamaan nyt 20-30-vuotiaiden eläkkeet; nuorten, jotka rahoittavat työllään vanhempiensa raskaan

⁹ Luvut perustuvat työttömiin työnhakijoihin jotka ovat viimeisten 30 päivän aikana tehneet ainakin yhden työnhakuyrityksen, eivätkä siis mukaan lukeudu passiivisemmat työttömät kuten pitkäaikaistyöttömät. On myös huomioitava, että maissa, joissa ei ole hyvää julkista työttömyysturvajärjestelmää, on vähemmän motivoivaa ilmoittautua työttömäksi eikä mikään tilasto tavoita näitä työttömiä. Italian todellista tilannetta on arvioitu vastaavan paremmin n. 16 prosentin työttömyysluvun (European Commission 1996,16).

eläketurvajärjestelmän, mutta joilla itsellään on vaikeuksia päästä kiinni työelämään, ja joiden omien (mahdollisten) lasten työpanos ei tule riittämään heidän vanhuuden turvan kustantamiseen. (Grazia 5.2.1999) Elatussuhde¹¹ on nyt Italiassa heikko, 1,88 yhtä työssäkäyvää kohden, Suomessa se on 1,33 (Soininvaara 1999,25).

Työttömyys sisällöllisesti on kuitenkin monimutkaisempi käsite kuin tilastollisesti, etenkin kun tarkoituksena on ymmärtää ja vertailla eri yhteiskuntia. Työttömyysaste olisi paljon suurempi, jos siihen lukeutuisivat piilotyöttömät, kuten kotirouvat ja opintojaan venyttävät nuoret. Toisaalta harmaan talouden piirissä, erilaisissa epävirallisissa töissä, on paljon työntekijöitä, jotka lukeutuvat tilastollisesti työttömiksi ja saattavat myös itse pitää itseään työttöminä vallitsevan mentaliteetin ansiosta. Sen mukaan työ ei ole ”oikeaa työtä” ellei se ole virallista ja vakituista. Työttömyys ei siten italialaisessa yhteiskunnassa useinkaan merkitse toimeentuloa, asiat kun jollain keinolla on osattava järjestellä. Tilastoidun ansiotyön ulkopuolelle jäävät helposti juuri naisten ja nuorten työt, jotka ovat harvemmin säännöllisiä ja virallisia, usein kotityön ja ansiotyön välimaastossa. Tämän väestön epäaktiiviseksi luokittelu voi antaa täysin väärän kuvan tarkasteltavasta yhteiskunnasta. (Altieri 1993,127-160)

Työttömyyden syitä eriteltäessä on huomioitava ennen muuta väestörakenteen vaikutus työmarkkinoihin. Esimerkki Italian väestörakenteen muuntelusta kuvaa jo pelkästään työikäisen väestön määrän vaihtelun aiheuttamia erilaisia tilanteita työmarkkinoilla. Kuusikymmentäluvun (1959-1972) taloudellinen sykli ei ollut rohkaisevaa aikaa, mutta työttömyysaste ei silti kohonnut johtuen työttömien määrän nopeammasta laskusta kuin työllisten määrän noususta. Seuraava sykli (1972-1991) oli voimakkaan työllisyyden lisääntymisen aikaa, mutta samaan aikaan työttömyyskin nousi, sillä työtä etsivien osuus kasvoi nopeammin kuin työllisten osuus. Jälkimmäisen syklin voimakas työvoiman kasvu johtuu naisten jatkuvasti lisääntyneestä osallistumisesta ansiotyöhön, ja sodan jälkeisen *baby boom* –sukupolven tulosta työmarkkinoille. Investoinnit eivät ole luoneet riittävästi työvoiman kysyntää aktivoimaan työvoiman kasvavaa tarjontaa. Teknologian kehitys on auttanut tuottavuuden kasvuun.

¹⁰ Aktiivitasolla tarkoitetaan työvoimaan kuuluvien ihmisten ja yli 15-vuotiaiden ihmisten suhdetta. Työvoima taas koostuu sekä työllisistä että työtä etsivistä. (ISTAT 1998,206,209)

¹¹ Elatussuhteella tarkoitetaan sitä, kuinka monta henkeä itsensä lisäksi on yhden työssäkäyvän elätettävä. Elatussuhteeseen vaikuttaa työikäisen väestön työllisyys ja huoltosuhde –eli kuinka paljon lapsia ja eläkeläisiä on

Etelä-Italian suurempi väestönkasvu onkin osittain syynä paisuneisiin työttömyyslukuihin. Pohjoisessa tilanne 1980-luvun taloudellisen nousun aikana oli päinvastainen; paikallinen työvoima ei pystynyt tyydyttämään kysyntää ja siirtolaisia tarvittiin työvoiman tarpeen turvaamiseksi. (European Commission 1996,18,20) Siirtolaiset eivät kuitenkaan tällä kertaa tulleet maan eteläisistä osista, kuten 1950-,1960- ja 1970-luvuilla suuren sisäisen siirtolaisuuden aikana, jolloin yli kolme miljoonaa italialaista siirtyi maan heikosti kehittyneiltä seuduilta Keski- ja Pohjois-Italian teollistuneille alueille ja ulkomaille, vaan teollisuuden työllistämät siirtolaiset ovat 1980- ja 1990-luvuilla pääasiallisesti *extracommunitari* eli Euroopan Unionin ulkopuolisia kansalaisia.

Herää kysymys, miksi työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät tasoitu maan sisällä, miksi etelän työvoimareservi ei siirry sinne, missä työvoimasta on pulaa. Näyttää siltä, että etelän nuoret eivät ole valmiita muuttamaan kotiseudultaan ottaakseen vastaan alhaisen statuksen töitä. Koulutustason noustessa on vaikea löytää yksinkertaisten ja liikaisten töiden tekijöitä. Ulkomaalaiset siirtolaiset eivät siis tässä tilanteessa vie oman maan kansalaisten töitä, sillä 3 D-töille (*dirty, dangerous, demanding*) ei olisi italialaisia tekijöitä. Maan sisäisten siirtolaisten asema ei välttämättä ole helpompi kuin ulkomaalaisten, sillä jälkimmäiset ovat jo valmiina alueilla, joilla on kysyntää, ja tieto vapaana olevista työpaikoista kulkee nopeammin. Myös kohtuullisen hintaisen ja asuttavan asunnon löytäminen on helpompaa paikanpäällä, ja italialaisen nuoren vaatimustaso on 90-luvulla korkeampi kuin sodan jälkeen äärimmäistä köyhyyttä paenneiden siirtolaisten. Lasku tästä liikkumattomuudesta lankeaa lopulta maksettavaksi eteläitalialaisille perheille. Työllisyyspoliittisin keinoin mahdollisuus tilanteen muuttamiseksi olisi varmasti olemassa, mutta onko siihen riittävästi halua, kun siirtolaisten tarjoama halpa työvoima sopii erinomaisesti teollisuudelle. (Bonifazi,1998,195-196)

Erityispiirre italialaisilla työmarkkinoilla on myös viimeisten 30 vuoden aikana tapahtunut työn keskittyminen keski-ikäisiin 30-49 vuotiaisiin miehiin, kun taas työttömyys Italiassa on pitkälti keskitason koulutuksen saaneiden naisten ja ensimmäistä työtään etsivien nuorten työttömyyttä (European Commission 1996,II,III). Italia onkin eurooppalaisista maista se, jossa työtä etsivistä aikuiset miehet muodostavat pienimmän osan ja nuoret

työkäisiä kohti. Kotiäitikeskeisen sosiaalipolitiikan maissa elatusuhde on heikompi, sillä kotiäiditkin on elätettävä työmarkkinoilla tehtävällä työllä (Soininvaara 1999,23-25)

suurimman. Italiassa kymmenestä työtä etsivästä henkilöstä seitsemän on alle 29-vuotiasta, kun taas esimerkiksi Saksassa vain kolme, Ranskassa ja Isossa-Britanniassa neljästä viiteen. (Reyneri 1998,13) Ei ainoastaan sosiaalinen, vaan myös taloudellinen järjestelmä on rakennettu perheen roolin varaan, ja aikuisen miehen niin oikeus kuin velvollisuus on ansiotyössä käynti. Harvat olemassa olevat työpaikat allokoidaan keski-ikäisille perheellisille miehille, mitä voi tällaisessa järjestelmässä pitää kokonaisuuden kannalta loogisena. Se on ”sukupolvien välistä solidaarisuutta”, jossa perhe ylläpitää työmarkkinoiden ulkopuolisia perheenjäseniä, ja perheenpään jäädessä eläkkeelle on lasten vuoro astua työn maailmaan. (European Commission 1996,II,III)

Eräiden näkemysten mukaan juuri perheen tarjoama turva, joka mahdollistaa ensimmäistä työtään etsivien nuorten toimeentulon, on syy miksi nuoret eivät ole kaduilla protestoimassa korkeaa nuorisotyöttömyyttä vastaan – perhe turvaverkkona tekee pitkästään työttömyysjaksosta siedettävän (ISTAT 1998,101) tai taloudellisesti paremman vaihtoehdon kuin pienipalkkaisen työn vastaanottaminen ja itsenäisesti eläminen (Esping-Andersen 1999,139-140). Naisten mukaantulo työelämään on noudattanut samaa ikäjakaumaa kuin miesten, keskittyen keski-ikäisiin, mikä on johtanut tilanteessa, jossa työpaikkojen lukumäärä ei kasva ja työvoiman tarjonta lisääntyy, kummankin sukupuolen nuorten lisääntyneisiin vaikeuksiin työmarkkinoille siirtymisessä. (European Commission 1996,II,III)

Erilaisia hypoteeseja on esitetty tämän poikkeuksellisen voimakkaan nuorten syrjimisestä italialaisilla työmarkkinoilla. Italialaisilla työnantajilla näyttää olevan jo perusoletuksena nuorten pienempi tuottavuus aikuisiin nähden siinäkin tapauksessa, että nuoret ovat korkeammin koulutettuja ja inhimillisen pääoman teorian näkökulmasta tuottavampia. Mielenkiintoista onkin juuri nähdä, miksi italialaisessa työelämässä vallitsee tuottamattoman nuoren muotokuva. Italialainen tuotantjärjestelmä ei ole teknologisesti kovin innovatiivinen; nuoria ei siis arvosteta uuden osaamisen välittäjinä, vaan heiltä ajatellaan puuttuvan kokemusta siitä, miten asioita on tähän asti hoidettu. Organisaation näkökulmasta - samasta syystä - on tärkeämpi, että on tietoa menneisyydestä kuin katsetta tulevaisuuteen, eikä teoreettisia kykyjä, jotka antaisivat resursseja jatkuvaan muutoksen hallitsemiseen, yrityksissä arvosteta. Tuloksena on vain vähän dynaaminen talous, joka juuri heikon innovatiivisuutensa ansiosta pystyy tuottamaan liian vähän työpaikkoja. Siinä kohdassa ympyrä sulkeutuu: vähiin työpaikkoihin halutaan aikuisia perheellisiä miehiä,

joiden oletetaan olevan luotettavampia ja yrityksen tarpeisiin helpommin mukautuvampia kuin nuorten, sillä työpaikka on muita elättävälle henkilölle kyllä kallis, eikä vähäisten työmahdollisuuksien johdosta työn vaihtaminen ole aina realistinen mahdollisuus. (Reyneri 1998,25-28) Kuitenkin lamavuosien (1992-1995) ja niitä seuranneiden yritysten saneerausten johdosta työttömän profiili on Italiassa muuttumassa käsittämään myös em. ydintyövoimaan kuuluvia. Vuonna 1995 nuorten osuus kokonaistyöttömyydestä oli melkein 70 prosenttia, mutta vuonna 1997 nuorten osuus oli laskenut 60 prosenttiin, mikä ei valitettavasti selity nuorten työllisyyden parantumisella, vaan 25-43 -vuotiaiden ja erityisesti 55-64 -vuotiaiden miesten työttömyyden kasvulla. Naiset sen sijaan ovat lisänneet osuuttaan työmarkkinoilla, erityisesti 35-54 ja 55-64-vuotiaat. (ISTAT 1998,101)

Esimerkki elävästä elämästä kertoo aikuisen miehen asemasta ja subjektiivisista tuntemuksista edellä kuvatussa työmarkkinatilanteessa. Jos miehen kunnia ei ole italialaisessa kulttuurissa samalla tavalla kytköksissä työntekoon kuin suomalaisessa kulttuurissa (vrt. Kortteisen 1992 Kunnian kenttä), niin italialaisen miehen tehtävä perinteisesti on tuoda perheellensä toimeentulo, mikä on kunnia-asia. Tapaus 46-vuotiaasta, torinolaisesta 1990-luvun puolivälin työllisyyskriisin aikana tehtaasta työttömäksi jääneestä miehestä, on äärimmäinen esimerkki siitä, mihin epätoivo voi johtaa. Ensin hän joutui *Cassa Integrazione Guadagni*:n¹² piiriin, jolloin hän tunsikin itsensä hyödyttömäksi ja häpesi toimeentuloaan, josta hänelle maksettiin, sekä koki ympäristön arvostelevan sitä. Työttömyysturvajakson loputtua taloudellinen tilanne kävi sietämättömäksi (kaksi lasta ja vaimo), ja jo muutaman vuoden ajan hän on hankkinut rahat ruokaan ja lasten kenkiin myymällä itseään kadulla vanhemmille miesasiakkaille. Hän kertoo sen ainoaksi ratkaisuksi perheensä elättämiseen, sillä yli 40-vuotiaana hänen ei ole ollut helppo löytää uutta työtä. Kukaan perheestä ei tiedä ettei isä illalla menekään tehtaalle...

Torinolaisen sosiologin Emmanuele Bruzzonen tutkimuksen mukaan *Cassa Integrazione*:ssa olemisen *psykkiset* vaikutukset työttömiin ovat hyvin voimakkaita, erilaiset psykkiset häiriöt ovat yleisiä ja alkoholismia ja itsemurhiakin esiintyi hänen tutkimansa 195 työläisen keskuudessa. ”Kaupunkilaiset saavat heidät tuntemaan itsensä

¹² *Cassa Integrazione Guadagni* on valtiollinen työttömyysavustusjärjestelmä, jonka piiriin kuuluvat vain työpaikkansa tilapäisesti menettäneet tai lomautetut. Avustuksen suuruus voi olla n. 80% palkasta. Yleinen työttömyyskorvaus on Italiassa nimellinen, vuonna 1988 vain 800 ITL/päivä (n.2,3 FIM). (Assmuth 1993,34)

loisiksi”, hän kertoo ja lisää, että kaupunkilaiset pitivät miehiä vastuussa jopa liikenteen lisääntymisestä heidän ajellessa kaupungilla ympäriinsä ilman päämäärää. (La Repubblica 15.12.1998) Mainitsin aiemmin kappaleessa 3.2 nuorten italialaisten selviävän työttömyydestä ilman suurempia psyykkisiä ongelmia. Johtopäätöksenä voisi todeta, että ottaen huomioon työn sukupolven ja sukupuolen mukaan jakautumisen, paineet kasautuvat aikuiselle perheelliselle miehelle, joka työttömyyden vastaan tullessa ei löydä kulttuurisesti kunniallista käyttäytymismallia. Eikä toimeentuloa perheelleen.

Tulevaisuudessa työllisyysongelma ei todennäköisesti tule ratkeamaan itsestään pienien ikäluokkien siirtyessä työmarkkinoille, niin kuin voisi toivoa, sillä työpaikkojen lukumäärä taloudessa ei ole muuttumaton ja ajatus siitä, että eläkkeelle lähtevien jättämät tyhjät paikat täytettäisiin työttömillä tai että vallitsisi jopa työvoimapula, ei ole kovin realistinen. (Soininvaara 1999,24) Jos ajatellaan nuoria, jotka eivät ole koskaan päässeet kunnolla mukaan työelämään, on ymmärrettävää etteivät he itsestään selvästi valmiuksiltaan voi vastata työtehtävien vaatimuksia.

4.3 Toimia työttömyyden vähentämiseksi

Rehellinen työnteko voi italialaisestakin tuntua kannattamattomalta. Vaihtoehtona ei ole sosiaaliturvan varassa eläminen, vaan harmaassa taloudessa toimiminen. Suomalaiselle voi olla yllätys, että keskimääräinen verokiila¹³ on Italiassa ja Suomessa melkein yhtä korkea. Tuloverojen ja työnantajan sosiaalivakuutusmaksujen osuus työvoimakustannuksista oli vuonna 1998 kummassakin maassa lähes saman suuruinen, noin 55 prosenttia. (Laakkonen 1998) Lakisääteiset sosiaaliturvamaksut ovat Italiassa korkeammat kuin Suomessa, (ibid.) mihin yhtenä syynä voidaan pitää Italiassa 1970-luvulla vahvan työvoiman lakoilla hankkimia työolojen parannuksia, jotka nostivat työvoimakustannuksia (Assmuth 1993,29). On huomioitava, että eri mailla on lakisääteisten sosiaaliturvamaksujen lisäksi myös paljon vapaaehtoisia maksuja, joita ei ole otettu tutkimukseen mukaan kansainvälisen vertailun vaikeuden vuoksi. Suomen työnantajan maksamien kulujen osuus nousee merkittävästi vapaaehtoiset maksut mukaan laskettaessa.¹⁴ Italiassa tuloverojen

¹³ Verokiilalla tarkoitetaan työn teettämisestä aiheutuvien bruttokustannusten ja työn tekemisestä saadun nettoansion suhdetta. Mitä korkeampia ovat työntajien sosiaaliturvamaksut ja työntekijän tulovero sekä kulutusverot, sitä korkeampi on verokiila. (Kiander&Vartia 1998,302).

¹⁴ Työnantajan maksamien pakollisten sosiaalivakuutusten lisäksi mukaan olisi laskettava sairaajan ja äitiysajan palkat, loma-ajan palkat, lomaltapaluurahat, koulutus jota Suomessa työnantajat käyttävät paljon, työterveyskulut ym.

osuus on noin 10 prosenttia pienempi kuin Suomessa, ja kokonaisverokiilasta muodostuu Suomessa hieman korkeampi, sillä arvonlisävero on meillä korkeampi kuin Italiassa (Laakkonen 1998). Lopulta niin Suomi kuin Italiakin sijoittuvat Euroopan Unionin keskitasoon kokonaistyövoimakustannuksia tarkasteltaessa sekä teollisuudessa että palvelualoilla. Tanska, Belgia, Ruotsi ja Saksa ovat EU:n korkeimpien työvoimakustannusten maita. (Tietoaika 10/1999,6)

Joka tapauksessa työntekijän palkkaaminen ei italialaisenkaan työnantajan mielestä ole halpaa. Onkin ehdotettu yrityksille työntekijän palkkaamisesta aiheutuvien kulujen leikkaamista 6-7 prosentilla yhtenä keinona työllisyyden lisäämiseen. Nuorten työttömyys ja etelän ongelmat ovat olleet julkisuudessa paljon esillä. Italian nyt jo entinen työministeri Antonio Bassolino¹⁵ korostaa, että työllisyyspolitiikka ei voi enää keskittyä ainoastaan p ohjoisessa asuvien aikuisten miesten aseman turvaamiseen, vaan on ajateltava nuoria sukupolvia ja annettava heille enemmän työtä ja toivoa. Kehitys ei hänen mukaansa ole yhtä kuin rikkauten kasvu, vaan kyky luoda työtä kaikille. Bassolino myös kritisoi yhden varman julkisen työpaikan ideaalia sanoen, ettei tulevaisuudessa työ voi olla vain sitä. Pimeän työn valoon tuomiseksi ehdotetaan epätyypillisen työnteon muotojen lisäämistä ja välillisten kustannusten vähentämistä, eli säännöstellyn joustavuuden lisäämistä. Etelän työllisyystilanteen parantamiseksi on tarkoitus vapauttaa uusia työsuhteita solmivat yritykset kolmeksi vuodeksi kokonaan välillisistä kustannuksista, ja nuoria yrittäjiä kannustetaan 50 prosentin verohelpotuksilla (La Repubblica 15.12.1998).

Tiivistettynä Italian työllisyyspolitiikka on vuonna 1996 tehdyssä työllisyys sopimuksessa asetettujen tavoitteiden mukaista eli keskittyy seuraaviin pääalueisiin: lisäämään työmarkkinoiden joustavuutta erilaisilla epätyypillisillä työnteon muodoilla, leikkaamaan välillisiä työvoimakustannuksia, kannustamaan heikoimmassa asemassa olevien ryhmien työelämään integroitumista, investoimaan koulutukseen ja tutkimukseen sekä kohdentamaan investointeja mm. työntensiivisille aloille ja infrastruktuuriin. (European Commission 1996,V,159) Ongelma, joka koskettaa tässäkin asiassa erityisesti Italiaa, on

vapaaehtoinen toiminta, joista yhdessä pakollisten maksujen kanssa voi muodostua yli 80 prosenttia tehdyn työajan palkoista.

¹⁵ Antonio Bassolino oli Italian työministeri lokakuusta 1998 kesäkuuhun 1999 ja Napolin kaupungin pormestari viimeisten vajaan kymmenen vuoden ajan. Pormestarina hän tuli tunnetuksi Napolissa rikollisuuden vähentämisestä, julkisen liikenteen parantamisesta, museoiden avaamisesta ym. kaupungin ”siivoamisesta” ja elvyttämisestä.

taas poliittinen epävakaus, johon viittaavat myös haastattelemiini nuoret. Esimerkiksi Anna mainitsee sen vakavimmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi:

”Ei koskaan tiedä pysyykö kyseinen hallitus vallassa ja voiko sen asettamiin tavoitteisiin suhtautua luottavaisesti. Tämä vaikuttaa epäsuorasti työllisyyteenkin: kun päätetään esimerkiksi nuorisotyöttömyyden helpottamiseen tähtäävistä projekteista, eivät ne usein etene, sillä jos hallitus ei onnistu kestämaan kuin tietyn määrän kuukausia, ehdotukset jäävät pöydälle eikä mitään tapahdu.”

4.4 Epävarmuudessa joustaminen

Vielä 1990-luvun puoliväliin tultaessa Italian voi sanoa olleen jäykkien työmarkkinoiden maa.¹⁶ Perinteisesti italialaista työelämää ovat säädelleet tiukat säännökset. Irtisanominen taantumien aikana on tehty vaikeaksi, mikä on vähentänyt halukkuutta uuden työvoiman palkkaamiseen nousukauden aikana. Liikkuvuuden estäminen on johtanut työvoiman segmentoitumiseen. Toisaalta on yliturvattu ydintyövoima ja toisaalta työmarkkinoille pyrkivät, jotka kohtaavat ongelmia turvattuun työhön pääsemisessä. Mm. osa-aikatyö on Italiassa eurooppalaisittain hyvin vähäistä, vain seitsemän prosenttia työntekijöistä oli osa-aikaisia vuonna 1996.¹⁷ Nykyisillä osa-aikatyötä koskevilla säädöksillä kahden osa-aikaisen palkkaaminen tulee kalliimmaksi kuin yhden kokoaikaisen. Joustavien työnteon muotojen puuttuminen onkin yksi syy korkeampaan työttömyyteen nuorten ja naisten kohdalla, ja nyt käydään vilkasta keskustelua työelämän säännösten purkamisesta etsittäessä keinoja työllisyyden parantamiseen. (European Commission 1996,161-162) Ei voi olla sattuma, että maassa, jossa naisten ja nuorten työttömyys on Euroopan korkein, myös osa-aikatyön osuus on Euroopan alhaisin. 90-luvun lopulla kuitenkin myös Italiassa joustavan työnteon muodot ovat yleistymässä. Vaikka erilaiset epätyypilliset työsuhteet¹⁸ muodostivat Italiassa vuonna 1996 alle 10 prosenttia kaikista työsuhteista, suurin osa uusista solmituista työsuhteista oli epätyypillisiä, lähinnä määräaikaisia (ISTAT 1998,74-

¹⁶ Italialaisten työmarkkinoiden näennäisistä jäykkyyksistä huolimatta on huomattava, että italialaiset yritykset ovat kuitenkin toteuttaneet sisäistä joustavuutta *Cassa Integrazionen*:en käytöllä lama-aikoina ja laajalla ylitöiden käytöllä nousukausina. Ylityö ja lauantain pitäminen työpäivänä ovat italialaisyriyten suosimia joustokeinoja. (ISTAT 1998,74) Työmarkkinajoustavuutta on myös toteutettu itsensä työllistämällä, ennaaikaisilla eläkkeillä, epävirallisella työllä ja pitämällä yritysten koko pienenä (alle 15 työntekijää), jotta siihen kohdistuvat lait ovat löysemät kuin suurilla yrityksillä. (European Commission 1996,89; Esping-Andersen 1999,136)

¹⁷ Suomessakin osa-aikatyö on eurooppalaisen keskiarvon (17%) alla, n. 11 prosenttia yhteensä ja palvelualoilla luonnollisesti korkeampaa. Euroopan johtavia osa-aikatyön maita ovat Hollanti, Iso-Britannia ja Ruotsi, joissa 30-40 prosenttia työntekijöistä on osa-aikaisia. (EUROSTAT, Labour Force Survey 1997,126-127).

77). Suomessa vuonna 1998 kaikista työsuhteista määräaikaisia oli 17 prosenttia ja uusista 56 prosenttia (Tilastokeskuksen Kk-työvoimatutkimus 1998, taulukko 1-2).

Italialaisten arvosysteemejä, sekä yksilökohtaisin että sosiaalisin perustein, tutkinut EURISCO (1992) listaa 32 italialaisten arvostamaa asiaa tärkeysjärjestyksessä. Yksilökohtaisista arvoista työhön liittyvät arvot kuten itsenäinen työ, vastuullinen työ ja osa-aikatyön saaminen sijoittuivat häntäpäähän. Mutta heti viidentenä mainitaan *varman työpaikan saaminen*, sen ohi menevät vain maailmanrauha, perheen hyvinvointi, tieteen kehitys ja omistusasunnon saaminen. Vuodesta 1986 nousua oli tapahtunut hedonistisissa arvoissa ja osa-aikatyötä toivottiin aikaisempaa enemmän. Sosiaalisissa arvoissa kolme ensimmäistä koskivat korruption ja rikollisuuden vähentämistä ja neljäntenä oli *työpaikkojen saanti nuorille*. Halu rajoittaa puolueiden valtaa ja lisätä poliittisen elämän tehokkuutta kasvoivat eniten. (Neuvonen 1993,68-70)

Varma työpaikka on epävarmuuden vuosikymmenenä yleinen unelma. Suomessa lamavuodet nostivat työpaikan varmuuden suomalaisten eniten arvostamaksi työn piirteeksi (Kasvio 1994,129). Italialaisten toiveella varmasta työpaikasta on kuitenkin pitemmät perinteet. Suomessa työpaikan vaihtamista työuran aikana pidetään usein oman kehityksen ja vaihtelun kannalta toivottavana. Italiassa sitä vastoin on perinteisesti elänyt käsitys työstä linnakkeena, johon jäädyään koko loppuelämäksi, kun vakituinen työsuhde kerran on löytynyt (European Commission 1996,5). ”Liikkuvuus, joka ulkomailla on uran synonyymi, on meillä yhtä kuin epävarmuus”, toteaa italialainen työpolitiikan asiantuntija Romano Benini (Benini 1999,175). Italiassa nuoret vaihtavat 2-3 ensimmäisen työvuotensa aikana ahkerasti työpaikkaa, usein etsien ja odottaen vakinaisen, laillisen työn löytymistä ja sen löydettyään jäävät siihen. Haastatteluissani toistui eri yhteyksissä kuva nuorten normaalista ”urakehityksestä”, joka kulkee lähes poikkeuksetta erilaisten pimeiden töiden kautta kohti mahdollista vakituista työsuhdetta. Koska pimeässä työssä työntekijällä ei ole lain takaamia oikeuksia, halu vakituiseen työhön on suuri, varsinkin etelässä, jossa ylipäätään minkäänlaista työtä on vähän. Antonellan mielestä eteläitalialaiset kärsivätkin *posto fisso*- (vakituinen työpaikka) työttömyydestä, kun eivät halua ottaa vastaan muunlaista työtä. *Posto fisso*- ajattelu ei kuitenkaan ole ainoastaan heikommin

¹⁸ Epätyypillisillä työsuhteilla tarkoitetaan lähinnä määräaikaisia ja osa-aikaisia työsuhteita mutta niihin luetaan myös mm. kotityö, etätyö, vuokratyö ja freelance -työ.

kehittyneisiin alueisiin rajoittuva ilmiö, vaan on kuvannut italialaisten suhtautumista työhön yleisemminkin, mikä osaltaan on este muutoksille työelämässä.

Tähän liittyy kiinnostava näkökulma: työvoiman joustavuus on viime vuosina nähty monien ongelmien ratkaisijaksi työmarkkinoilla. Joustavasta työvoimasta olisi hyötyä paitsi työttömyyden alenemiseen irtisanomisten ja määräaikaisten työsuhteiden solmimista helpottamalla, se olisi myös edellytys työntekijöiden sopeutumisessa projektimaiseen, joustavaan työskentelyyn, mikä nykyorganisaatioissa on tehokkaan toiminnan perusedellytyksiä.¹⁹ Tämä edellytys voi jäädä toteutumatta sosiaalisen turvattomuuden tilanteessa. Ihmiset tarrautuvat senhetkisiin työpaikkoihinsa, ja joustavasti käyttäytyminen on liian suuri riski otettavaksi. Jos työmarkkinoilla olisi tarjolla todellisia valinnan mahdollisuuksia ja yhteiskunnassa sosiaaliset turvaverkot kunnossa, työvoima uskaltaisi käyttäytyä joustavammin. Tämä ei olisi edullista ainoastaan organisaatiolle, vaan työntekijä voisi jatkuvasti kehittää omaa osaamistaan työuran loppuun saakka ja siten hänen olisi helpompi mukautua erilaisiin tehtäviin. (Kasvio 1996,28) Italia, jossa Euroopan maista Belgian, Kreikan ja Ranskan ohella työvoiman liikkuvuus on keskitasoa alhaisempaa, toimii oivana esimerkkinä edellä kuvatusta tilanteesta. Haluttomuutta määräaikaisiin työsuhteisiin selittää todennäköisesti juuri työttömiä suojelevan toimivan sosiaalisen turvaverkon puuttuminen, sekä järjestelmän, joka uudelleen koulutuksen kautta helpottaisi työntekijän sijoittumista työelämässä. Työpaikan vaihtamisen kynnyksessä nousee liian korkeaksi: seuraukset eivät kosketa ainoastaan häntä itseään vaan koko perhettä, joka edelleen on usein yhden palkan tuoman toimeentulon varassa. Korkean työttömyyden vallitessa on järkevää pitäytyä jo saavutetuissa eduissa. (ISTAT 1997,55-57) Tällainen järjestelmä johtaa työmarkkinadualismiin, jossa vain vakituisessa työsuhteessa olevien edut ovat turvattuja, kun taas liikkuva työvoima kuten määrä- ja osa-aikaiset, työpaikkoja useasti vaihtavat ja itsenäiset yrittäjät jäävät tukiverkon ulkopuolelle (eläke- ja työttömyysturva)²⁰. Suomessa sitä vastoin kaikista määräaikaisista ja osa-aikaisista työsuhteista kertyy samat etuudet kuin vakituisessa työsuhteessa, luonnollisesti suhteutettuna työajan ja työsuhteen keston. Liikkuvia työntekijöitä on sekä korkean

¹⁹ Todellisuudessa joustojen lisääminen ei ole tuonut odotettuja parannuksia työttömyyteen. Eräissä maissa kuten Italiassa ja Espanjassa yksipuolisilla joustoilla on ollut jopa negatiivinen vaikutus työllisyyteen. Italiassa irtisanomisen helpottaminen on johtanut tilanteeseen, jossa yritykset ovat kyllä irtisanoneet helposti, mutta eivät vastaavasti palkanneet uusia. Espanjassa määräaikaisten työsuhteiden solmimisen helpottaminen sen sijaan on vahvistanut jakoa ydintyövoimaan ja määräaikaisilla sopimuksilla palkattuihin, joita ei edes ole tarkoitettu sitouttaa ja kouluttaa työhön. (Esping-Andersen 1999,145)

²⁰ Vuoden 2000 aikana Italiassa on määrä toteuttaa osa-aikatyössä olevien työntekijöiden aseman parantaminen .

ammattitaidon omaavia että vähemmän ammattitaitoisia, joista jälkimmäiset pyrkivät osaksi vakituista työvoimaa turvallisemman aseman saavuttamiseksi. Sosiaalinen kansalaisuus on Italiassa edelleen täysin sidoksissa vakituiseen työpaikkaan. Paitsi että vakituiset työpaikat ovat pääsääntöisesti miesten, on miessukupuoli enemmistönä myös epätyypillisten työsuhteiden vahvemmassa ryhmässä ja naiset taas heikommassa; sukupuolten väliset erot kertautuvat taas kerran työelämässä. (Benini 1999,173-185)

Cristina kokee juuri tämän yhdeksi vakavimmista ongelmista elämässään tällä hetkellä, sillä hän on töissä jo toista vuotta koulussa italianopettajana, mutta ei ole *assunta* eli virallisessa työsuhteessa, vaan free lance -tyyppisellä sopimuksella, *contratto di collaborazione*, joka on Cristinan tapauksessa vain yksi tapa lisätä kutsua pimeää työtä.

-C: ”Joustavuus teoriassa on kaunis sana, käytännössä se merkitsee sitä, että joutuu sopeutumaan mihin tahansa mitä tarjotaan. Mielestäni jokaisella täytyisi olla mahdollisuus kehittää itseään työuransa aikana, vaihtaa työtehtäviä jne. etenkin maailmassa, jossa tarvitaan aina moninaisimpia taitoja. Se olisi kaunis idea teoriassa, ongelma on siinä, että Italiassa todellisuudessa asiat eivät ole näin. Olet töissä ehkä yhden vuoden, kaksi vuotta tai muutaman kuukauden, jonka jälkeen sinun täytyy aloittaa kaikki nollasta ja etsiä yksin työtä, ei ole rakenteita jotka auttaisivat löytämään työtä, ja on riski jäädä työttömäksi, mitä enemmän ikä karttuu. 50 -vuotiaana on todennäköistä että jäät kokonaan työttömäksi: mitä joustavuutta tämä on?”

-M:”Pitäisit siis lopulta parempana vakituista työpaikkaa?”

-C:” Jos joustavuus olisi hyvin organisoitu, jos olisi takuu siitä, että löydät toisen työn, se olisi enemmän kuin tervetullutta. Pitäisin parempana erilaista joustavuutta, todellista joustavuutta, en tiedä kutsuisinko sitä joustavuudeksi sillä en pidä tästä sanasta, joustavuus nykyisen kaltaisena on negatiivinen asia, koska sinun on pakko vaan sopeutua tähän joustavuuteen. Täytyisi olla todellinen mahdollisuus saada uusia kokemuksia. Posto fisso on Italiassa vieläkin aimut, joka takaa edes vähimmäisturvan, siksi monet ihmiset hakeutuvat edelleen siihen.”

Työmarkkinadualismi voi johtaa talouden dualismiin, jossa dynaaminen ja ammattitaitoinen työvoima on täysin turvattomassa asemassa ja paikallaan pysyvä passiivinen työvoima yliturvattua. Millään kehittyneellä teollisuusmaalla ei pitäisi olla varaa tähän. Benini kiteyttää ongelman ratkaisun olevan vakaassa ja kattavassa hyvinvointivaltiossa ja liikkuvassa työssä – ei päin vastoin. (Benini 1999,176-177)

Sosiaalinen turvallisuus voisi siis olla yksi joustavuuden mahdollistaja eikä este, vaikka sen syyksi onkin yleisesti käsitetty eurooppalaisten työmarkkinoiden alhainen kilpailukyky

(vrt. USA). Sosiaaliturvaa halutaan muuttaa kannustavammaksi, sitoa palkkaus tuotokseen, luoda matalapalkkaisia työpaikkoja palvelusektorille, mikä ehkä osaltaan onkin tarpeen lyhyellä tähtämellä työelämän joustavoittamiseksi. Solidaarisuusperiaate ei kuitenkaan välttämättä ole ristiriidassa kilpailukyvyn kanssa, se voi osaltaan tukea tehokkuuden tavoitteita. Avainasia on solidaarisuuden vaikutus ihmisten luottamuksen kasvuun yhteiskunnallisten suhteiden kehityksessä. Eriarvoisuuden kasvu ei yksiselitteisesti johda kilpailukyvyn kasvuun, sillä yhteiskunnallisten toimijoiden heikentyneet keskinäisen luottamuksen suhteet vaikuttavat pitkällä tähtämellä yritysten toimintakykyyn. Verkostotaloudessa toimiminen on tehottomampaa epäluottamuksen ilmapiirissä; juridisiin palveluihin, vakuutuksiin ja turvallisuuden takaamiseen on käytettävä turhia resursseja. USA:ssa juuri edellä mainitut palvelualat ovat kasvaneet eniten korkean talouskasvun vuosina. Ensiapuklinikat, lakitoimistot ja vartijapalvelut ovat olleet työllistäviä aloja. Eriarvoisen yhteiskunnan kauaskantoinen seuraus on sosiaalisen pääoman eroosio, johon millään yhteiskunnalla ei ole varaa. (Kasvio 1996,20-33)

Yksilön kannalta tarkasteltuna asian ydin on käsittääkseni tämä: epävarmuus ei saa ihmisen parhaita puolia esiin, eikä maksimoi toimintapotentiaalia. Siltala totesi tutkijaseminaarissa (1998) luottamuksella ja turvallisuudella olevan suoran yhteyden toimintakykyyn. Ihminen ennemmin vetäytyy kuin saa kannustusta työnhakuun pitkäaikaistyöttömyyden aikana. Kriisit ja vaikeat elämäntilanteet eivät kirvoita luovuutta eikä suuria saavutuksia yhtä varmasti kuin perusluottamus elämässä. Jos epäluottamuksen ja turvattomuuden ilmapiiri vallitsee yhteiskunnallisella tasolla, se voi heijastua asemissa pitäytymisenä ja vaikeuksina toteuttaa muutoksia, vaikka niiden tarpeellisuus olisi hyvin tiedostettu.

Italialainen byrokratia, johon palaan kappaleessa kuusi, on eräänlainen esimerkki kuvatusta tilanteesta. Valtiolla on tärkeä rooli työpaikkojen tarjoajana akateemisille työttömille, eikä vain akateemisille. Varsinkin etelässä julkisen sektorin palveluksessa on valtavasti ihmisiä, sillä valtio on siellä ainoa työllistäjä ja sitä kautta se myös ostaa yhteiskuntarauhaa (Saari 1994,143-144). Toisin sanoen valtion tehtäviin hakeutuneet eivät ehkä ole löytäneet mitään parempaa, eikä työmotivaatio ja kyvyt ole välttämättä näiden työntekijöiden keskuudessa niitä korkeimpia. Kaikki italialaiset tietävät, mitä asioiminen julkisissa toimistoissa vieläkin usein merkitsee; byrokration tehottomuus vaarantaa jopa kansalaisoikeudet. Kun

muutosta yritetään aikaansaada, kohtaa se suunnatonta vastustusta työntekijöiden puolelta. Sillä, jolla on vähiten, on eniten hävittävää.

Maantieteellinen liikkuvuus on myös työelämän joustavuuden kannalta olennaista. Tähän italialaiset eivät ole kovin innokkaita. Vuonna 1996 italialaisista työttömistä 40 prosenttia ei ollut valmis ottamaan vastaan työtä kotipaikkakuntansa ulkopuolelta, 38 prosenttia olisi voinut työskennellä naapuripaikkakunnalla ja 23 prosenttia oli valmis muuttamaan pois kotikaupungistaan, jopa ulkomaille. Ensimmäistä työpaikkaa etsivistä nuorista 28 prosenttia olisi valmis vaihtamaan asuinpaikkaa. Naiset ovat puolta haluttomampia liikkumaan kuin miehet, mikä on yksi selitys kokonaisliikkuvuuden laskuun Italiassa viime vuosina naisten lisääntyneen työelämään osallistumisen seurauksena. (ISTAT 1997,61-62)

Sosiologi Chiara Saraceno näkee vähäisen työ- ja opiskeluliikkuvuuden yhdeksi syyksi myös siihen, että kotoa pois muutettuaan nuoret hakeutuvat lähelle vanhempiansa asuntoa: kaksi kolmasosaa 25-44 -vuotiaista aviopareista asuu alle kilometrin päässä vanhemmistaan (Io Donna 3.3 1999). Haastattelemistani nuorista neljä asui vanhempiansa luona, kaikki muut joko yksin tai jakaen asunnon muiden kanssa. Lukuun ottamatta Antonellaa, kaikki ilmoittivat olevansa valmiita tai haluavansa muuttaa jopa ulkomaille parempien työmahdollisuuksien toivossa. Cristinalla, Tommasolla, Fulviolla, Annalla ja Stefanolla oli jo kokemuksia ulkomailla opiskelusta tai tilapäistöistä. Tässä suhteessa nämä nuoret poikkeavat italialaisesta keskiarvosta, jossa tosin ei ole huomioitu maantieteellisiä eikä koulutuksellisia eroja.

4.5 Koulutus

Kysymystä koulutuksen ja työmarkkinoiden suhteesta ei voida sivuuttaa nykypäivän Italiassa puhuttaessa työmarkkinoiden heikosta toimivuudesta (European Commission 1996,139). Ammattitaitoinen työvoima on inhimillistä pääomaa, jota talouselämä tarvitsee korkeatasoisten tuotteiden ja palveluiden tuotannossa. Yhteiskunnassa olisi osattava hyödyntää korkeasti koulutettujen tarjoamia resursseja. Koulujen ja työelämän välillä olisi oltava siltoja, jotta kaksi todellisuutta eivät olisi liian vieraita toisilleen. Yksilön kannalta koulutustasolla on oleellinen merkitys hänen asemaansa työmarkkinoilla sekä henkilökohtaisiin toiveisiin ja vaatimukseen työn suhteen. Italialainen yhteiskunta ja

työmarkkinat eivät ole onnistuneet korkeasti koulutettujen hyödyntämisessä eivätkä mahdollisuuksien tarjoajina.

Italialainen työvoima on selvästi heikommin koulutettua kuin Euroopan Unionissa keskimäärin; yli 25-vuotiaista vain 30 prosentilla on enemmän kuin peruskoulun päästötodistus EU:n 35 prosentin keskiarvoon verrattuna, ja vain 10 prosentilla on yliopistotutkinto, EU:n keskiarvon ollessa 25 prosenttia. Naisten ja nuorten korkeat työttömyysluvut kertovat myös osaltaan resurssien heikosta käytöstä, ja nuoret, sukupuoleen katsomatta, ovat ei-innovatiivisen tuotantojärjestelmän hiljaisia kärsijöitä. Oppivelvollisuus ulottuu Italiassa 14-ikävuoteen, ja opintojen keskeyttämisprosentti kaikilla asteilla on korkea. Työmarkkinoille siirtyminen on vaikeaa niin toisen asteen oppilaitoksista kuin yliopistoista työelämän yhteyksien puuttuessa. Työelämässä vain harvat yritykset käyttävät jatkuvaa koulutusta henkilöstönsä kehittämiseen, ja ylipäätään koulutuksen vähäinen arvostus johtaa siihen, ettei vain työvoiman tarjonta, vaan myös kysyntä, on rakenteellisesti korkeasti koulutetuille epäedullista. (European Commission 1996,164) Italialainen yhteiskunta ei ole osannut hyödyntää yliopistosta valmistuneitaan edes silloin, kun heitä oli vähän, huomauttaa De Masi (De Masi 1999,259).

Vapaa pääsy useimpiin yliopistoihin johtaa siihen, että ensimmäisten kahden vuoden aikana keskeyttäneiden määrä on korkea, ja lopulta tutkinnon onnistuu suorittamaan vain murto-osa aloittaneista, noin 30 prosenttia. Vain noin 36 prosenttia valmistuu kuuden vuoden aikana, mikä on keskimääräinen opintojen kesto (ISTAT 1997,140). Yliopisto on Italiassakin naisvaltaistunut; vain maatalous-, teknis-tieteellinen ja kansantaloustilastotieteelliset tiedekunnat olivat lukuvuonna 1997-98 miesenemmistöisiä (ISTAT 1998,195). Jokainen haastateltava toi esille yliopisto-opintojen raskauden, teoreettisuuden, työelämän kaukaisuuden opinnoista ja byrokratian, joka vaikeuttaa opinnoissa nopeasti etenemistä.

”On vaikka kuinka paljon kursseja joista ei ole mitään hyötyä, liian teoreettisia jotka eivät ota huomioon todellisen työelämän ongelmia. Esimerkiksi siskoni, joka opiskelee kemiaa Barin yliopistossa, he opiskelevat kaiken vain lukemalla kirjoista, koska ei ole laboratoriota jossa tehdä kokeita! Tai sitten massaluennot jonne mahtuakseen täytyy varata paikka tunteja aikaisemmin, professorit eivät koskaan ole tavoitettavissa, kaikki tämä vaikuttaa siihen ettei ole helppo edetä nopeasti. Toinen tärkeä kysymys on se, että yliopiston pitäisi rajata ainakin tiettyjen aineiden opiskelijoiden määrää taatakseen edes jonkinlaiset työllistymismahdollisuudet valmistuneille. Antonella.

Italialaista yliopistoa arvostettiin nuorten keskuudessa kuitenkin sen laajan kulttuurisen yleistiedon välittäjänä. Verrattuna anglosaksiseen yliopistojärjestelmään, mikä pätee myös Suomeen, italialainen *laurea* eli maisterin tutkinto vastaa laajuudeltaan lisensiaattityötä. Valmistuminen vie myös siksi kauemmin. Vuoden 2000 alussa voimaan astuva yliopistouudistus mahdollistaa myös lyhyemmän tutkinnon suorittamisen kolmessa vuodessa, *laurea breve*, kun taas ammattikorkeakoulutyypinen järjestelmä puuttuu Italiassa täysin. Työharjoittelu ei ole Italiassa osa yliopisto-opiskelua, eikä koululaisten ja opiskelijoiden tilapäis- ja kesätyöt ole Italiassa yhtä yleisiä kuin Suomessa. Siihen vaikuttaa osaltaan yliopistojen lukukausi, joka päättyy vasta heinäkuussa, ja elokuun lomakuukausi kaupungeissa on hiljainen. Yleistä opinto- tai asumistukijärjestelmää ei myöskään ole, vaan vanhempien odotetaan kustantavan yliopisto-opiskelijan opiskelu ja elämä, eikä omaan alaan liittymättömistä töistä saatua työkokemusta arvosteta työtä haettaessa. (ISTAT 1997,63) Tästä nuorten kaukaisuudesta työelämästä seuraa heidän epämääräinen kuva eri ammateista ja ansiotyön tekemisestä, mikä entisestään vaikeuttaa työmarkkinoille siirtymistä (Assmuth 1993,45).

Vaikeasta työelämään siirtymisjaksosta huolimatta (keskimäärin 18 kk) yliopistotutkinto on paras takuu työttömyyttä vastaan, ainakin alempiin tutkintoihin verrattuna. Viiden vuoden kuluttua valmistumisesta yli 92 prosenttia oli löytänyt työn (sukupuoli ja maantieteellinen sijainti vaikuttavat jälleen tutulla tavalla). Yliopistosta valmistuneet muodostavat 10 prosenttia kaikista työllisistä, mutta vain 6 prosenttia kaikista työttömistä. Alat, jotka tarjoavat parhaat työnsaantimahdollisuudet valmistuneille, ovat lääketiede, eläinlääketiede, tekniset aineet ja kansan- ja yritysentaloustiede. Heikoimmat työllistymisnäköymät ovat humanistisissa aineissa ja yhteiskuntatieteissä sekä oikeustieteessä, (European Commission 1996,141) joista jälkimmäisen opiskelijamäärä on paisunut viimeisen kymmenen vuoden aikana muoti-ilmiöksi. Antonella esitti mielenkiintoisen mielipiteen siitä, miksi esim. insinöörien on helpompi löytää työtä kuin yhteiskuntatieteilijöiden: insinöörin työtä on vaikea tehdä, ellei oikeasti ole pätevä, siksi on huomattavasti vaikeampaa käyttää *raccomandazioni* eli suhteita ja suosituksia työn löytämisessä. Niiden käyttö taas ”paperin siirtelytehtävissä” on hyvin yleistä ja johtaa siihen, että epäpätevät henkilöt hoitavat töitä monissa posteissa ja muissa valtion virastoissa.

Euroopan Komission raportissa vuodelta 1996 Italian työmarkkinoista todettiin, että työnhaussa ylivoimaisesti käytetyin menetelmä nuorilla on ystävä- ja sukulaispiirin hyödyntäminen (European Commission 1996,141). Myös italialainen nuorisotutkimus Iard (1997) vahvistaa nuorten käyttävän eniten primaarisuhteita työn etsimisessä, ja tarkentaa niiden hyödyntämisen olevan erityisen voimakas pienyrittäjien ja työläisperheiden lapsilla. Koulutustason noustessa nousee myös individualistinen työn etsiminen, virallisten kanavien käyttö on häviävän vähäistä. (Chiusi 1997,55-83). Omat haastatteluni kertovat primaarisuhteiden ensisijaisuudesta. Paras tapa löytää työtä on, paitsi jo olla työssä, tuntee oikeita ihmisiä, joiden kautta tieto avoimista työpaikoista kulkee. Sanomalehden virallisten työpaikkailmoitusten kautta on hyvin epätodennäköistä löytää mitään, kertovat haastattelemiini nuoret. Tämä informaalisen verkoston käyttäminen ei aina ole kuitenkaan sama kuin suositusten hyödyntäminen, tieto yksinkertaisesti kulkee paremmin epävirallisia kanavia, huomauttaa Tommaso.

Korkea koulutus lisää työlle asetettuja vaatimuksia ja saattaa nostaa kynnystä ottaa vastaan alhaisen statuksen töitä, kuten todettiin eteläitalialaisten nuorten kohdalla. Etelä-Italiassa ei perinteisesti olekaan arvostettu ruumiillista työtä, ja yliopistoissa humanistiset tiedekunnat ovat huomattavasti suosittumia kuin tekniset ja luonnontieteelliset verrattuna pohjoiseen. Toinen hypoteesi, jonka Iard-tutkimus esittää ja johon oman tutkimukseni tulokset sopivat paremmin, on havainto siitä, että korkeasti koulutetut ottavat alemmin koulutettuja helpommin vastaan alhaisen statuksen töitä, sillä he uskovat tulevaisuudessa pystyvänsä parantamaan asemaansa, kun taas alemmin koulutetut pelkäävät jäävänsä ensimmäiseen työhönsä ikuisesti (Chiesi,1997,82-83). Kaikki kymmenen haastateltavaa nuorta vakuuttivat ottavansa vastaan mitä tahansa työtä ennemminkin kuin ”olevansa kotona” eli työttöminä, joskaan eivät tyytyisi siihen, vaan jatkaisivat paremman etsimistä. Cristina tosin huomauttaa, että hänen mielestään yliopistokoulutuksen saaneella henkilöllä on oikeus tietyn tasoiseen työhön, ja harkitsisi useamman kerran ennen siivojaksi ryhtymistä.

4.6 Yhteenveto

Italian massatyöttömyyden voidaan katsoa pitkälti palautuvan kolmeen tapahtumaan, joiden yhtäaikaisuus on tuonut työmarkkinoille paljon alhaisen ammattitaidon työntekijöitä: maatalouden työvoiman voimakas väheneminen ja kaupunkiin muutto (*deruralizzazione*), jälkiteolliseen vaiheeseen siirtyminen (*deindustrializzazione*) sekä lisäksi kertarysäyksellä tapahtunut naisten työelämään siirtyminen (*feminizzazione*), joka Pohjois-Euroopassa on tapahtunut asteittain. Espanjassa ja Ranskassa on ollut Italian kaltainen kehitys. (Esping-Andersen 1999,130)

Italialaiset työmarkkinat tulevat jossain määrin säilymään dualistisina (jako heikosti koulutettuun ja ammattitaitoiseen työvoimaan sekä jako liikkuvaan työvoimaan ja pysyvässä työsuhteessa oleviin), mutta jotta työmarkkinadualismi ei johtaisi sosiaalisen dualismin kasvamiseen, on tuettava kaikin keinoin sosiaalista ja ammatillista liikkuvuutta. Sen toteuttaminen vaatii investointeja koulutukseen, työssäkäyviä tukevia toimivia palveluita ja joustavaa turvaverkkoa. Paitsi työmarkkinoiden rakenteellisten dualismien poistaminen, niin ennen kaikkea avoimemman ja liikkuvamman yhteiskunnan tavoittelemisen voi tehdä siitä sosiaalisesti tasa-arvoisemman. (Paci 1999,108)

Etelä-Euroopassa perinteinen familismi ja tapa, jolla valtion politiikka vahvistaa sitä, on mahdollisesti yksi syy jäykkyyksiin työmarkkinoilla. Vaaka kallistuu kotona asumisen ja työttömyyden kannalle, eikä itsenäiselle elämälle ja työnteolle. (Esping-Andersen 1999,139-140) Vastaava vaihtoehto Suomessa voisi olla sosiaaliturvan varassa eläminen ja työstä kieltäytyminen. Vanhempien luona asuvalla nuorella on myös mahdollisuus kuluttaa enemmän, sillä lapset eivät useinkaan osallistu perheen elinkustannusten jakamiseen. Familismi elää italialaisessa yhteiskunnassa edelleen myös riippumatta taloudellisesta aspektista, tähän yhtyivät kaikki haastateltavat. Vanhemmat eivät yleisesti ole innokkaita kannustamaan nuoria itsenäisyyteen ja kotoa pois muuttamiseen; moni, ei enää niin kovin nuori ”nuori aikuinen”, jatkaa vanhempiensa luona asumista huolimatta taloudellisesta mahdollisuudesta autonomiseen elämään. Kolmekymppisistä italialaisista mammanpojista puhuttaessa olisi kuitenkin oleellista huomioda se seikka, että moni suomalainenkin opiskelija tai työtön nuori pysyisi tiiviisti vanhempiensa ruokittavana, jos yleinen asumistuki, opintotuki ja työttömyysturva puuttuisivat. Eri kaupungissa opiskeleva nuori maksaa perheelleen paljon.

Haastatteleman Fulvio toteaa kotona asumisen mahdollistavan tiettyjä asioita elämässä, kuten opiskelun, jota opintotukea nauttiva suomalainen ei välttämättä tule ajatelleeksi:

”Usein olen ajatellut meneväni asumaan yksin, se on enemmän kuin toive, olen tuntenut tarpeen käytännön syistäkin asua yksin, mutta se merkitsisi tiettyjen projektien jättämistä, jotka olen jo aloittanut, kuten yliopiston. Minun pitäisi käydä saman aikaisesti töissä ja edetä hitaasti opiskeluissa. Kotona asuminen mahdollistaa normaali vauhtia opiskelun ja ainakin Italiassa on tärkeää valmistua mahdollisimman nuorena ja hyvin arvosanoin. Kotona asumiseen vaikuttaa siis sekä kulttuurinen, mutta myös taloudellinen aspekti.”

Vähäiseen opiskelu- ja työliikkuvuuteen voi lisäksi vaikuttaa italialaisen kiintymys omaan paikkakuntaansa.

Lukujen ja taulukoiden takaa voi yrittää hahmottaa taustalla olevaa kollektiivista ajattelutapaa, kulttuuria, jonka vaikutus on ilmeinen työmarkkinoihin ja poliittikkoihin taloudellisten tekijöiden ohella. Tilastoja lukien nuoren eteläitalialaisen naisen asema työmarkkinoilla ei ole kadehdittava. Nuori nainen Etelä-Italiassa ei ole työtön yksinkertaisesti siksi, että hän haluaisi olla kotirouvana, eikä siksi, että sosiaalinen ilmapiiri estäisi häntä osallistumasta työelämään, vaan siksi, että juuri hän on työmarkkinoilla vaikeimmassa asemassa. Naiset ja nuoret ovat heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla riippumatta maantieteellisestä sijainnista. Miksi? Koska joustavan työn mahdollisuuksia on vähän, eikä hyvinvointivaltio tue käytännön tasolla riittävästi naisten työssäkäyntiä. Miksi? Koska on puute aktiivisesta työvoimapolitiikasta, poliittisesta tahdosta tehdä päätöksiä näiden ryhmien aseman parantamiseksi. Harvat työpaikat allokoidaan ennemminkin aikuisille perheellisille miehille. Miksi? Koska yhteiskunnassa vallitsee sukupolvi- ja sukupuolisopimus. Italialainen talousjärjestelmä, joka luo vähän työllisyyttä eikä tue taloudellisesti työttömiä, on ”valinnut” nuoret ja naiset kantamaan työttömyyden suurimman taakan. Implisiittisenä oletuksena on, että nuoret ja naiset luovat sosiaalisen identiteettinsä työmarkkinoiden ulkopuolella, ja työttömyys on siksi tälle ryhmälle vähemmän traumaattinen ja yhteiskunnallisia jännitteitä aiheuttava (Reyneri 1998,21-22). Miksi? Siksi että italialainen kulttuuri on traditionaalisesti pohjautunut sukupuolten väliseen selvään jakoon ja kummallekin osoitettuihin tehtäviin yhteiskunnassa. Miksi vieläkin näin? Koska kulttuurista muutosta tapahtuu hitaasti, silloin kun traditionaalisia strategioita sovelletaan uusiin ilmiöihin, jotka eivät enää vastaa

käytettyihin strategioihin odotetulla tavalla. Voiko muutosta koskaan tapahtua? Kuten Assmuth toteaa kulttuurisesta muutoksesta: ”Todellisen maailman taipumattomuus traditionaaliin odotuksiin kyseenalaistaa sekä käytännön toimintastrategiat että niiden taustalla olevien suhteen luonteen.” (Assmuth 1993,10) Naisten työssäkäynnin yleistyminen on saattamassa kyseenalaiseksi traditionaalisten sukupuolimallien taustalla olevan logiikan.

5 Naisena miehisen valtakunnan porteilla

5.1 Välimeren nainen

Naista on Välimeren kulttuurin tutkimuksessa tarkasteltu lähinnä kunnian ja häpeän moraalien näkökulmasta. Kunniakäsitys Välimeren kulttuurissa on kiinteässä yhteydessä seksuaalisuuteen ja värittää sukupuolten välisiä suhteita. Naisen ruumis asettuu keskiöön kunnian ja häpeän taistelussa. Kunniallisuus naiselle merkitsee seksuaalista puhtautta, kainoutta ja siveyttä – vastakohtana häveliäisyyden puute johtaa ei vain yksilön, vaan koko perheen ja suvun häpeään, siis miestenkin häpeään. Miehen tehtäväksi tulee vartioida ”porttia” (eli naisen ruumista), jonka kautta sukuun tulee uusia jäseniä (Tapaninen 1996,155). Perheen kunniallisuuden vähimmäisvaatimus on tytärien neitsyys ja vaimojen siveellisyys. Naiset häveliäisellä käyttäytymisellään varjelevat perheensä kunniallisuutta. Häveliäisyys varmistuu parhaiten kun naiset pysyttelevät poissa miesten julkisilta alueilta. Julkilausumaton oletus naisten ja miesten välisten kontaktien välttämättömästi sukupuolisesti värittyneisyydestä johtaa sukupuolten elämäntilanteiden eriytymiseen ja kontaktien kontrolloimiseen. (Assmuth 1993,1,10)

Assmuth toteaa tutkimuksessaan ”Naisten ansiotyö ja kulttuurinen muutos eteläitalialaisessa kaupunkiyhteisössä”, että eteläitalialaisesta kulttuurista edellä kuvattu antropologisten tutkimusten välittämä kuva ei vastaa enää todellisuutta 1980-luvulla Napolin lähellä sijaitsevassa kaupunkiyhteisössä. Kunnian ja häpeän moraalit vaikuttaa edelleen koskien naisten ansiotyötä, mutta vain yhtenä kulttuurisena mallina. Julkinen tila on yhä enemmän kummankin sukupuolen toimintakenttänä, mikä on pakottanut hyväksymään sukupuolten väliset suhteet monipuolisempina, ei vain potentiaalisesti

vaarallisina. Traditionaaliset odotukset kyseenalaistuvat, kun todellisuus ei taivu niiden mukaisesti. Tapahtuu kulttuurista muutosta. Se, että jopa naimisissa olevien pienten lasten äitien työssäkäyntiä on alettu pitää hyväksyttävänä ja itsestään selvänä, ja että kotirouvat ilmoittautuvat työttömiksi, kertoo syvällisistä muutoksista italialaisessa kulttuurissa. (Assmuth 1993,5,10,39,42)

5.2 Työ naisen elämässä

Ei ehkä ole hedelmällistä pysähtyä kysymykseen naisten työssäkäynnin hyväksyttävyydestä sellaisenaan 1990-luvun lopun nuorten pohjoisitalialaisten naisten kohdalla, vaan kiinnostavampaa on keskittyä siihen, mitä oma työ naisille merkitsee ja minkälainen on työelämä, joka naisia kohtaa perinteisesti miehisen valtakunnan alueella. Ansiotyössä käynti ei ole itsestään selvä merkki emansipoitumisesta, ja voihan olla, että vaikka ansiotyössä käynnistä on tullut yleisesti hyväksyttyä, muut elämänalueet pysyvät edelleen traditionaalisina, tai naisten työssäkäyntiin liittämät merkitykset koskevat ensisijaisesti perheen toimeentulon turvaamista eikä esim. omaa taloudellista itsenäisyyttä.

Tutkimus nuorista naisista pohjoisitalialaisessa Modenan kaupungissa (1985) osoitti, että Etelä-Italiasta muuttaneet naiset kävivät yhtä usein töissä kuin pohjoisitalialaisetkin, mutta esittivät työssäkäyntinsä syyksi perheen elintason kohottamisen, kun taas pohjoisitalialaiset naiset korostivat työssäkäyntinsä syyksi sen tuomaa itsenäisyyttä ja itsensä toteuttamisen mahdollisuutta (Assmuth 1993,110). Naisten ansiotyön jo ollessa normalisoitunut 1980- ja 1990-luvuilla, kuulee siihen muuallakin kuin etelässä usein käytettävän selityksenä elinkustannusten nousua ja yhden palkan riittämättömyyttä perheen elättämiseen; naiset halutaan ikään kuin nähdä ajettuina ansiotyöhön perheen hyvinvoinnin turvaamiseksi, ei naisten omien kunnianhimojen täyttämiseksi. Naisten työssäkäynnin selittäminen perheen toimeentulon näkökulmasta voi olla yksi keino lieventää voimakasta naisen asemaa koskevaa kulttuurista muutosta. Eteläitalialaistenkin naisten kohdalla edellä mainitussa tutkimuksessa naisten antamat vastaukset voidaan tulkita kulttuurin ideaalin mukaisiksi ja siis miestenkin silmissä hyväksytyiksi, vaikka todellisuudessa työssäkäynnin motiivit olisivatkin moninaisemmat eivätkä välttämättä poikkeaisi pohjoisen naisten motiiveista, kuten edellä mainitussa tutkimuksessa todettiin (ibid.,111-112).

Työn merkitystä haastattelemini italialaisnuorten elämässä tarkasteltiin jo aikaisemmin, eikä naisten ja miesten välillä ollut periaatteessa mitään eroja, lukuun ottamatta naisten taloudellisen itsenäisyyden voimakasta painotusta. Kenellekään haastattelemalleni nuorelle naiselle ei tulisi mieleenkään ryhtyä kotiäidiksi, mutta kotiäitiys ei saanut yleistä tuomiotakaan. Havainto, jonka Angela esittää, on osuva kuvaus siitä, miten ihanne ja todellisuus kohdatessaan vievät ennalta ei-toivottuun tilanteeseen: ”*Olla casalinga:na (kotirouvana) ei ole kenenkään lähtöajatuksena, mutta monet naiset, minunkin sukupolveni, löytävät itsensä siinä tilassa kun ovat tehneet lapsia ja jonkun täytyy niistä huolehtia. Kun he ajattelevat palaavansa työelämään 40-vuotiaina, ei se enää onnistukaan niin helposti.*” Miehetkään eivät nähneet kotiäitiyttä yleisesti naispuolisia ikätovereitaan koskevaksi. Emiliano tosin kertoi naispuolisista ystävistään, joista kaksi oli juuri saanut lapsen, eikä Emilianon käsityksen mukaan heillä ollut aikomustakaan palata työelämään, sillä he olivat turvallisesti naimisissa. Fulvio taas näki kotirouvaksi ryhtymisen jokaisen henkilökohtaisen valinnan näkökulmasta eikä yleisesti ”tuomittavaksi”.

Italialaisen naisen sosiaalisen identiteetin rakentumisella kodin ulkopuolisessa elämässä on nuoremmat perinteet kuin esimerkiksi suomalaisella naisella, ja ehkä siksi kotirouvana olo ei ole vielä niin kaukainen mahdollisuus italialaisessa kulttuurissa kuin Pohjoismaissa, vaikka se todennäköisesti on vain harvan italialaisnaisen toive. Kaikki haastateltavat katsoivatkin työttömyyden koskettavan yhtä voimakkaasti sekä nais- että miesidentiteettiä oman sukupolvensa nuorten keskuudessa. Työttömyys koskettaa yhtä lailla naista, etenkin siksi, että se vie häneltä itsenäisyyden, korostivat naispuoliset haastateltavat.

Italialaisten naisten massiivinen työelämään siirtyminen 1980-luvulla vahvistaa Euroopan Komission työmarkkinatutkimuksen mukaan näkemystä siitä, ettei työ kodin ulkopuolella ole enää vain marginaalinen vaihe naisen elämänkaaressa, vaan siitä on yhä enemmän tullut naisidentiteetin keskeinen tekijä. Tällä naisia koskevalla kulttuurisella muutoksella tulee olemaan ratkaiseva vaikutus työmarkkinoiden toiminnalle. On arveltu, että uusi naistyövoima olisi vähemmän lannistuvaa kuin aikaisemmin, eikä sen työelämään osallistuminen taipuisi yhtä voimakkaasti talouden syklien mukaan. Teesi on saanut vahvistusta 1990-luvun puolivälin työllisyyskriisistä, jonka aikana naisten työvoiman tarjonta jatkoi kasvamistaan siitä huolimatta, että naisten työllisyys saman aikaisesti väheni. (European Commission 1996,3)

Italiassa on ollut paljon julkista keskustelua *casalinga*:n asemasta. Perinteisesti vaimon kotirouvana oleminen on ollut osoitus perheen varallisuudesta, naisen ei ole tarvinnut mennä töihin kun mies on tuonut elannon. Jos nainenkin *joutui* työhön kodin ulkopuolelle, se oli osoitus miehen kyvyttömyydestä elättää perheensä. *Casalingan* ideaali on kuitenkin koskenut lähinnä ylä- ja keskiluokkaa, työläisnaisille työssäkäynti on ollut usein välttämättömyys. (Assmuth 1993,139) Kotona tehtävä työ on sittemmin tunnustettu laissakin arvokkaaksi, ja kotitöitä tekeville naisille on vaadittu palkkaa työn sosiaaliseen ja taloudelliseen tärkeyteen vedoten. Varsinkaan ansiotyötä ja kotitöitä tekevät naiset eivät ole lämmenneet ajatukselle, eikä kotirouvien palkkaan olisi realistisia taloudellisia mahdollisuuksiakaan. Kirkko on myötämieleinen naisten kotona olemisen kannustamiselle, kun taas monet pitävät sitä loukkuna. Työllisyysongelmaan kun on kaavailtu osaratkaisuksi naisten väistymistä työmarkkinoilta, valtiolle tämä ratkaisu takaisi myös alibin sosiaalipalveluiden vähentämiselle. Naisten täystyöllisyys ei sitä vastoin ole koskaan ollut osa minkään puolueen, ei vasemmiston eikä oikeiston ohjelmaa. (Valentini 1997,91,107) Italiassa onkin mielestäni voinut havaita viime vuosina ”takaiskun”²¹ merkkejä: lasten ja nuorten huumeongelmia, rikollisuutta ja nuorten yleistä pahoinvointia pidetään osittain seurauksena äitien työssäkäynnistä, siitä että äiti jättää lapsensa muiden hoitoon koko päiväksi, kun oman äidin seura olisi se ainoa oikea lapselle. Äitien syyllistäminen voi äiti-kulttia yhä elättävässä kulttuurissa todella osua huonoon paikkaan.

Monet eksplisiittiset ja etenkin näkymättömät mekanismit hankaloittavat edelleen naisten täydellisen sosiaalisen kansalaisuuden saavuttamista italialaisessa yhteiskunnassa. Naisten astuminen työelämään, joka on aina rakennettu miehisestä näkökulmasta, on ehkä aiheuttanut rajumpia seurauksia kuin mitä naiset itsekään olisivat osanneet odottaa. Illuusio vuosisatojen vääryyksien poispyyhkiytymisestä kolmessa vuosikymmenessä on johtanut suuriin pettymyksiin ja yleiseen pahoinvointiin, vaikka julkinen optimismi naisten aseman muutoksesta haluaisi uskotella toista. (Valentini 12,1997) Silmäys

²¹ Takaisku on Susan Faludin antama nimi amerikkalaisessa yhteiskunnassa 1980-luvulla havaittaville naisiin kohdistuville alistamispyrkimyksille ”vastauksena” 1970-luvulla naisten parantuneisiin oikeuksiin ja mahdollisuuksiin yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Tämä ”julistamaton sota naisia vastaan” kuten Faludi sitä kutsuu, ilmenee kaikilla yhteiskunnan tasoilla kuten työelämässä, lainsäädännössä, medioissa, tieteessä jne. ja viesti naisille on se, että heidän olisi palattava traditionaaliseen naisen rooliin ja tyydyttävä heikompaan asemaansa. Naisen paikka on kotona perheen ja lasten kanssa, työelämä on miehistä aluetta. (Faludi 1994) Italialaisesta yhteiskunnasta tarjoaa esimerkin seuraava Assmuthin tutkimuksessa haastatteleman eteläitalialaisen miehen kommentti: ”(...) Koska minun mielestäni nykyinen kriisi, lasten tilanteen kriisi, lapset hylättyinä, huumeita käyttävät nuoret, minun mielestäni tämä kaikki johtuu paljolti siitä että enää ei ole perhettä, siis perheyksikköä ei ole olemassa. Pienestä pitäen lapset hylätään, pannaan esimerkiksi...on ihan eri asia kasvattaako lapsen oma äiti vai huolehtiiko hänestä kahdentoista, kolmentoista tunnin ajan päivässä joku lapsenvahti tai täti.” (Assmuth 1993,111)

joukkotiedotusvälineissä esitettävään naiskuvaan ja naisten reaalisiin ongelmiin työelämässä ovat esimerkkejä miehisen kulttuurin vastustuksesta, kenties pelon motivoimasta reaktiosta naisten hitaasti etenevää emansipoitumista vastaan.

5.3 Nainen kuvissa ja kuvat mielen rakentajina italialaisissa tiedotusvälineissä

”Naisen ruumiin hyväksikäyttö lehtien ja TV:n mainoksissa on Italiassa rahvaanomaisuudessaan tasolla, jota ei tunneta muissa maissa”, toteaa italialainen journalisti Chiara Valentini ja kehottaa pohtimaan tämän miehisen aggressiivisuuden muodon motiiveja. Seksismi naisia ja varsinkin naisen ruumista kohtaan on Italiassa uskomattoman räikeää, mikä ei voi olla heijastumatta jokapäiväiseen elämään. (Valentini 1997,12,207) Naisiin kohdistetuista odotuksista, naiskuvasta ja naisena olemisesta italialaisessa yhteiskunnassa vuosituhannen lopussa kertoo parhaiten autenttinen ääni, Cristina:

-C:”Tunnen, että naisena oloon ja naisen asemaan liittyvät ongelmat koskettavat minua vahvasti. Tarkoiton kulttuurista ongelmaa, kuva joka yleisesti naisista välitetään etenkin joukkotiedotusvälineissä. Se (naisesta annettu kuva) on alentava, usein nöyryyttävä. Riittää kun vähän katsoo televisio-ohjelmia joita lähetetään parhaaseen katselu-aikaan, ne ovat ohjelmia vailla kulttuurista sisältöä, usein arvauskilpailutyyppejä, joissa nainen on vain näytillä, naisella ei ole roolia jossa hän voisi ilmaista monipuolisempia sisältöjä, vaan nainen esitetään fyysisesti stereotyyppisesti ja loukkaavasti, koska hän on puolialaston, aina hymyilevä, aina nuori... on vaikeaa löytää naiskuvia, joilla olisi tärkeä kulttuurinen ja älyllinen paino. Ei siksi etteikö sellaisia naisia olisi, sillä...

-M:”Naisista annettu kuva on siis kaukana todellisuudesta?”

-C:”Se ei todellakaan vastaa todellisuutta, sillä Italiassa yliopistosta valmistuu enemmän naisia kuin miehiä, on paljon todella kyvykkäitä naisia, mutta häviävän vähän tärkeissä asemissa politiikassa, talouselämässä jne. Naisista annettu kuva ei vastaa todellisuutta, mutta on myös totta, että nämä kuvat lopulta vaikuttavat siihen miten jokainen nainen muodostaa kuvan itsestään. Siksi myös kaikkein vahvimmat, itsenäisimmät ja älykkäimmät joutuvat kohtaamaan ne vaatimukset joita naisille yleisesti tuntuu asetettavan ollakseen ... jotta heillä olisi edes vähän painoarvoa, valtaa toisiin ihmisiin, joka kuten mainitsin, on valtaa joka on yhteydessä itsensä esittelemiseen, näyttämiseen eikä sanomiseen ja tekemiseen. Ei siksi, ettei olisi olemassa naisia jotka ovat aktiivisia, päinvastoin, kuten yleensä, naiset ovat ne jotka joutuvat kantamaan raskaimman taakan, sillä kodinhoito, perheestä huolehtiminen on edelleen suurimmaksi osaksi naisen vastuulla. On toisaalta yllyke olla aktiivinen, siis käydä töissä, luoda ura, selviytyä yksin ja toisaalta täytyy olla samalla myös naisellinen, mitä sekin tarkoittaa, olla naisellinen, omistaa isot rinnat, olla naisellinen sen mitan mukaan jonka päättävät toiset, naisellisuuden määrätykset ovat joka tapauksessa vaihtuvia. Mielestäni nämä mallit painavat italialaista yhteiskuntaa. Kun

olin Suomessa tunsin olevani vapaampi näistä paineista jotka tulevat ulkoapäin jotka ovat kuvien ja sanojen pommitusta...Miten kehittynyt kriittinen ajattelukyky sinulla onkaan ja miten paljon haluaisit olla ympäristöstä vapaa, olet joka tapauksessa osa sitä sosiaalista kontekstia, josta on hyvin vaikea irtautua täydellisesti. ”

Cristinan kanssa käydyssä keskustelussa kävi myös ilmi, miten yleisiä sairauksia anoreksia ja bulimia ovat italialaisilla tytöillä ja naisilla, että Italiassa tehdään eniten kauneusleikkauksia koko Euroopassa ja miten vaikea kauneutta palvovassa kulttuurissa erityisesti naisen on luoda terve suhde ruumiiseensa.

Italialainen yhteiskunta elää sukupuoliroolien muutoksen vaihetta, missä miehenkin identiteetti on uudelleenmäärittämisen kohteena ja etenkin nuorten miesten keskuudessa vallitsee pitkälti hämmennyksen tila. Tasa-arvoisemman kulttuurin syntymistä ei silti voi odottaa itsestään selvästi tapahtuvaksi. Jos tiedostusvälineillä on valtaa jopa siihen, miten yksilö käsittää itsensä, mistä edellä mainittu sitaatti puolestaan kertoo, on medioilla voimakas vaikutus ainakin siihen, mistä puhutaan ja mikä käsitetään sosiaalisiksi ongelmiksi. Mediat eivät ole persoonattomia, niiden johdossa on henkilöitä eli Italiassa miehiä, joilla on valta saada jopa naiset itsekkin ”unohtamaan”, ettei italialaisessa yhteiskunnassa suinkaan ole saavutettu ideaalitilaa sukupuolten välisissä suhteissa. Sivuttamalla tasa-arvoa (paremminkin epätasa-arvoa) koskevia aiheita, jättämällä uutisoimatta mm. lakialoitteita ja oikeuden päätöksiä koskien naisille oleellisia kysymyksiä, mediat eivät ainoastaan aiheuta informaation puutetta tietyistä asioista, vaan luovat euforisen optimistista kuvaa naisen asemasta, mikä tuodittaa uskoon jo voitettua taistelusta. (Valentini, 1997,96) Jos ongelmaa ei nähdä, ei sitä vastaan voida taistella.

5.4 Naisten kohtaamat ongelmat ja vaikeudet italialaisessa työelämässä

Luciana Castellina, Euroopan parlamentin kulttuurikomitean jäsen, ilmaisee mielipiteensä naisten kotiin palaamisen puolesta, ei siksi, että hän henkilökohtaisesti olisi sen puolesta, päinvastoin, hän on kommunistisen puolueen kansanedustajana taistellut naisten tilanteen parantamiseksi, mutta toteaa kuitenkin seuraavasti:

”Valitettavasti naiset joutuvat työelämässä edelleen vastatusten aina vain vaikeamman ja epämurheellisen tilanteen kanssa. Niin kauan kun heidän palkkansa ovat mieskollegoita alhaisemmat, niin kauan kun ei ole riittäviä sosiaalipalveluita

auttamaan äitejä lasten kanssa, niin kauan kuin heille tarjotaan syrjäisimmät paikat, voin ymmärtää naisia jotka päättävät palata kotiin. Jäljelle jää taloudellisen itsenäisyyden ongelma, joka kuitenkin on naisten vapauden erinomainen mahdollistaja. Mutta ottaen huomioon olosuhteet, joissa naisten täytyy vielä tänä päivänä luoda uransa, en voi muuta kuin toistaa sen mitä sanoin jo muutama vuosi sitten: parempi tehdä lapsia kuin tiiliä” (Io Donna 3.3.1999)

Luin sitaatin kaikille haastateltaville ja kysyin minkälaisia ajatuksia se heissä herättää naisista italialaisessa työelämässä. Naiset poikkeuksetta totesivat vain lakonisesti sen kertovan totuuden. Miehet olivat myös samaa mieltä, mutta esittivät mielipiteitään tilanteen syistä. Esimerkiksi Tommaso kertoi kokemuksistaan diplomaattiympäristössä. Tommason mukaan hänen tuntemistaan naiskollegoista useat eivät edes halua luoda uraa, mennä ulkomaille suurlähetystöihin edetäkseen korkeampiin asemiin, vaan toivovat löytävänsä ennen lähtönsä aviomiehen voidakseen halutessaan jäädä kotiin. Nämä naiset Tommason sanoin ovat tehneet paljon töitä uran aukeamisen eteen ja vakituisen työpaikan saamiseksi, ja nyt saavutettuaan mahdollisuuden edetä urallaan valitsevat jäämisen Roomaan, mikä on yhtä kuin paikalleen jääminen urakehityksessä. Tommason käsityksen mukaan myös italialainen lainsäädäntö, joka takaa äidille pitkän poissaolon työstä (kappale 5.5 kertoo tarkemmin lainsäädännöstä), on yksi syy siihen, miksi naiset jäävät huonompiin asemiin kuin mieskollegansa. *”Koska monet italialaiset naiset hyödyntävät äitiyslomaansa äärimmilleen ja ovat usein vuosia poissa töistä, on naisten palkka siksi yleisesti pienempi, kompensoidakseen poissaolon kuukaudet tai vuodet työstä jotka työnantaja joutuu kuitenkin maksamaan.”* Tommason mielestä yksi kuukausi äitiyslomaa ennen ja jälkeen synnytyksen on täysin riittävä, kukaan urastaan kiinnostunut nainen ei voi olla poissa kokonaista vuotta!

Edelliset kommentit kertovat osaltaan siitä, että italialainen työkuulttuuri on hyvin maskuliininen, se on rakennettu vain ja ainoastaan yhden sukupuolen uran näkökulmasta. Nainen työelämässä halutaan nähdä täysin samanlaisena työntekijänä kuin mies, työntekijänä jolla tosin on omituinen ja epäluotettava ominaisuus; tapa tehdä lapsia. (Valentini 1997,117-119) Italialainen työelämä ei ole herkistynyt sukupuolieroille, naisen biologinen erilaisuus on verrattavissa lähinnä vammaan, joka kohtaa yli puolta kansalaisista. Muutamia esimerkkejä naisten negatiivisista kokemuksista italialaisessa työelämässä: palattuaan äitiyslomalta nuori nainen torinolaisessa pankissa tapasi mieskollegansa oman kirjoituspöytänsä ääressä, ja kysyessään selitystä toimiston johtajalta vaihdokseen, hän sai vastaukseksi: sinä et enää olisi pystynyt hoitamaan kyseistä työtä, nyt

kun sinulla on ajatukset kotona. Työhaastattelussa ensimmäinen kysymys, joka nuorelle padovalaiselle naiselle esitettiin, oli: kärsitkö kuukautiskivuista? Toinen nuori nainen sai työhaastattelun jälkeen seuraavan kommentin: vastauksenne ovat täydellisiä ja kykynne erinomaiset. Paikka olisi teidän, jos ette olisi nainen, ja varsinkin nuori nainen, jolla on riski tulla äidiksi.

Seksuaalinen häirintäkin työpaikalla on yleistä. Aviomiehen kuoleman jälkeen leskeksi jäänyt nainen kohtasi lähes väkivaltaista seksuaalista häirintää mieskollegoidensa taholta, ikään kuin miesten käyttäytyminen legitimoituisi seikalla, että nainen oli ”yksin”. Miehet kertoivat puolustukseksensa vain suojelleensa naista. Nuori oikeustieteestä valmistunut nainen, joka oli työharjoittelussa asianajotoimistossa, kertoi kollegoidensa käyttäytyvän hyvin asiattomasti - kukaan ei ollut kiinnostunut opastamaan häntä työhön liittyvissä kysymyksissä, vaan kollegat halusivat ainoastaan tietää hänen puhelinnumerosa ja osoitteensa. (Valentini 1997,123,126,170)

Naisten ja miesten töiden segregoituminen italialaisessa työelämässä tapahtuu voimakkaasti sekä eri ammattien tasolla että niiden sisällä; naiset tekevät sisällöllisesti köyhempiä ja vähemmän autonomisia töitä, myös samoilla työpaikoilla (Valentini 1997,93). Sanomattakin on selvää, että naisten palkka on vain osa miesten vastaavasta, Italiassa 70-75 prosenttia, Suomessa ei paljon sen enempää, 75-80 prosenttia (Tietoaika 1/99,8). Johtoasemissa työelämässä on Italiassa yksityisellä sektorilla yksi naisjohtaja sataayhtä työntekijää kohden, kun taas miesjohtajia on yksi yhtätoista työntekijää kohden. Julkisen sektorin tilanne ei eroa näistä luvuista. (ibid.,160) Suomessa yksityisellä sektorilla 25 prosenttia johtajista on naisia, julkisella puolella 40 prosenttia. Asian ytimen voi nähdä tiivistyvän banaaliin selitykseen sille tosiasialle, että naiset menestyvät mieskollegoitansa paremmin koulussa ja opiskeluissa, mutta työelämään pyrkiessään, ehkä ensimmäistä kertaa elämässään, nuoret naiset todella ymmärtävät olevansa erilaisessa asemassa miespuolisiin ikätovereihinsa nähden. Hyvä arvosana koulussa ei ole pois keneltäkään muulta, kun taas työpaikan, varsinkin hyvän sellaisen, kanssa tilanne on päinvastainen (Valentini 1997,100).

Italialaisten työmarkkinoiden tutkijan Emilio Reynerin mukaan ero naisten ja miesten työllisyydessä on suurin juuri niissä maissa, joissa työllisyysaste on alhaisin. Vain maissa, joissa työpaikat eivät ole hyvin rajattu hyvä, on naisilla mahdollisuus nauttia työpaikkojen

tasa-arvoisemmasta jakautumisesta sukupuolten välillä. (Reyneri 1998,10) Teesi ei päde kuitenkaan esimerkiksi Suomen kohdalla, jossa korkean työttömyyden vallitessa 1990-luvun alusta lähtien miesten ja naisten työttömyydessä on ollut vain muutaman prosenttiyksikön ero, joka laman alussa oli vielä naisten eduksi. Reyneri lisääkin, että kaikesta huolimatta naiset ovat heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla niissä maissa, joissa nainen on perinteisesti yhdistetty kotiin. Naisten työttömyys näissä maissa ei ole niin suuri skandaali kuin maissa, joissa naisten kodin ulkopuoliseen elämään osallistuminen on jo vakiintunut. (Reyneri 1998,10)

5.5 Naista italialaisessa työelämässä suojelevat olennaisimmat lait

Objektiivisesti lainsäädäntöä katsoen Italian tilanne ei näytä juuri suomalaisesta poikkeavalta. Naisten ja miesten tasavertaisuus on kirjoitettu perustuslakiin (artiklat 3 ja 37), joiden mukaan naisia ja miehiä on kohdeltava tasa-arvoisesti, erityisesti työelämässä. Ensimmäinen työssäkäyviä naisia suojeleva laki Italiassa on vuodelta 1971 (laki 1204/71), joka sisältää seuraavat kohdat naistyöntekijöiden suojelemiseksi (laki suojelee myös itsenäisiä ammatinharjoittajia): naisen erottaminen raskauden alusta lapsen ensimmäisen elinvuoden aikana on kielletty, äitiä ei saa seitsemän kuukauden kuluessa lapsen syntymästä saattaa epäterveellisiin tai vaarallisiin olosuhteisiin, raskaana olevan naisen on pakko pidättäytyä töistä kaksi kuukautta ennen ja kolme kuukautta jälkeen lapsen syntymän ja viiden pakollisen äitiyslomakuukauden jälkeen äidillä on mahdollisuus jatkaa äitiyslomaa kuudella lisäkuukaudella. Pakollisilta kuukausilta äitiyslomakorvaus on 80 prosenttia palkasta, lisäkuukausilta 30 prosenttia. Pakolliset kuukaudet lasketaan työaikaa vastaavaksi eli niiden ajalta karttavat kaikki etuudet, lisäkuukausilta vain eläke ja eroraha.

Äiti tai isä voivat olla palkattomalla vapaalla töistä alle 3-vuotiaan lapsen sairauden vuoksi, ja äidillä on oikeus kahteen tunnin mittaiseen taukoon työpäivän aikana alle vuoden ikäisen lapsen syöttämistä varten. Alle 2 -vuotiailla lapsilla on mahdollisuus kunnalliseen päivähoitoon, joka on kuitenkin kalleutensa vuoksi riippuvainen perheen taloudellisista resursseista. Noin 20-30 prosenttia lapsista Pohjois-Italiassa pääsee päivähoitoon, ja yli 3-vuotiaiden päivähoito organisoidaan julkisin varoin jo paljon laajemmin. Päivähoitopaikkojen määrä vaihtelee huomattavasti alueen ja kaupungin mukaan, joissakin pohjoisen kaupungeissa tilanne on jopa hyvä, kun taas etelässä päivähoitopaikkojen riittämättömyys on vakava este naisten työssäkäynnille.

Vuonna 1977 säädettiin laki tasa-arvosta sukupuolten välillä (laki 903/77). Laki kieltää kaikenlaisen syrjinnän sukupuolen perusteella, kuten työhön otossa, ilmoittelussa ja palkkauksessa. Laki seksuaalisesta häirinnästä työpaikalla hyväksyttiin vuonna 1998 pitkän viivyttelyn jälkeen. 1980-luvulta asti Italiassa on toiminut *Commissione per le pari opportunità* (tasa-arvovaltuutetun toimisto). Koska tasa-arvo laissa tarkoittaa harvoin samaa kuin tasa-arvo käytännön elämässä, kuten edellä on esimerkein illustroitu, säädettiin vuonna 1991 laki (125/91) tukemaan käytännön toimia tasa-arvon toteutumiseksi eri alueilla, kuten työelämässä, jossa on vielä esteitä naisten yhdenvertaisuudelle. Tasa-arvoa edistävien projektien käynnistäminen, työelämässä tasa-arvon käytännön toteutumisen valvominen, naisen ja miehen yhdenvertaisuuden ajatukselle herkistäminen esim. kouluopetuksessa ym. aloitteet kuuluvat lain tukemiin toimiin. (Donna al Lavoro 7.7.1999)

5.6 Italialainen perhe muutoksessa

Kuinka italialainen perhe voi 1990-luvulla? Italialaisen yhteiskunnan peruspilarin rakenteissa on havaittavissa liikettä. Lasten ja vanhempien välisissä suhteissa on tapahtunut vapautumista - yksi syy, joka mahdollistaa aikuisten lasten kotona asumisen ja siitä huolimatta melko itsenäisen elämän viettämisen. 18-34 -vuotiaista nuorista aikuisista asui vuonna 1996 n.60 prosenttia kotona. Naimisiin mennään yhä harvemmin, mikä johtuu mm. nuorten kohtaamista vaikeuksista työmarkkinoille pääsemisessä ja asunnon löytämisessä, naisten lisääntyneestä taloudellisesta itsenäisyydestä ja myös korkea koulutus korreloi negatiivisesti naimisiinmenon kanssa. (ISTAT 1997,111-113)

Italialainen perhe kotitöiden jakautumisen näkökulmasta on ehdottomasti jälkeensä jäänein Euroopassa, eikä tämän ”rakkaudesta tehtävän työn” määrä vähene naisten osallistuessa kodin ulkopuoliseen työhön. Miehen osallistumattomuus kotitöihin saattaa painaa vaa’assa naisen harkitessa avioliiton ja yksinasumisen välillä, arvelee sosiologi Marzio Barbagli. (Io Donna 3.3.1999)

Siviiliavioliitot ovat jatkuvassa kasvussa ja muodostivat vuonna 1998 n. 20 prosenttia avioliitoista, kun taas avoliitot eivät ole saavuttaneet italialaisten keskuudessa suosiota. Vain noin puolitoista prosenttia pareista elää avoliitossa, joka useimmiten on avioliittoa edeltävä vaihe. Suomessa vuonna 1997 sitä vastoin 20 prosenttia yhdessä asuvista pareista

eli avoliitossa. Avio- ja asumuserot ovat Italiassa Euroopan vähäisimpiä, 10 avioeroa 100 avioliittoa kohden verrattuna 48 prosenttiin Suomessa ja Ruotsissa, 43 prosenttiin Britanniassa ja 41 prosenttiin Tanskassa. Suomi/Ruotsi ja Italia edustavatkin eronneisuustilastoissa eurooppalaisten maiden ääripäitä. (Tietoaika 8/99,16-17) Erojen vähyys ei silti tarkoita, että Italiassa rakastettaisiin enemmän ja kauemmin, vaan avioerojen määrään vaikuttaa selvästi naisten työssäkäynnin aste.

Tulevaisuus italialaiselle perheelle tulee merkitsemään muutoksia. Syntyvyys on Italiassa Euroopan pienin, 1.88 lasta naista kohden, eikä ikääntyneiden yhteiskunnassa ainoat lapset kykene ottamaan hoitaakseen sitä tehtävien kirjoa, joka perheelle tähän asti on langennut ja johon italialainen yhteiskunta on nojannut. (Io Donna 3.3. 1999) Julkisten instituutioiden on ehkä tällä kertaa tultava konkreettisesti vastaan kansalaisia ja astuttava yksityisenä pidetyn elämän alueelle. Miten se tulee käytännössä toteutumaan, huomioiden italialaisten suhteen valtioon ja julkisten palveluiden organisoinnin tason, mihin palataan seuraavassa kappaleessa, on mielenkiintoista nähdä. Italialaisten vihamielisyys kaikkea sitä kohtaan, mikä on julkista, kostautuu vaikeutena rakentaa julkisia palveluita tukemaan työssäkäyviä naisia (Valentini, 1997,72).

Voi myös kysyä, olisiko syntyvyys pysynyt korkeampana, jos naisten työssäkäynti ja perheen yhdistäminen ei vaatisi naisilta äärimmäisiä ponnistuksia lastenhoitopalveluiden ja miesten kotitöihin osallistumattomuuden ansiosta, ja jos lapsiperheitä tuettaisiin taloudellisesti. Monilapsiset perheet ovat Italiassa köyhimpiä, eikä lasten tuoma ilo riitä aina kompensoimaan elintason laskua. Lastenhoitajan palkka voi olla lähes yhtä paljon kuin naisen kodin ulkopuolisessa työssä ansaitsema kuukausipalkka. Jo vuosia italialaisia naisia on syytetty kansakunnan katoamiseen saattamisesta esittämättä yhtään konkreettista poliittista projektia alhaisen syntyvyyden nostamiseksi tai edes saavuttamatta yhteistä kulttuurista näkemystä asiasta. Surullisinta on, ettei italialaisten naisten toive lasten saamisesta ole koskaan vaihtunut toiveeksi urasta - se onkin säilynyt vahvana, mutta on usein ollut pakko unohtaa. (Valentini 1997,70-71) Kuten Anna toteaa: ”*Perheen ja työn yhdistäminen on täysi kaaos! Rehellisesti sanottuna, jos jatkaisin nykyisessä työssäni, jossa olen toimistossa 8.15-19.15, en tiedä voisinko koskaan perustaa perhettä.*” Nykyinen tasa-arvoministeri Laura Balbo yrittää vakuuttaa, että palvelut, joiden täytyisi helpottaa naisten elämää, eivät ole joukko vääristyneitä etuoikeuksia vaan edellytyksiä, joiden pohjalta moderni yhteiskunta toimii (ibid.).

Työelämään osallistuminen vaatii paljon italialaiselta naiselta. Paitsi ongelmat perheen ja työn yhteensovittamisessa pitkien työpäivien, kaksinkertaisen työn ja palveluiden niukkuuden vuoksi, niin ennen kaikkea kulttuurinen vastustus, joka ei ehkä enää koske niin suorasti naisten työelämään osallistumista kuin sen sisällä etenemistä, on erityisen voimakas. Se ilmenee mitä erilaisimmissa yhteyksissä, ja siten työelämä ei tarjoa naisille samaa tasoa kuin miehille: on ymmärrettävää, että näissä olosuhteissa kotona olemisen ja työssäkäynnin taloudelliset ja psykologiset edut ja haitat tullaan punnitsemaan tarkasti.

6 Italialaisen yhteiskunnan erityispiirteistä

6.1 Sosiaalinen pääoma rikastuttaa Pohjois-Italiaa

Tutkimukseni on keskittynyt Pohjois- ja Keski-Italiaan. Se on enemmän kuin maantieteellinen raja. Italialaiselle on merkitystä, mistä maan osasta ja kaupungista hän on kotoisin; maa on edelleen lähes puolitoista vuosisataa yhdistymisen jälkeen hyvin hajanainen taloudellisesti ja kulttuuriperinnöltään. ”*Fatta l’Italia, dobbiamo fare gli italiani*” eli ”Italian tehtyämme meidän täytyy nyt tehdä italialaiset” oli Italian yhdistäjän piemontelaisen Cavour’in poliittinen motto (Saari 1994,155). Sitten poliittisessa lähihistoriassa vuonna 1992 tapahtunut neljä vuosikymmentä vallassa olleen kristillisdemokraattisen puolueen syrjäytyminen oli poliittisen epävakauden kauden alku. Se johti myös erilaisten puolueiden ja ryhmittymien syntyyn, jotka vaativat Italian taloudellisesti vauraiden alueiden itsenäistymistä. Italiassa poliittista ja taloudellista valtaa on voimakkaasti desentralisoitu, ja maakunnilla on suhteellisen itsenäinen asema. Valtaa haluttaisiin silti edelleen lisää alueille, ja on tuotu esille saksalaismalli *Länder* ja amerikkalainen osavaltiomalli. Myös Euroopan Unionin alueiden politiikka, joka tarjoaa mahdollisuuden alueen ja Unionin instituutioiden väliseen suoraan yhteistyöhön, on otettu Italiassa myönteisesti vastaan. Puuttumatta yksityiskohtaisemmin Italian poliittiseen elämään, voi todeta, että on ymmärrettävää, kun sardinialainen katalanoa puhuva lampaiden kasvattaja ja venetsialainen aatelissuvun jälkeläinen tuntevat itsensä ensin sardinialaiseksi ja venetsialaisiksi ja sitten vasta italialaiseksi. Oman kaupungin historiasta ollaan ylpeitä. Toinen esimerkki identiteetin kiinnittymisestä vahvemmin omaan

kaupunkiin kuin koko maahan on vahvoja keskiaikaisia perinteitään vaaliva Siena, jossa kärjistään sanottuna ihmiset haluavat syntyä ja kuolla samassa *korttelissa*! Suhtautuminen voi olla jopa hyljeksivää toisesta kaupungista muuttanutta kohtaan. *Campanilismo* eli nurkkapatriotismi onkin italialaisissa ikävä piirre.

Italian hajoaminen itsenäisiin valtioihin tuskin on kuitenkaan todennäköistä, eikä edes taloudellisesti niin kannattavaa pohjoiselle, kuin mitä voisi olettaa. Ja se olisi kuin paluuta historiassa taaksepäin. Tosiasia kuitenkin on, että Pohjois- ja Keski-Italia on kehittynyt talouden ja yhteiskunnallisen elämän toimivuuden suhteen erilaiseksi kuin maan eteläiset osat. Pieni katsaus historiaan antaa syvyyttä tilanteen ymmärtämiseksi.

Aktiivinen kansalaisyhteiskunta, luottamuksen ilmapiiri yhteiskunnallisessa elämässä, talouden edullinen kehitys ja yrittäjyyden yleisyys eivät sattumalta ole koituneet Keski- ja Pohjois-Italian osaksi. Ei ole sattuma sekään, että taloudellinen jälkeenjääneisyys ja kehityksen pysähtyneisyys²², järjestäytynyt rikollisuus, kansalaisyhteiskunnan heikkous ja epäluottamuksen ilmapiiri kuvaavat yleisemmin eteläistä Italiaa kuin maan muita osia.²³ Tästä päivästä voidaan hahmottaa ”historiallinen polku” kauas taaksepäin keskiaikaan asti ja todeta, että historiallisilla lähtökohdilla on ollut merkitystä etelän ja pohjoisen eri teitä kulkeneeseen kehitykseen. (Putnam 1993,121-185) Tarkoitukseni ei ole referoida Italian historiaa eikä etsiä kaikkia syitä etelän ja pohjoisen erilaisuuteen, vaan tuoda lyhyesti esiin tulkintoja, joita Robert Putnam (1993) esittää sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksesta Italian historian kulussa ja nykypäivänä.

Tiivistetysti sanottuna Putnamin et al. tutkimuksen mukaan sosiaalinen pääoma, joka tarkoittaa luottamusta, sosiaalisia verkostoja sekä yhteisiä pelisääntöjä ja niiden noudattamista, on edellytys toimivalle talouselämälle ja hallinnolle, ja taloudellinen vauraus on ennemminkin seurausta toimivasta kansalaisyhteiskunnasta kuin päinvastoin. (ibid.,152-167) Tämä on Putnamin tarjoama avain eri tavoin muotoutuneiden

²² Etelä-Italiasta yleisesti käytetty nimitys *Mezzogiorno* (keskipäivä) kuvaa juuri paikallaan pysymistä, kehityksen pysähtyneisyyttä. Etelä-Italiaan luetaan maakunnat *Abruzzo, Basilicata, Calabria, Campagna, Molise, Puglia, Sardenia* ja *Sicilia*. Ks. Liite 1 Italian maakunnista.

²³ Näin tehty jako on yksinkertaistava, eikä ole syytä unohtaa taloudellisesti Italian keskitasoon kuuluvia alueita etelässä, kuten Napolin maakaunta *Campagna* ja maakuntia (*Puglia, Abruzzo, Molise*), joissa yrittäjyys on alkanut juurtua. Mafian vastaisen kamppailun näkyvämmäksi tuleminen sen syntyalueilla antaa myös toivoa kansalaisyhteiskunnan vahvistumisesta. (Assmuth 1993,30; Saari 1994,114) Mafia ei myöskään missään tapauksessa ole vain Etelä-Italian ongelma.

yhteiskunnallisten ja taloudellisten olosuhteiden ymmärtämiseen pohjoisessa ja etelässä. Putnamin mukaan Etelä-Italiasta puuttuvat kansalaisyhteiskunnan perinteet, kun taas juuret ovat johtaneet pohjoisen omalle menestyksekkäälle polulle. Hänen mukaansa syy tähän on 1200-luvulta lähtien Etelä-Italiaan vakiintuneessa aristokraattisessa, vertikaalisiin suhteisiin perustuvassa hallitsemistavassa, joka ei sallinut vapaiden kaupunkivaltioiden kehittymistä vaan johti feodaalijärjestelmään, jossa maanomistus pysyi keskeisenä varallisuuden lähteenä eikä modernia porvaristoa syntynyt. Etelä-Italian rappion tilaa lisäsi koko Etelä-Italian ja saaret käsittävän Molempain Sisilian Kuningaskunnan kuuluminen 1505-1860 välisinä vuosisatoina ranskalaisten ja espanjalaisten kuningassukujen alaisuuteen. Niiden hallinto oli taantumuksellista, ja niille kuningaskunta toimi lähinnä vain vilja-aittana (Rusconi 1993,7-22). Yhteiskunnassa ei päässyt kehittymään horisontaalista yhteistyöhön perustuvaa verkostoa, vaan järjestelmä nojasi henkilökohtaisiin vertikaalisiin suhteisiin, joista etsittiin turvaa muita vastaan. Talonpojat kilpailivat keskenään maanomistajien suosioista, mikä oli alku klientistiselle suhteelle. Julkisesta hallinnosta tuli väline aatelisten ja myöhemmin keskiluokan oman aseman vahvistamiseen, ja vain lahjonnalla sai ostettua oikeudenmukaisuutta. (Saari 1994,156-157) Epäluottamuksen vallitessa yhteiskunnallisella tasolla ei kannattanut luottaa muihin kuin itseensä tai korkeintaan perheeseensä ja sukuunsa.

Pohjoisessa oli toisin. Keskiajalla muun Euroopan vielä perustaessa yhteiskunnallisen järjestyksen väkivaltaan ja familismiin, kuten juuri Etelä-Italiassa, alkoi Pohjois-Italiassa kehittyä itsenäisiä kaupunkivaltioita, jotka alun alkaen olivat lähtöisin vapaaehtoisista yhdistyksistä ja keskinäisen avunannon ja yhteistyön ajatuksesta. Tämä mahdollisti luottamuksen ulottamisen yli sukulaissuhteiden ja muiden näkemisen potentiaalisina yhteistyökumppaneina eikä vihollisina. Kaupunkivaltioiden talous ei perustunut maanomistukseen vaan kaupankäyntiin ja pankkitoimintaan, mikä edellytti yhteistoimintaa lainaajan ja lainanantajan välillä; luoton antaminen edellytti luottamusta. Kaupungin hallinnosta ei vastannut vain eliitti, vaan mukana oli myös kauppiaita, käsityöläisiä ym. ammattinharjoittajia. Julkinen hallinto kehittyi ammattimaiselta pohjalta, kun monimutkaisten oikeusasioiden hoitamiseen tarvittiin alan asiantuntijoita. (Putnam 1993,124-130) Pohjoisen tasavaltalaiset ja demokraattiset sekä etelän autoritaariset perinteet ovat nähtävissä tänäkin päivänä esim. julkisen hallinnon tehokkuutena/tehottomuutena. Keski- ja Pohjois-Italiassa, missä kansalaisaktiivisuus, sosiaalinen vastuullisuus ja keskinäinen avunanto ovat perintönä vuosisatojen takaa

killoista ja muista yhteistoiminnan muodoista, on luottamus maakuntatasolla hallintoon korkeampi. Julkiset palvelut ovat runsaampia ja tehokkaampia kuin suurimassa osassa etelää. Siellä on myös elinvoimaisia ja hyvin tuottavia pieniä ja keskisuuria korkean teknologian yrityksiä, sillä kaupungit tukevat yritystoimintaa huolehtimalla infrastruktuurista, palveluista ja koulutuksesta . (ibid.,135,160) Pohjoinen Italia on ikäänkuin myönteisen kehityksen hyvässä kehässä, kun taas etelän ei ole helppo irtautua huono-osaisuuden kehästä.

Sattuma on näin antanut maan pohjoiselle ja eteläiselle osalle erilaiset historialliset lähtökohdat. Italian yhdistymisen jälkeen (v.1861) etelää kuitenkin tarkoituksellisesti alikehitettiin: sekä pohjoisen teollisuusporvariston että etelän maanomistajaylimyöstyksen etujen mukaista oli säilyttää etelän maanomistus- ja yhteiskunnalliset olot muuttumattomina – Etelä-Italian rooli oli tuottaa halpaa työvoimaa ja maataloustuotteita pohjoisen keskusten tarpeisiin, eikä kummankaan osapuolen intressissä ollut etelän oman elinkeinoelämän kehittäminen. Syyt etelän ongelmaan voidaan nähdä ulkoapäin tulleina; (Assmuth 1993,30) ihmiset ovat toimineet omaa etuaan ajatellen rationaalisesti vallitsevien olosuhteiden puitteissa, mikä ei kuitenkaan yhteiskunnallisella tasolla ole tuottanut positiivista kerrannaisvaikutusta (Putnam 1993,161-167). Kansalaisen suhde valtioon on Italiassa kasvanut erilaiselta pohjalta kuin muissa moderneissa eurooppalaisissa valtioissa, mikä heijastuu niin yhteiskunnallisen kuin yksityisen elämän spektreissä. Epäsuorasti myös suhteessa työhön.

6.2 Yksilö – perhe – valtio -dilemma

Italialainen perhe ei ole yksi muiden italialaisen yhteiskunnan instituutioiden joukossa, vaan instituutio *par excellence*. Myytit siitä elävät vahvoina: italialainen perhe on yhtenäinen, suojeleva, solidaarinen, sulkeutunut ja ahdistavakin, perheen keskellä voimakas äiti-hahmo estää ei vain lastensa, vaan jopa *valtion* kasvamisen. Toisaalta, ehkä kiitos juuri yksityisen elämän resurssien, italialaiset ovat selviytyneet vakavista poliittisista ja taloudellisista kriiseistä, kuten luonnonmullistuksistaikin, yllättävällä sitkeydellä. (Io Donna 3.3.1999) Tosiasia on, että Italiassa perhe on edelleen hyvin tärkeä, ei vain affektiivisen ulottuvuutensa puolesta. Perheen tärkeys on yhteydessä valtiosuhteeseen, jota sävyttää epäluottamus. Valtion hallinto ei ole lunastanut kansalaistensa luottamusta

menneisyydessä eikä se vielääkään tarjoa sitä, mitä modernin valtion voisi olettaa kansalaisilleen takaavan.

Italialainen valtiomuoto syntyi suoraan Ranskasta maahan tuodun Napoleonin luoman mallin pohjalta, ajatuksesta yhdistää monarkia ja edustuksellinen parlamentti ja luoda tehokas hallinto. Oleellinen ero Ranskaan oli siinä, ettei Italian ensimmäisen kuninkaan Carlo Alberto di Savoia I:n pienessä pohjoisessa Piemonten kuningaskunnassa ollut ennestään toimivaa operatiivista hallintoa, jota säätelemään uusi valtiomuoto olisi tullut. Uusi valtiomuoto perustettiin olemattoman rakenteen päälle. Se olisi kuitenkin edellyttänyt perustaksi rakennetta, joka olisi vastannut maan todellisesta johtamisesta ja palveluiden tarjoamisesta kansalaisille. Sotilasvaltio Piemontessa kun ei edes tunnettu käsitettä kansalainen ranskalaisessa mielessä, siellä oli vain alamaisia. Hajanaista kuningaskuntiin, kaupunkivaltioihin ja Paavin valtioon jakautunutta niemimaata yhdistettäessä ongelma monimutkaistui entisestään, kun yritettiin homogenisoida erilaisia hallintotapoja. Tuloksena yhdistyneen Italian valtiosta ja sen hallinnosta tuli pelkästään lakien noudattamisen valvomiseen keskittynyt hyvin hierarkkinen ”yövärtijavaltio”. Valtion rooli rajoittui julkisen järjestyksen ylläpitämiseen, eikä sen tehtäviin kuulunut luoda kansalaisilleen kattavaa infrastruktuuria terveydenhuollon, koulutuksen eikä heikoimpien auttamisen saralla - vain teiden, siltojen ja satamien ylläpitäminen kuului sen tarjoamiin palveluihin. Hallinto, jonka rakenne oli luotu ainoastaan hyväksymään tai kieltämään kansalaistensa toimet, joutui kestävämmään tilanteeseen, kun siltä alettiin vaatia modernin valtion edellyttämiä moninaisempia ja sofistikoituneempia palveluita. Byrokratian jäykkyys ja vanhan rakenteen säilyminen vielä vuosituhaten vaihteen aikoihin on seurausta siitä, että valtion hallinnon modernisoiminen on osoittautunut Italiassa hyvin vaikeaksi, ja vasta viimeisen vajaan kymmenen vuoden aikana todelliseksi päämääräksi. Maan modernisoitumisen pysäyttänyt fasismi 1920-luvulla ja toisen maailmansodan jälkeinen kristillisdemokraattien valtakausi, joka jähmetti valtarakenteet ennalleen vuosikymmeniksi, selittävät osittain tilannetta. Lisäksi italialainen poliittinen eliitti on perinteisesti keskittynyt enemmän sisäisiin valtataisteluihin kuin demokraattisen maan johtamiseen. (Ferrarotti 1990,121-185) Kuten Saari kiteyttää, korruptioon ja klientismiin perustuva hallintojärjestelmä on säilynyt liian muuttumattomana 1990-luvulle asti vastatakseen taloudellisesti pitkälle kehittyneen maan tarpeisiin. Valtiosta on tullut taakka. Valtion kyvyttömyys luoda nykyaikaiselle eurooppalaiselle valtiolle kuuluvia

toimivia palveluita on edelleen vahvistanut italialaisten perhekeskeisyyttä. (Saari 1994,165)

Yleistyksen eivät koskaan ole oikeudenmukaisia, mutta en usko tekeväni suurta väkivaltaa todellisuudelle jos väitän, että italialainen hahmottaa elämäänsä pitkälti yksilön perspektiivistä. Italialainen on individualisti suhteessa valtioon, kuten edellä mainitun perusteella voi ymmärtää, mutta sen vastapainoksi riippuvainen perheistä, jotka voivat luonnollisen perheen lisäksi olla poliittisia, taloudellisia, ammatillisia ja jopa rikollisia ”perheitä” (Romano 1996,157). Suomalaisen suhteen valtioon voi hieman kärjistäen nähdä päinvastaisena. Italialainen ei realistisesti edes odota valtiolta konkreettista apua, yhtä vähän ollaan valmiita maksamaan valtiolle veroina omalla työllä hankittuja tuloja: on parempi itse huolehtia itsestään ja perheestään, ja antaa muiden tehdä samoin. Toimiva informaalinen verkosto paikkaakin tehokkaasti julkisen verkoston toimimattomuutta; perhe, paitsi huolehtii yhteiskunnan heikoimmista (lapset, nuoret, vanhukset, työttömät), tarjoaa myös epävirallisen verkoston työn etsimiseen, ja perhe yrityksenä on italialaisessa yhteiskunnassa huomattava työllistäjä. Havaitsemistani italialaisen yhteiskunnan ilmiöistä ja tiloista työhön ja työttömyyteen liittyen yllättävän moni on mielestäni palautettavissa tähän henkilökohtaisiin suhteisiin nojaamisen politiikkaan, maailman näkemiseen yksilöiden muodostamana verkostona, jossa valtio muistetaan vain poissaolonsa ansiosta. Seuraavissa sitaateissa voi nähdä konkreettisesti, miten tämä logiikka ilmenee ja mihin se johtaa.

Rosa kertoo ajatuksiaan pimeästä työstä ja sen hyväksyttävyydestä:

-R: ”Se (pimeä työ) on hyväksyttyä, koska se on kannattavampaa sekä työnantajalle että työntekijälle, työnantaja ei joudu maksamaan veroja ja pitää rahat itsellään ja myös työntekijälle se on kannattavampaa..., vaikka se ei takaakaan vakuutusta onnettomuutta vastaan, eläkettä, mutta sen (pimeän työn) hyväksyminen on yksilölle tapa selviytyä tilanteesta, eikä olla kotona ja olla riippuvainen vanhemmistaan.

-M: ”Siis sinä et näe ongelmana sitä että pimeä työ vie valtiolta verotuloja, jos ajattelet asiaa koko yhteiskunnan tasolla”?

-R: ”Kyllä se olisi vaarallista, mutta mielestäni kun on kyse yksilöstä, vaikeasta tilanteesta, on myös normaalia tehdä pimeää työtä, koska siitä tienaa sentään jotain...”

Jokaisella haastattelemallani nuorella oli kokemusta pimeästä työstä, ja sitä pidettiin täysin normaalina, joskaan ei toivottavana. Antonella kertoi jopa laittomien katukauppiaiden

menneen useassa eteläitalialaisessa kaupungissa lakkoon poliisin lisääntyneen valvonnan johdosta... Tommaso puolestaan erittelee syitä pimeään työn yleisyyteen seuraavasti:

”Koska kulttuurimme on sellainen. Italiassa on vahva individualismi. Minä kuulun vain itselleni. Valtio on vihollinen joka haluaa viedä minulta rahat. Ajattele kuinka moni ostaa tuotteen tai palvelun, kuten usein hammaslääkärissä, halvemmalla siksi, että valitsee pienemmän maksun ilman kuittia, käyttää bussia eikä osta lippua, se on vielä pahempi, käyttää ilmaiseksi palveluita, ei ihme että julkisen liikenteen taso niin surkea. Koska italialainen mentaliteetti on: minä, mitä minä siitä hyödyn? Taustalla on historialliset syyt; keskushallinto on aina kohdellut kansalaisia vain rahanlähteenä, ottaen heiltä rahaa, käyttäen hyväksi kansalaisia. Joten kansalainen ei ole valtion sydämessä vaan keskushallinnon sydämessä, on valta jolla hallita kansalaisia. Tämä on luonut vahvan eron sille mitä on yksilö, minä, ja valtio jolla ei ole mitään tekemistä minun kanssani. Italiassa jokainen yksilö on itsessään enemmän kuin valtio, kun taas esimerkiksi saksalainen mentaliteetti on päinvastainen; yksilö itsessään ilman valtiota ei paina mitään. Valtiolla ei ole Italiassa muuta roolia kuin symbolisella tasolla edustaa kansallisia arvoja.”

Myös italialaisten nuorten hiljaisuuden massanuorisotyöttömyyden olosuhteissa voi nähdä olevan yhteydessä valtiosuhteeseen. Stefanon mielestä italialaiset nuoret eivät yhdessä protestoisi esim. mielenosoituksin nuorisotyöttömyyttä vastaan, sillä ensinnäkin suuri maantieteellinen eroavuus hajottaa äänet: pohjoisessa on työtä, etelässä ei. Toisaalta epäluottamus valtiota kohtaan johtaa siihen, ettei edes hyödytä mennä ulos osoittamaan mieltään, vaatimaan hallitukselta työtä. Pimeä työ sekä laillisuuden ja laittomuuden rajamailla olevat työt auttavat paljon enemmän kuin valtio. Haastattelemieni nuorten yksilökeskeinen suhtautuminen työn löytämiseen tulee esille myös käsityksessä ”jos vain haluaa, jokainen löytää työtä”. Euroopan toiseksi korkeimman nuorisotyöttömyyden maassa voisi kuvitella nuorten ajattelevan toisinkin.

Rosan sitaatissa voi havaita edelleen individualismin logiikan:

-M: ”Onko työttömyys mielestäsi seurausta taloudellisista ja yhteiskunnallisista tekijöistä vai onko se kiinni yksilöstä?”

-R:” Sen lisäksi että työttömyys on yhteiskunnallinen ja taloudellinen kysymys, se on varsinkin poliittinen kysymys. Monet työpaikat tänä päivänä annetaan edelleen henkilöille joilla on tiiviitä suhteita, siis niitä kuuluisia suosituksia. Näin poliittiset suodattimet aiheuttavat usein tällaisia esteitä...tämänkaltaiset mekanismit korostavat aina enemmän ja enemmän työttömyysongelmaa.”

Omaksi ongelmakseen työn löytymisen kannalta Rosa näkee tärkeiden suhdeverkostojen puuttumisen, sen että hän tulee olemaan yksin luomassa omaa tietään työelämään. Myös Anna näki suurimmaksi syyksi nuorten koulutettujen ihmisten vaikeuksiin löytää alansa vastaavaa työtä juuri suositusten järjestelmän.

Kaikki edellä esitetyt sitaatit puhuvat mielestäni lopulta samasta asiasta. Työttömyys nähdään yksilöllisenä ongelmana enemmän kuin yhteiskunnallisena kysymyksenä, seurauksena usein juuri suhteiden puuttumisesta. Pimeä työ voi pelastaa pahimmasta taloudellisesta ahdingosta, joten se on hyväksyttyä, jopa normaalia, sillä yksilöt saavat siitä välittömän hyödyn. Tyytymättömyys massatyöttömyyteen etenkin nuorilla ei kanavoidu yhteiseksi protestiksi hallituksen työ- ja talouspolitiikkaa vastaan lopulta ehkä siksi, että ongelma nähdään yksilön horisontista, jokaisen henkilökohtaisena ongelmana, johon vain sinä itse voit vaikuttaa turvautumalla perheeseen ja tuttavuuksiin eli persoonallisiin suhteisiin. Italialaista työelämää tutkiva filosofi Giannina Longobardi toteaaakin, ettei työttömyys sosiaalisena ongelmana löydä poliittista ilmaisumuotoa, vaan siitä kärsitään yksityistasolla yksityiselämässä. Siksi työttömyys johtaa usein perheenjäsenten välisten suhteiden kriisiytymiseen (Longobardi 1997,21).

Tuloksena on yhteiskunta, joka on heikko, jossa kansalaiset rajoittuvat operoimaan yksilötasolla voittaakseen enemmän etuja, mikä ei lopulta ole enää edes yksilön etujen mukaista. Pimeä työ syö ”yhteistä hyvää”, mutta ehkä ”yhteistä hyvää” ei ole tarjolla niin paljon, että sen kartuttamiseen osallistumattomuudesta tunnettaisiin huonoa omaatuntoa. Tai ehkä juuri tämän mentaliteetin johdosta sitä on niin vähän. Edellisiin eläviin todistuksiin viitaten voin yhtyä Saaren toteamukseen siitä, että vaikka valtio ja kansalaisyhteiskunta ovat Italiassa kaukana toisistaan, poliitikkojen korruptio, joka on vienyt maata kriisistä toiseen, on tuskin osoitus moraalisesta dikotomiasta kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä, vaan sama tapa hoitaa asioita on tuttu monelle italialaiselle jokapäiväisestä elämästä (Saari 1994,185).

7 Johtopäätökset

Tutkimukseni kuluessa huomasin, että pyrkimys monipuoliseen kuvaukseen johtaa helposti hajanaisuuteen. On vaikea hahmottaa yhtä kokoavaa käsitettä, joka olisi avain ilmiön kuvaamiseen ja selittämiseen. Olen pyrkinyt erottelemaan keskeisiä tekijöitä, jotka vastaisivat alussa esitettyihin kysymyksiin työn merkityksestä pohjois- ja keski-italialaisen nuoren elämässä, ja syitä sille, miksi näiden kymmenen italialaisnuoren työhön asennoituminen on edellä kuvatunlainen. Tutkimukseni antaa kuitenkin vain yhdenlaisen näkökulman ilmiöön - näkökulman, joka on valittu subjektiivisin perustein. Esittelen kokoavasti italialaisesta kulttuurista ja yhteiskunnasta esiinnousseita käsitteitä pitäen taustana suomalaista yhteiskuntaa.

Voiko haastattelemieni italialaisten sanoa kuuluvan kulttuuriin, jossa työhön suhtautuminen eroaa suomalaisesta kulttuurista? Mielestäni kyllä, sillä näiden haastattelemieni kymmenen nuoren aikuisen ajatuksissa on yhtymäkohtia italialaisen yhteiskunnan ytimeen, joka on rakentunut eri tavalla kuin suomalainen yhteiskunta. On tärkeää kuitenkin kysyä, miten paljon kulttuurille voi antaa selittävän tekijän roolin. Italialainen työsosiologi Antonio Chiesi arvioi kysymystä seuraavasti viitaten Italian sisäisiin eroihin: ”Erot työhön asennoitumisessa maantieteellisellä tasolla eivät ole peräisin erilaisista työkulttuureista, vaan ne ovat ennemminkin tulos eri alueiden erilaisista työmarkkinatilanteista, joihin nuorten on vain sopeuduttava” (Chiesi 1997,85). Voisi laajentaa katsetta koskemaan Italiaa ja Suomea eri kulttuuritaustan omaavina maantieteellisinä alueina ja kysyä, miten paljon työhön suhtautumisesta on lopulta yksinkertaisesti palautettavissa erilaisiin työmarkkinatilanteisiin ja sosioekonomisiin tekijöihin. Nuorten massatyöttömyyden yhteiskunnassa italialainen työtön nuori ei kärsi työttömyyteen liittyvistä psyykkisistä oireista todennäköisesti siksi, että tilanne on objektiivisesti vaikea ja nuoria ”syyllistävä” vahvan työetoksen kulttuuri tuskin olisi mahdollinen tällaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Haastatteluista ilmeni, ettei työ ole itseisarvo näille nuorille aikuisille eikä ihmisen sosiaalinen arvostus kiinnity suoraan

työhön. Toisaalta Suomessakin on ollut korkea nuorisotyöttömyys²⁴, mutta silti työ on pysynyt pitkään keskeisenä ihmisyyden mittana, nuorillakin. Työhön suhtautumisen voisi siis olettaa pohjautuvan myös puhtaasti kulttuurisiin elementteihin, mitkä eivät samankaltaisessa taloudellisessakaan tilanteessa menetä ainakaan täysin merkitystään. Suomalaisen kulttuurin työkeskeisyydellä ei ole välttämättä suhdetta todellisuuteen, jos vertaillaan esimerkiksi eri maiden työn tekemiseen käytettyjä tunteja ja päiviä vuodessa - suomalainen ehkä ennemminkin haluaa nähdä itsensä työteliäänä, kun taas italialainen voi olla työteliäämpikin antamatta kuitenkaan työlle kulttuurisesti yhtä merkittävää arvoa.

Eri maiden työmarkkinoita tarkasteltaessa on oleellista huomata, että taloudellisten ja väestöllisten tekijöiden lisäksi myös kulttuurisilla tekijöillä on painonsa. Jos yritetään hahmottaa työkulttuurin ja työhön asennoitumisen italialaisia erityispiirteitä, on mielestäni ensisijaista nähdä juuri tämä kulttuurin vaikutus ”objektiivisiin” työmarkkinoihin ja sitä kautta italialaisten suhtautumiseen työhön ja tiettyjen ryhmien tilanteeseen työmarkkinoilla. Italialainen nuori ei koe työttömyyttään psyykkisenä painona pohjimmiltaan juuri siksi, että taustalla on italialaiseen kulttuuriin sisältyvä käsitys sukupolvien välisestä ”työnjaosta”. Tarkoitin tällä myös sitä, että päättelyketju ”italialainen nainen on kotirouvana siksi, että perinteisen kulttuurisen käsityksen mukaan naisen paikka on kotona”, on liian yksinkertaistava.

Osoittautui vaikeaksi löytää kysymyksiä, joiden kautta voisi yksiselitteisesti ”mitata” katolisuuden vaikutusta asennoitumiseen työhön ja työttömyyteen. Ainoat kysymykset, jotka ehkä onnistuivat peilaamaan tätä italialaisen kulttuurin ulottuvuutta olivat ne, jotka koskivat työn roolia elämässä ja suhtautumista työttömyyteen. Nuorille työ ei ole elämän tärkein sisältö, vaan ”autuus” on saavutettavissa muillakin elämänalueilla, eikä työtön menetä ihmisyyttään työn mukana. Mielestäni ennemmin kuin uskonnosta lähtöisin olevat kulttuuriset käsitteet, italialaista kulttuuria määrittävä individualismi ja familismi osoittautuivat enemmän selittäviksi tekijöiksi moneen työhön liittyvään ilmiöön. Esimerkiksi harmaa talous, jolla on laajat seuraukset julkisten palveluiden tarjontaan, vaikuttaa myös naisten mahdollisuuksiin yhdistää perhe ja työ, ja sitä kautta se vaikuttaa ainakin osaltaan alhaiseen syntyvyyteen. Individualismin kääntöpuolena familismi

²⁴ Syyskuussa 1999 Suomen nuorisotyöttömyys (15-24 -vuotiaat) oli 17,6 prosenttia (Tietoaika 12/1999,24). Ennen opiskeluun hakeutumispakkoa Suomessakin nuorisotyöttömyys oli huomattavasti korkeampi, n. 25 prosenttia.

puolestaan mahdollistaa mm. nuorten pitkät työttömyysjaksot, mikä taas säästää valtion sosiaalimenoja. Individualismi ja familismi ovat saman ongelman kahdet eri kasvot.

Italialainen sosiologi Franco Ferrarotti kiteyttää seuraavasti italialaista yhteiskuntaa karakterisoivia piirteitä, jotka ovat samalla omassa tutkimuksessani esiin tulleita keskeisiä teemoja:

”Perhe on vahva, koska yhteiskunta on heikko. Julkinen rakenne ei toimi edes tyydyttävällä tasolla, mikä selittää italialaisten korkean säästäväisyyden, sillä italialainen ei voi luottaa instituutioihin hädän hetkellä, esimerkiksi perheen jäsenen äkillisesti sairastuessa. Italialainen ylläpitää persoonallisia ystävyysuhteita, sillä ei voi luottaa lain persoonattomaan sanaan. Toisin sanoen, ihmisten väliset sosiaaliset suhteet ovat Italiassa rikkaampia ja tiheämpiä kuin muualla, sillä julkisten instituutioiden tarjoama palvelu on köyhää, hidasta, epäluotettavaa ja epävakaa. Ei ole ihme, että tämänkaltainen yhteiskunta rankaisee nuoria ihmisiä, jotka ainoastaan siksi, että ovat nuoria, omaavat rajoitetun persoonallisten suhteiden verkon.” (Ferrarotti 1990,18)

Kulttuurisista eroista huolimatta työhön kohdistetuissa odotuksissa ja työhön suhtautumisessa voi löytää jotain yhteistäkin, etenkin kun keskitytään tarkastelemaan nuoria. Vaikka en haastatellut vastaavasti kymmentä suomalaista yliopistonuorta, voin kuvitella, että heidän työhön kohdistamat odotukset ovat pitkälti yhteneväisiä ”ekspressiiviseksi individualismiksi” kutsutun suhtautumisen kanssa. Länsimaissa työlle asetettuja odotuksia ja työhön sitoutumista selittää ehkä ennemminkin elintaso, koulutustaso ja ydintyövoimaan kuuluminen tai kuulumattomuus, kuin maan spesifin kulttuurin ominaispiirteet. Haastattelemillani italialaisilla suhtautuminen työhön riippui täysin työn laadusta. Yksilölliseltä pohjalta lähtevä työhön suhtautuminen oli tosin myös havaittavissa suomalaisnuorissa Riitta Tuohisen tekemässä tutkimuksessa. Näissä eri kulttuureissa elävien nuorten mielipiteiden voi mielestäni nähdä lähenevän toisiaan. Työttömät suomalaisnuoret ja italialaisnuoret, jotka yhdessä muiden eurooppalaisten työttömien nuorten kanssa muodostavat työttömyyteen sosiaalistuneen sukupolven, saattavat ajatuksillaan työstä indikoida syvällisempää kulttuurista muutosta länsimaaisissa massatyöttömyyden yhteiskunnissa. Ehkä ainut selviytymisstrategia on irtautua työn kiinteästä liittämisestä persoonallisuuteen ja sosiaalistua vapaa-ajan kehittävään käyttöön. Jää nähtäväksi, seuraako länsimaisten yhteiskuntien taloudellista ja teknologista muutosta todella vastaava kulttuurinen muutos.

7.1 Tutkimuksen luotettavuudesta

Tutkimuksen on täytettävä validiteetin ja reliabiliteetin vaatimukset ollakseen tieteellinen ja luotettava. Validiteetti viittaa tutkimustulosten tarkkuuteen, ja siitä voidaan erottaa sisäinen ja ulkoinen validiteetti. Perinteisesti sisäinen validiteetti tarkoittaa tulosten ja todellisuuden vastaavuutta, ja ulkoinen validiteetti kertoo tulosten yleistettävyydestä. Realistisen luotettavuusnäkömyksen mukaan sisäinen validiteetti viittaa tutkimuksen teoreettisten ja käsitteellisten määrittelyjen sopusointuun. Niin teoreettis-filosofisten lähtökohtien kuin menetelmällisten ratkaisujen tulee olla loogisessa suhteessa keskenään. Ulkoisella validiteetilla taas tarkoitetaan tehtyjen tulkintojen ja johtopäätösten sekä aineiston välisen suhteen pätevyyttä. Tutkimushavainnon sanotaan olevan ulkoisesti validi silloin, kun se kuvaa tutkimuskohteen täsmällisesti sellaisena kuin se on. Reliabiliteetti puolestaan tarkoittaa tulosten pysyvyyttä; tutkimustulosten tulisi pysyä samana jos tutkimus toistetaan. (Alasuutari 1994,17-18; Eskola&Suoranta1998,212,214) Perinteinen tutkimuksen luotettavuuskäsitys perustuu objektiiviseen oletukseen yhdestä konkreettisesta todellisuudesta. Laadullisessa tutkimuksessa taas oletetaan, että todellisuuksia voi olla useita, ja että tutkimus tuottaa tietyn näkökulman ilmiöstä. (Tynjälä 1991,387-398) Kvalitatiivisen tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa luotettavuuden, vakuuttavuuden ja uskottavuuden arvioinnissa keskeiseksi kysymykseksi nouseekin tutkimustulosten oikeellisuus – vakuuttaako tutkimusraportti lukijan siitä, että tuloksiin on päädytty tutkimustulosten, eikä vain mielikuvituksen pohjalta. (Eskola&Suoranta 1998). Olen alla arvioinut tutkielmani luotettavuutta laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet huomioiden.

Haastatteluilla keräämäni aineisto oli lopulta niin runsasta, että käsittelin sitä hyvin valikoivasti. Eri henkilöiden haastatteluissa alkoi melko pian toistua samat asiat, mutta toisaalta jokaisella oli aina oma yksilöllinen ja muista poikkeava kertomuksensa elämästään ja perheestään, mikä ei aina sopinut taustana esitettyihin standardeihin italialaisista nuorista ja perheestä. Näissä tapauksissa yritin katsoa yksittäistapauksen yli ja löytää kohtia, joissa se yhtyisi muiden kertomuksiin tai selittyisi taustana esitetyissä huomioissa. Tutkimustulosten sisäisellä validiteetilla tarkoitetaan juuri tehtyjen tulkintojen pätevyyttä, aineiston ja tutkimustulosten yhdenmukaisuutta. Laadullista tutkimusta arvioitaessa sisäinen validiteetti voidaan korvata vastaavuuden käsitteellä, jolla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa esitetyt rekonstruktiot vastaavat todellisuuden

alkuperäisiä konstruktioita (Tynjälä 1991). Todellisuuden ja tutkimustulosten vastaavuuden parantamiseen olen pyrkinyt kääntämällä tekstissä esiintyvät suorat sitaatit suomeksi sanasta sanaan, jättäen myös puhekielelle ominaisen rakenteen, joten lukijalle jää mahdollisuus lopulta itse arvioida tekstien ja niistä tehtyjen johtopäätösten osuvuutta.

Tulosten ulkoinen validiteetti on alhainen, sillä tapaustutkimuksessa ei ole mahdollista yleistää tuloksia koskemaan kuviteltua ”perusjoukkoa”; tulokset rajoittuvat tutkittavaan tapaukseen. Italialaisista nuorista piirtyvää muotokuvaa onkin pidettävä vain tutkimusaineistooni kuuluvan joukon kuvauksena, ei kuvauksena, jonka voisi ajatella koskevan kaikkia pohjois- ja keski-italialaisia yliopistokoulutuksen saaneita nuoria aikuisia, eikä varsinkaan italialaisia nuoria yleisesti, sillä korkeasti koulutetut ovat pienenä vähemmistönä italialaisessa yhteiskunnassa.

Reliabiliteetti käsitettynä tulosten toistettavuutena ei ole tapaustutkimuksessa korkea; sama tutkimus eri tutkijan suorittamana antaisi todennäköisesti hieman erilaisen kuvan, sillä jokainen haastattelukerta on ainutlaatuinen ja tapaustutkimuksessa tilanteena mahdoton toistaa identtisenä. Haastattelija on laadullisessa tutkimuksessa olennainen osa tutkimusprosessia, eikä tutkijan subjektiivista vaikutusta ole edes tarkoituksenmukaista yrittää häivyttää näkymättömiin. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija itse on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline (Eskola&Suoranta 1998,211). Huomasin, ettei roolini haastattelijana ollut yhdentekevä. Toisaalta onnistuin mielestäni tekemään kysymykseni ymmärretyiksi, tarpeen tullen selventämällä kysymyksiä esimerkein, mikä johti puolestaan siihen, ettei kysymyksiä esitetty täysin samanlaisina jokaiselle ja lisäselvennykseni saattoivat johtaa haastateltavien ajatuksia tiettyyn suuntaan. Eri ihmiset käsittivät yllättävän eri tavoin samoja kysymyksiä, ja joissain tapauksissa jouduin ohjailemaan haastateltavia suunnittelemaani teemaan. Toisaalta juuri tiettyjen kysymysten vieraus kertoi itsessään jotain, ainakin sen, että oma asemani haastattelijana oli vahvasti kulttuurisidonnainen siitä huolimatta, että olin pyrkinyt nostamaan kysymykset italialaisen yhteiskunnan todellisuudesta. Oli teemoja, joita varsinkin nuorimmat haastateltavat eivät koskaan olleet ajatelleet ongelmallisina, vaikka omasta mielestäni tietyt asiat olivat hyvin oleellinen osa käsiteltävää aihetta, kuten naisen asema ja työttömyyden ja persoonallisuuden yhteys. Lukuun ottamatta yhtä haastattelukertaa, en tuonut esiin omia näkemyksiäni käsiteltävistä teemoista, mutta tunsin, että haastateltavat itse implisiittisesti olettivat minun edustavan ”skandinaavisia” arvoja, ja siksi suhtautuivat ehkä korostuneen

kriittisesti niihin italialaisen yhteiskunnan puoliin, jotka Pohjoismaissa on eri tavalla ”paremmin”. Onnistuin mielestäni luomaan luottamuksellisen ilmapiirin haastattelutilanteessa, ja haastateltavat tuntuivat usein helpottuneiltakin voidessaan puhua ulkomaalaisen kanssa tietyistä italialaisen yhteiskunnan ongelmista havaitessaan haastattelijan aidon kiinnostuksen heidän kulttuuriaan kohtaan.

7.2 Lopuksi

Kulttuuristen tekijöiden vaikutusta ei voi ainakaan täysin eliminoida edes tarkasteltaessa länsimaisia samanlaisessa markkinataloudessa toimivia yhteiskuntia. Olisi kiinnostavaa jatkossa tutkia vertailevasti italialaisia ja suomalaisia työorganisaatioita, työkulttuuria, vallan käyttöä ja sukupuolten välisiä suhteita, mikä tässä tutkielmassa ei ollut mahdollista tutkittavien vähäisen työkokemuksen vuoksi.

Lähteet

Kirjallisuus

Aho, Simo (1988) Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja ”työyhteiskunnan kriisistä”. Gummerus Oy Kirjapaino, Jyväskylä.

Alasuutari, Pertti (1989) Erinomaista rakas Watson. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Painokaari Oy, Helsinki.

Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Alkula, Tapani (1990) Work Orientations in Finland. A Conceptual Critique and an Empirical Study of Work-Related Expectations. *Commentationes Scientiarum Socialium* 42/1990.

Altieri, Giovanna (1993) Presenti ed escluse. Le donne nel mercato del lavoro: un universo frammentato. Ediesse, Roma.

Assmuth, Laura (1993) Naisten ansiotyö ja kulttuurinen muutos eteläitalialaisessa kaupunkiyhteisössä. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvojulkaisuja 1/1993. Painatuskeskus Oy Pikapaino, Helsinki.

Beini, Romano (1999) Lavoro mobile e Welfare stabile: idee di riforma. Teoksessa: Europa Europe. Fondazione Istituto Gramsci. Anno VIII uno/due 1999. Bollati Boringhieri editore, Roma. 173-185

Bonifazi, Corrado (1998) L’immigrazione straniera in Italia. Il Mulino, Bologna.

Carrol, Michael (1996) Veiled Threats: The Logic of Popular Catholicism in Italy. The John Hopkins University Press, London.

Chiesi, Antonio (1997) Il lavoro.

Teoksessa: (a cura di Carlo Buzzzi, Alessandro Cavalli, Antonio de Lillo) *Giovani verso il Duemila. Quarto rapporto Iard sulla condizione giovanile in Italia.* Il Mulino, Bologna. 55-83

da Empoli, Giuluano (2000) La guerra del talento. Meritocrazia e mobiltà nella nuova economia. Marsilio editori, Venezia

De Masi, Domenico (1999) Il futuro del lavoro. Fatica e ozio nella società postindustriale. Rizzoli, Roma

Eskola & Suoranta (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Esping-Andersen, Gösta (1999) Politiche del lavoro e disoccupazione.

Teoksessa: Europa Europe. Fondazione Istituto Gramsci. Anno VIII uno/due 1999. Bollati Boringhieri editore, Roma. 126-149

Ester, Peter & Halman Loek & Ruud de Moor (1993) *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America.* Tilburg University Press, Netherlands.

European Commission (1996) *Labour Market Studies. Italy.* Luxembourg Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg.

Faludi, Susan (1994) *Takaisku. Julistamaton sota naisia vastaan. Kääntöpiiri.*

Ferrara, Maurizio (1996) *The "Southern Model" of Welfare in Social Europe.* Journal of European Social Policy. 1996:6 (1) 17-37.

Ferrarotti, Franco (1990) *L'Italia in bilico. Elettronica e borbonica.* Laterza & Figli, Bari.

Halman, Loek (1996) *Individualism in Individualized Society? Results from the European Values Surveys.* International Journal of Comparative Sociology. Volume XXXVII, Numbers 3-4, December 1996, 195-214.

Heino, Harri (1990) *Luterilainen työmorali.*

Teoksessa: *Eläkevakuutusyhtiö Ilmarinen: Työn ilo tekemisen vapaus.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 62-68

Hietaniemi, Tapio (1991) *Protestanttinen ja katolinen etiikka, kapitalismin henki ja muoto.* Sosiologia 1991:3 (28) 161-175

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1988) *Teemahaastattelu. 4. Painos.* Yliopistopaino, Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1997) *Tutki ja kirjoita.* Tammer-Paino Oy, Tampere.

ISTAT (Istituto centrale di statistiche) (1997) *Rapporto sull'Italia.* Il Mulino, Bologna.

ISTAT (Istituto centrale di statistiche) (1998) *Rapporto sull'Italia.* Il Mulino, Bologna.

Juuti, Pekka (1996) *Suomalainen elämänlaatu.* Tammer-Paino Oy, Tampere.

Kasvio, Antti (1994) *Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Kasvio, Antti (1996) *Loistava menneisyys vai uuden menestystarinan alku? Aineksia keskusteluun Euroopan työllisyysongelmista ja Pohjoismaisten hyvinvointiyhteiskuntien tulevaisuudesta.* Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Toimintatutkimuksen laboratorio, Työraportti 5/1996.

Kiiänmaa, Antero (1996) *Moderni totemismi Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa.* Keuruuprint Oy, Keuruu.

Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti (1998) Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Kortteinen, Matti (1992) Kunnian Kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Laakkonen, Sirkka (1998) Kansainvälinen palkkaverotusvertailu 1998. Veronmaksajain Keskusliitto. Verotietoa, 12.

Laaksonen, Hannu (1994) Katolinen kirkko uudistuu.
Teoksessa: Laaksonen, Hannu & Litzen Aulikki ja Hannu & Saari Ilkka. Italia vastakohtien maa. Painatuskeskus, Helsinki. 46-48

Laurila, Anja (1995) Työ meni – mitä jäi: vaihtoehtoja elämänhallintaan. Kirjapaja, Helsinki.

Longobardi, Giannina (1997) Sono soldi i soldi?
Teoksessa: Buttarelli, Annarosa & Longobardi, Giannina & Murano, Luisa & Tommasi, Wanda & Vantaggiato, Iaia (1997) La rivoluzione inattesa. Donne al mercato del lavoro. Nuova Linotipia, Piacenza. 15-36.

Luciano, Adriana (1991) Condizione Femminile.
Teoksessa: Orizzonti d'Italia. Manuale di cultura e civiltà. Handelshögskolens Forlag. AiO Tryk, Odense, Danimarca. 311-319

Mäkelä, Klaus (1985) Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. Sosiologia 1985:4 (2) 247-260.

Neuvonen, Ulla (1993) Italialainen kuluttaja. Pro gradu tutkielma, Vaasan yliopiston Kaupallis-hallinnollinen tiedekunta, Markkinoinnin laitos.

Paci, Massimo (1999) Quali politiche per l'occupazione in Italia e in Europa.
Teoksessa: Europa Europe. Fondazione Istituto Gramsci. Anno VIII uno/due 1999. Bollati Boringhieri editore, Roma. 97-110

Pickering, W.S.F. (1984) Durkheim's Sociology of Religion, Themes and Theories. Routledge & Kegan Paul plc, London, Great Britain.

Putnam, Robert, D (1993) Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Raunio, Antti (1997) Katolisuus ja protestanttisuus sekä Euroopan yhteiskuntajärjestyksen sosiaaliset rakenteet.
Teoksessa: Vieraita ja muukalaisia: kirkko monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Kirjapaja, Helsinki. 28-41

Rekola, Terhi (1997) Keistä hyvinvointivaltiot huolehtivat? Vertaileva tutkimus Suomen ja Italian tulonjaosta ja köyhyydestä. Pro gradu tutkielma, Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitos.

Reyneri, Emilio (1997) *Occupati e disoccupati in Italia*. Il Mulino, Bologna.

Romano, Sergio (1998) *Le Italie parallele. Perché l'Italia non riesce a diventare un paese moderno*. TEA Storica, Milano.

Saari, Ilkka (1994) *Italian hajanaisuuden juuret*.

Teoksessa: Laaksonen, Hannu & Litzen Aulikki ja Hannu & Saari Ilkka. *Italia vastakohtien maa*. Painatuskeskus, Helsinki. 125-154

Siltala, Juha (26.2.1998) *Miten yhteiskunta tulee osaksi habitusta? Tutkijaseminaari tunteiden sosiologiasta*. Jyväskylän yliopisto kevät, 1998.

Soininvaara, Osmo (1999) *Täystyöllisyyteen ilman köyhyyttä*. Hakapaino Oy, Helsinki.

Syrjälä & Ahonen & Syrjäläinen & Saari (1994) *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Tapaninen Anna-Maria (1996) *Kansan kodit ja kaupungin kadut. Etnografinen tutkimus eteläitalialaisesta kaupungista*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

Teollisuuden ja Työntekijöiden Keskusliitto (1999) *Teollisuuden ja työelämän taskumuistio 1999*.

Tilastokeskus (1999) *Tietoaika 6/1999, 8/1999, 12/1999*

Tilastokeskus 25.5.1999 *Kk-työvoimatutkimus 1998, taulukko 1-2*

Tuohinen, Riikka (1990) *Työlle viileä sukupolvi? Nuorten työlle antamista merkityksistä, niiden tutkimisesta ja tulkinnasta*. Työministeriön työpoliittinen tutkimus nro.1. Valtion painatuskeskus Pasilan Valtimo.

Tynjälä, Päivi (1991) *Kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän luotettavuudesta*. *Kasvatus* 22 (5-6), 387-398.

Valentini, Chiara (1997) *Le donne fanno paura*. Il Saggiatore, Milano.

Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli (1986) A cura di Miro Dogni e Luigi Rosiello. Zanichelli, Bologna.

Weber, Max (1980) *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. WSOY Juva.

Ylöstalo, Pekka (1986) *Työn arvostuksen muuttuminen ja palkkatyöhön sitoutuminen*. *Sociologia* 23, 2, 99-105

Lehtiartikkelit

Grazia

5.2.1999 *Giovani: Garantirsi il futuro*. Toim. Marina Speich

Helsingin Sanomat

- 11.11.1987 Italialainen Jardena Tedeschi pohtii merkkituotteiden maailmaa. Kuluttaminen on aatteiden korviketta. Toim. Arja Myllyneva
- 17.11.1997 Yhteinen moraaliksi säilyy. Kansan oikeudentunto on säilynyt, mutta käsitykset hyvästä elämästä eriytyvät. Kirj. Pekka Sulkunen
- 8.8.1999 Vain luuserit pitävät vapaata. Työmania on USA:n talouskasvun käänköpuoli. Toim. Laura Pekonen

Io Donna

- 3.3.1999 Tutte a casa all'ora del tè. Toim. Lucia Corna
- 3.3.1999 Stato di famiglia. Toim. Marina Terragni

La Repubblica

- 15.12.1998 Dalla fabbrica al marciapiede per mantenere moglie e figli. Toim. Daniela D'Antonio
- 15.12.1998 La dioccupazione? Uno choc psicologico.
- 10.1.1999 Obiettivo lavoro.
- 15.12.1998 Sì a Eurotassa e sgravi al Sud. Toim. Roberto Pertini

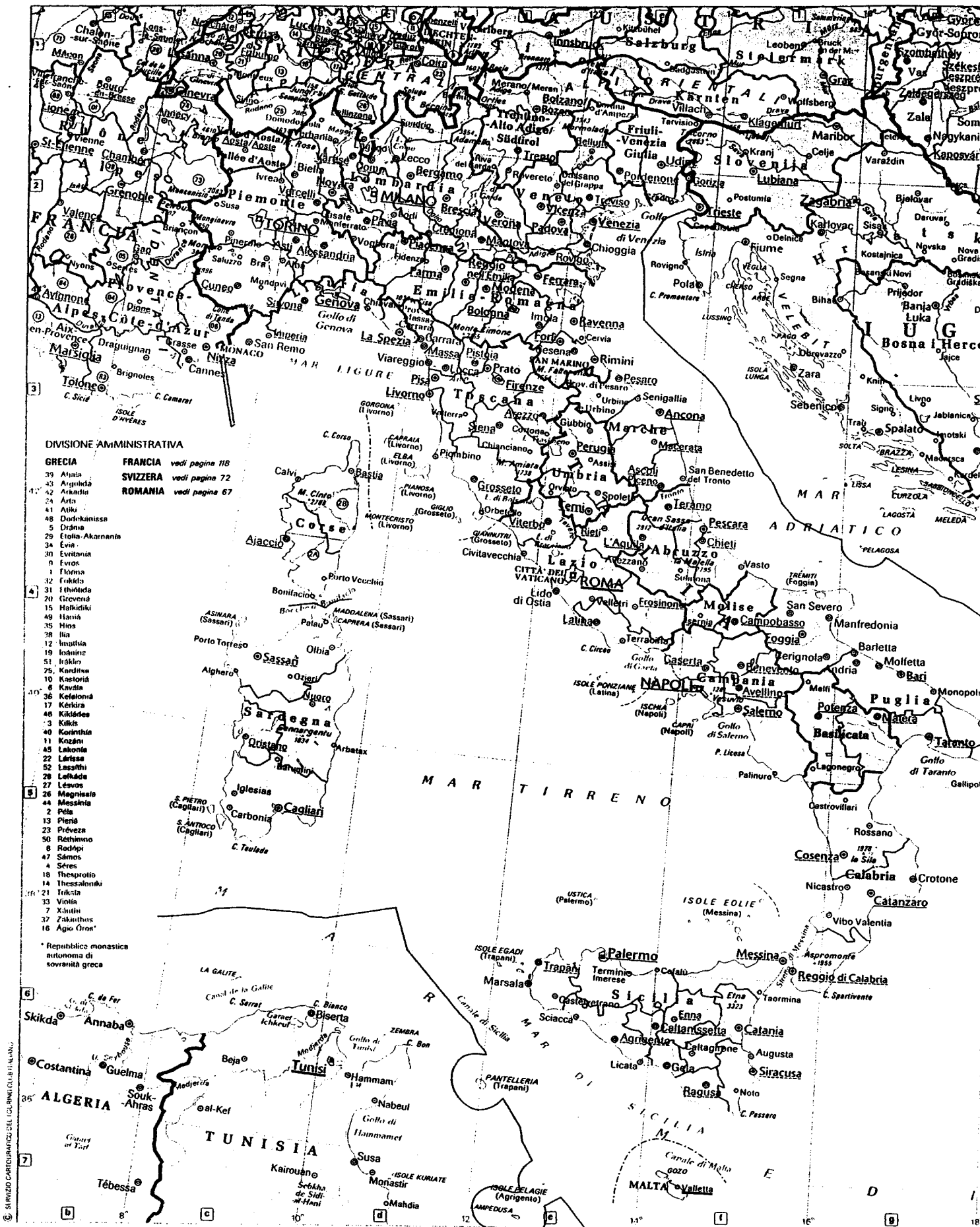
TV-ohjelmat

Mustalaatikko 10.3.1999 Toim. Timo Harakka

Internetlähteet

Donna al Lavoro: Il mondo del lavoro. Legislazione: Parità fra i sessi e pari opportunità. Päivitetty 1.7.1999. (Viitattu 7.7.1999)
<[URL:http://www.ticouno.it/informaz/21parit.html](http://www.ticouno.it/informaz/21parit.html)>

Donna al Lavoro: Il mondo del lavoro. Legislazione: Tutela della maternità. Päivitetty 1.7.1999. (Viitattu 7.7.1999)
<[URL:http://www.ticouno.it/informaz/21mater.html](http://www.ticouno.it/informaz/21mater.html)>

DIVISIONE AMMINISTRATIVA

GRECIA	FRANCIA vedi pagina 118
39 Atalia	SVIZZERA vedi pagina 72
42 Argirida	ROMANIA vedi pagine 67
43 Arandria	
34 Arta	
41 Atiki	
48 Dodrikanissa	
5 Ordisa	
29 Etolia-Akarnania	
34 Evia	
30 Evrosania	
0 Evros	
1 Flordia	
32 Fukida	
31 i thridia	
20 Giovenia	
15 Halkidiki	
49 Hani	
35 Hios	
38 Ili	
12 Inattia	
19 Ioduniz	
51 Iraklio	
75 Kardifia	
10 Kastoria	
6 Kavdia	
36 Kefalonis	
17 Kerkira	
46 Kiklades	
3 Kikis	
40 Korinthia	
11 Knzonia	
45 Lakonia	
22 Larissa	
52 Lesathi	
28 Leffade	
27 Lesvos	
26 Magnisala	
44 Messinia	
2 Peta	
13 Pieris	
23 Pireveze	
50 Rethimno	
8 Rodopi	
47 Samos	
4 Seres	
18 Thessprotia	
14 Thessaloniki	
21 Trifida	
13 Vinia	
7 Xanthi	
37 Zakynthos	
16 Agio Oras	

* Repubblica monastica autonoma di sovranità greca

Scala 1:5000000

Un centimetro sulla carta corrisponde a 50 chilometri sul terreno

0 50 100 150 200 km

VIII-IX Legenda

X-XI Quadro d'unione

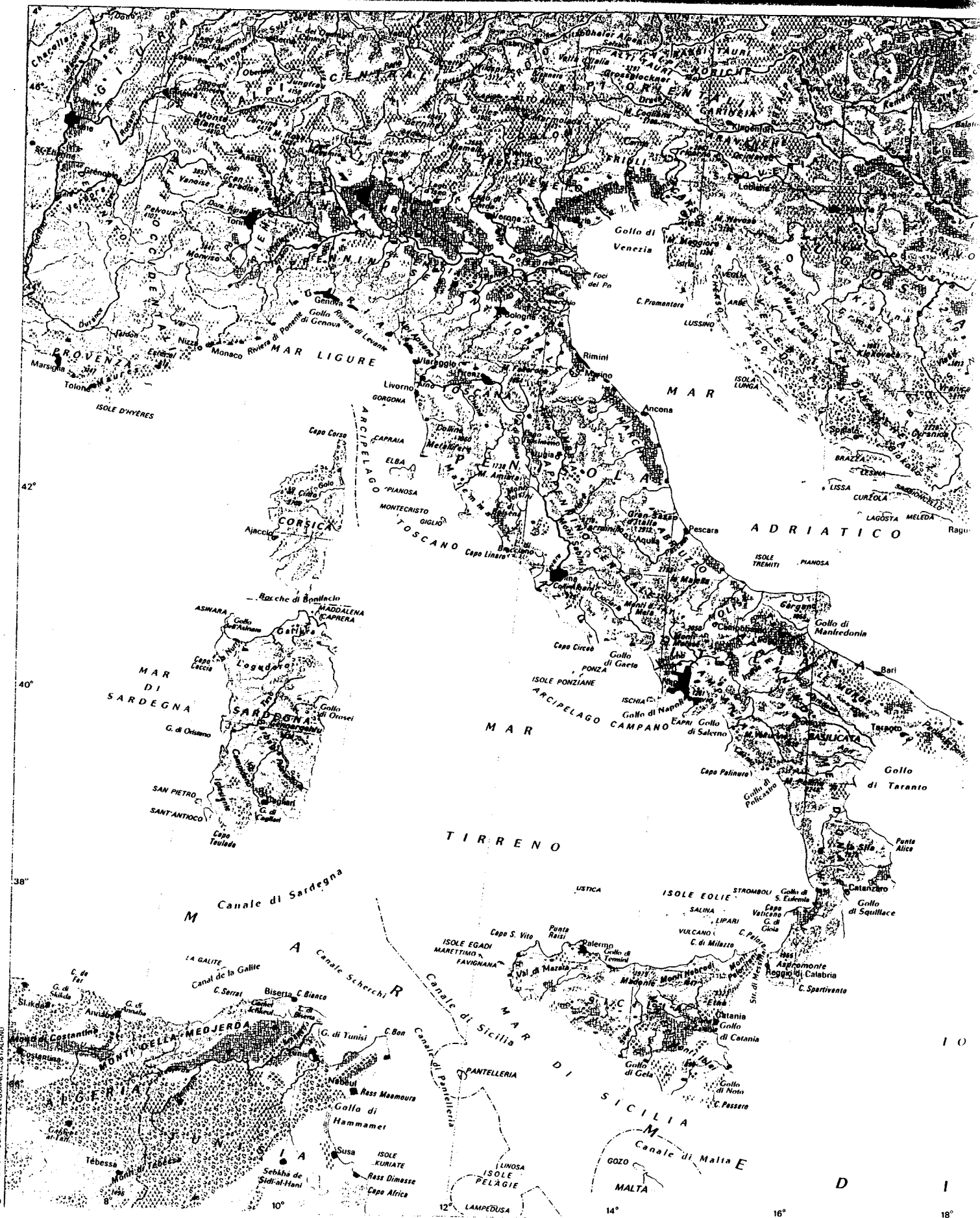
38-39 Rete stradale

40-41 Rete ferroviaria

82-83 Carta fisica

86-87 Carta ambientale

86 REGIONE ITALIANA E BALCANICA Carta ambientale

Scala 1:5000000
 Un centimetro sulla carta corrisponde
 a 50 chilometri sul terreno

0 50 100 150 200 km

VIII-IX Legenda
X-XI Quadro d'unione
38-39 Rete stradale

40-41 Rete ferroviaria
82-83 Carta fisica
84-85 Carta politico-amministrativa

© SERVIZIO CARTOGRAFICO DEL DIRM/IN.C. - ROMA

HAASTATTELUKYSYMYKSET

Liite 3

Haastattelut suoritettu loka-marraskuussa 1999

IKÄ

SUKUPUOLI

ALUE MISSÄ ASUU

OPISKELLUT YLIOPISTOSSA, MITÄ

OPISKELIJA VAI TÖISSÄ

ASUUKO YKSIN/KOTONA YM.

Työn merkitys kulttuurisesti

-Mitkä ovat sinulle tällä hetkellä tärkeimpiä asioita (esim. 3 tärkeintä) omassa elämässäsi ja yhteiskunnallisella tasolla? Mitkä/mikä on mielestäsi suurimpia/suurin yhteiskunnallisia ongelmia tämän päivän Italiassa?

-Mikä merkitys ansiotyöllä on/tulee olemaan elämässäsi? Voisitko kuvitella eläväsi täysipainoista elämää ilman ansiotyötä? Kuuluuko sinusta työelämässä mukanaolo ”ihmisenä olemiseen”, sosiaalisuuteen? Jos taloudellinen toimeentulosi olisi turvattu, jatkaisitko siitä huolimatta työssä käyntiä? Tärkein elämänalueesi: työ, perhe, vapaa-aika?

- Tähänastinen opiskelu- ja työhistoriasi

-Mitä odotat (tulevalta) työltäsi, mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä (tulevassa) työssäsi? (esim. itsensä toteuttaminen, koulutuksen ja työn vastaavuus, työn kiinnostavuus, palkka, työn mahdollistama taloudellinen itsenäisyys, turvallisuus, mahdollisuus itsensä kehittämiseen ja uralla etenemiseen, sosiaalinen status, kollegat+työympäristö, työajat+lomat...) Voitko laittaa kolme tärkeintä asiaa tärkeysjärjestykseen? Mitä sinulle hyvä työ merkitsee, kuvaile ideaalityösi. Entä mitä uskot todellisuudessa saavasi?

-Vapaa-ajan ja työn suhde: olisitko valmis olemaan työssä, jossa olet sidoksissa aamu 9:stä ilta 7:ään?

-Mitkä ovat käsityksesi italialaisesta työelämästä, sen hyvistä ja huonoista puolista, jos vertaat sitä EU tasolla? Voiko työnantajiin luottaa?

- Nuoret työttömät ja vanhemmat: onko sinusta oikein että perheellä on vastuu nuorten työttömien elättämisestä? Onko kotona asuminen pakon sanelema ratkaisu vai valinta? Koetko ongelmana sen, etteivät nuoret pääse itsenäistymään usein alle 30-vuotiaana? Rohkaisevatko vanhemmat kotoa irtaantumiseen? Nuoret eivät Italiassa ole osoittaneet mieltään kuten esim. Ranskassa, vaikka nuorten työttömyys on Italiassa vielä korkeampi, mistä se mielestäsi johtuu?

-Miten suhtaudut työttömiin, onko työttömyys mielestäsi jokaisen oma vika vai johtuuko se yhteiskunnallisista/taloudellisista syistä? Onko totta että ”etsivä löytää”? Onko ihmisen persoonallisuus ja arvostus sidoksissa työhön, mitä hän tekee? Onko työttömyys mielestäsi yhtä vaikea tilanne nais- ja miesidentiteetille?

-Onko kotirouvana olo mielestäsi vielä yleisesti hyväksyttyä oman sukupolvesi naisille?

Haluaisitko sinä olla kotirouva ? Odotetaanko (vanhemmat, sukulaiset, ystävät ja yleinen mielipide) mielestäsi naisilta ja miehiltä yhtäläistä osallistumista työelämään? Minkälaisia odotuksia naisiin ja miehiin kohdistetaan nyky-Italiassa?

- Miten näet työn ja perheen yhdistämisen tämän päivän italialaisessa yhteiskunnassa? Ongelmia? Olisiko niiden helpottamiseksi valtion puututtava asiaan esim. lastenhoitopalveluita lisäämällä vai onko mielestäsi ratkaisu jokaisen yksityinen? Mitä ajatuksia seuraava sitaatti herättää sinussa?
Luciano Castellina, Euroopan parlamentin kulttuurikomission jäsen:

”Valitettavasti naiset joutuvat työelämässä edelleen vastatusten aina vain vaikeamman ja epämukavamman tilanteen kanssa. Niin kauan kuin heidän palkkansa ovat mieskollegoita alhaisemmat, niin kauan kun ei ole riittäviä sosiaalipalveluita auttamaan äitejä lasten kanssa, niin kauan kuin heille tarjotaan syrjäisimmät paikat, voin ymmärtää naisia jotka päättävät palata kotiin. Jäljelle jää taloudellisen itsenäisyyden ongelma, joka kuitenkin on naisten vapauden erinomainen mahdollistaja. Mutta ottaen huomioon olosuhteet, joissa naisten täytyy vielä tänä päivänä luoda uransa, en voi muuta kuin toistaa sen mitä sanoin jo muutama vuosi sitten: parempi tehdä lapsia kuin tiiliä” (Io Donna 3.3 1999)

Työmarkkinat

- Miten näet tulevaisuutesi työn löytymisen kannalta omalla alallasi? Uskotko löytäväsi koulutustasi vastaava työtä?

- Miten italialainen yliopistojärjestelmä ja työelämä vastaavat toisiaan? Antaako opiskelu valmiuksia työelämään vai olisiko jotain parannettavaa ja mitä?

- Mikä mielestäsi helpottaa eniten työn löytymistä? (koulutus ja millä aloilla, työkokemus yleensä, työkokemus omalta alalta, sukulaisten/tuttavien suhteet, oma aktiivisuus...)

- Mikä taas vaikeuttaa? Mitkä ovat nuorten kohtaamat ongelmat työmarkkinoilla? Onko mielestäsi sukupuolella merkitystä työmarkkinoilla? Miksi sillä on merkitystä (jos on)? Onko omakohtaisia kokemuksia?

-Olisitko valmis ottamaan vastaan mitä tahansa työtä vai odotatko ennemmin sitä ”oikeaa työpaikkaa”?

- Mitä ajattelet pimeästä työstä, onko se mielestäsi hyväksyttyä, ja miksi se on niin yleistä Italiassa?

- Olisitko valmis muuttamaan työn perässä toiseen kaupunkiin tai ulkomaille?

- Haluaisitko olla samassa (varmassa) työssä koko elämäsi?

Lyhyt kuvaus haastateltavista, joiden nimet on vaihdettu:

”Angela”

Ikä: 27 v
Sukupuoli: nainen
Kaupunki ja maakunta: Firenze, Toscana
Opiskellut yliopistossa: Humanistinen tiedekunta (*Facoltà di lettere e filosofia*), restauroinnin ja arkeologian kursseja
Opiskelija vai töissä: opiskelee kuudetta vuotta, on ollut töissä kaivauksilla ja monissa muissa tilapäistöissä.
Asuu: yksin

”Anna”

Ikä: 28 v
Sukupuoli: nainen
Kaupunki ja maakunta: Rooma, Lazio
Opiskellut yliopistossa: Kansainvälinen politiikka
Opiskelija vai töissä: töissä Kansainvälisessä Siirtolaisorganisaatiossa (IOM) ensimmäistä vuotta vakituisesti vuoden kestäneen ilmaisen harjoittelun jälkeen.
Asuu: vanhempiensa kanssa

”Antonella”

Ikä: 27 v
Sukupuoli: nainen
Kaupunki ja maakunta: Rooma, Lazio
Opiskellut yliopistossa: sosiologia
Opiskelija vai töissä: palkallisessa työharjoittelussa yksityissairaalassa
Asuu: vanhempiensa kanssa

”Cristina”

Ikä: 30 v
Sukupuoli: nainen
Kaupunki ja maakunta: Firenze, Toscana
Opiskellut yliopistossa: valtio-oppi (*facoltà di scienze politiche*)
Opiskelija vai töissä: saanut yliopisto-opinnot jo kolme vuotta sitten päätökseen, mutta pro gradu-tutkielma on tekemättä. Hän on töissä kolmatta vuotta italianopettajana ulkomaalaisille ja myös free lance -työntekijänä kustannusyhtiölle.
Asuu: jakaa asunnon kahden muun henkilön kanssa

”Emiliano”

Ikä: 28 v
Sukupuoli: mies
Kaupunki ja maakunta: Milano, Lombardia
Opiskellut yliopistossa: luonnontieteellinen tiedekunta (*facoltà di scienze naturali*)
Opiskelija vai töissä: lopettanut yliopisto-opiskelut vuosi sitten, nyt siviilipalveluksessa sairaalassa.
Asuu: vanhempiensa kanssa

”Fulvio”

Ikä: 20 v
Sukupuoli: mies
Kaupunki ja maakunta: Firenze, Toscana
Opiskellut yliopistossa: valtio-oppi (*facoltà di scienze politiche*)
Opiskelija vai töissä: opiskelee kolmatta vuotta, samanaikaisesti soittaa jazz-yhtyeessä ja on äänitysstudiolla töissä.
Asuu: vanhempiensa kanssa

”Massimo”

Ikä: 28 v
Sukupuoli: mies
Kaupunki ja maakunta: Milano, Lombardia
Opiskellut yliopistossa: Tietotekniikka
Opiskelija vai töissä: töissä neljättä vuotta Internet-palveluita ja tietokonepelejä myyvässä yrityksessä.
Asuu: vaimonsa kanssa

”Rosa”

Ikä: 21 v
Sukupuoli: nainen
Kaupunki ja maakunta: Firenze, Toscana
Opiskellut yliopistossa: valtio-oppi (*facoltà di scienze politiche*)
Opiskelija vai töissä: opiskelee kolmatta vuotta, ei työkokemuksia
Asuu: opiskelija-asuntolassa

”Stefano”

Ikä: 27 v
Sukupuoli: mies
Kaupunki ja maakunta: Padova, Veneto
Opiskellut yliopistossa: Insinööriksi (*Ingenieria meccanica*)
Opiskelija vai töissä: tällä hetkellä merivoimissa 10 kk kestävässä asepalveluksessa
Asuu: kahden serkkunsa kanssa

”Tommaso”

Ikä: 28 v
Sukupuoli: mies
Kaupunki ja maakunta: Rooma, Lazio
Opiskellut yliopistossa: Kansainvälisten opintojen yliopisto, Gorizia, Friuli-Venezia
Opiskelija vai töissä: ulkoministeriössä alivaltiosihteerin sihteerinä
Asuu: yksin